

№ 2 - 2023

ЭТНОСАЯСАТ

ETNOSAYASAT

ЭТНОПОЛИТИКА

9

772958

142705

ISSN 2958-1427 (print)
ISSN 2958-1419 (online)

Журналдың шығу кестесі
№ 1 – I жартыжылдық;
№ 2 – II жартыжылдық.

Электрондық басылым нөмірлерінде орналастырылған мақалаларға DOI беріледі.

Баспагер

Publisher

Издатель

© «NEXT TIME Қоры»
Қоғамдық Қоры
010000, Астана қ., Есіл ауданы,
38 көше, 34/1 үй, офис 23

© Public fund «Fund NEXT TIME»
010000, Astana city, Esil district,
38 street, 34/1, office 23

© Общественный фонд «Фонд NEXT TIME»
010000, г. Астана, Есильский район,
ул 38, дом. 34/1, офис 23

ЭТНОСАЯСАТ
ақпараттық-сараптамалық
басылым

Аңдатпа: Жалпы ақпарат және ережелер

«Этносаясат» ақпараттық-сараптамалық басылым ҚР МАМ Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты тапсырысымен 2022 жылдан бастап шығарылады.

Басылымда ақпараттық-сараптамалық мақалалар, талдамалық шолулар (анықтамалар), ғылыми зерттеулердің қазақ, орыс және/немесе ағылшын тілдеріндегі нәтижелері жарияланатын болады.

Журналдың мақсаты, міндеттері және тақырыптық бағыты

Басылымның негізгі мақсаты этносаралық қатынастар саласындағы өзекті мәселелерді көрсету.

Журналдың міндеттері:

- этносаралық қатынастар үрдістерін сараптамалық бағалау, ҒСҚ, өңірлердің ҒСТ мүшелерінің, этносаралық қатынастар мәселелері бойынша отандық және шетелдік сарапшылар мен ғалымдардың қоғамдық келісім саласындағы жағдайын болжау бойынша материалдар жариялау;

- мемлекеттік саясатты іске асыруға бағытталған этносаралық қатынастар тақырыбы бойынша өткізіліп жатқан іс-шаралардың, жобалардың талдамалық шолуларын басып шығару.

Авторлардың пікірлері редакциялық алқамен сәйкес келмеуі мүмкін.

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркеу туралы куәлігі 2022 жылғы 23 тамыздағы №KZ09VPY00054187.

ETNOSAYASAT
information and analytical
publication

Abstract: General information and provisions

The information and analytical publication «Etnosayasad» has been published by order of the Institute of Applied Ethnopolitical Research of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan since 2022.

The publication includes information-analytical articles, analytical reviews (references), results of scientific research in Kazakh and/or Russian. Publication in the journal is free.

Purposes, objectives, and thematic focus of the journal

The main purpose of the publication is to highlight key issues of interethnic relations.

The objectives of this journal are:

- publication of materials on expert assessment of trends in interethnic relations, forecasting the situation in the field of public consent of members of the NEC, NEG regions, domestic and foreign experts, and scientists on interethnic relations;

- publication of analytical reviews of ongoing events, and projects on the subject of interethnic relations aimed at the implementation of state policy.

The authors' opinions may not coincide with the editors' point of view.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Certificate of Registration No. KZ09VPY00054187 dated August 23, 2022.

ЭТНОПОЛИТИКА
информационно-аналитическое издание

Аннотация: Общие сведения и положения

Информационно-аналитическое издание «Этнополитика» издается по заказу Института прикладных этнополитических исследований МКИ РК с 2022 года.

В издании публикуются статьи информационно-аналитического плана, аналитические обзоры (справки), результаты научных исследований на казахском, русском и/или английском языках.

Цели, задачи и тематическая направленность журнала

Основной целью издания является освещение актуальных вопросов сферы межэтнических отношений.

Задачи данного журнала:

- публикация материалов экспертной оценки тенденций в межэтнических отношениях, прогнозирование ситуации в сфере общественного согласия членов НЭС, НЭГ регионов, отечественных и зарубежных экспертов и ученых в вопросах межэтнических отношений;

- публикация аналитических обзоров проводимых мероприятий, проектов по тематике межэтнических отношений, направленных на реализацию государственной политики.

Мнение авторов может не совпадать с точкой зрения редакции.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства культуры и информации Республики Казахстан. Свидетельство о регистрации №KZ09VPY00054187 от 23 августа 2022 года.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Редакциялық кеңестің төрағасы:

Талғат Қалиев – ҚР МАМ Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының директоры, саяси ғ.к.;

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Ғалым Шойкин – ҚР МАМ Этносаралық қатынастарды дамыту комитетінің төрағасы, саяси ғ.к.;

Индира Рыстина – ҚР Президенті Әкімшілігі ішкі саясат бөлімі меңгерушісінің орынбасары, PhD;

Татьяна Дронзина – Сент-Клемент Орхидский атындағы София университеті, саясаттану кафедрасының профессоры, саяси ғ.д.;

Жамбыл Артықбаев – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, т.ғ.д.;

Меңдіғаным Шаймерденова – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры, т.ғ.к.;

Дана Әшімханова – ҚР МАМ Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының директоры орынбасары, PhD;

Фарида Мұсатаева – гуманитарлық ғылым магистрі, мәдениеттанушы.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman of the editorial board:

Talgat Kaliyev – director of Institute of Applied Ethnopolitical Research of the MCI of the RK, Cand. of Political Sc.;

Members of the editorial board:

Galym Shoikin – Chairman of the Committee for the Development of Interethnic Relations of the MCI of the RK, Cand. of Political Sc.;

Indira Rystina – Deputy Head of the Internal Policy Department of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan, PhD;

Tatyana Dronzina – professor of the Department of Political Science at Sofia University St. Kliment Ohridski, Doctor of Political Sciences;

Zhambyl Artykbayev – Professor of the L.N.Gumilev Eurasian National University, Doctor of Hist. Sciences;

Mendyganym Shaimerdenova – Professor of the Kazakh National Academy of Arts named after T.K.Zhurgenov, Cand. of Hist. Sciences;

Dana Ashimkhanova – deputy director of Institute of Applied Ethnopolitical Research of the MCI of the RK, PhD;

Farida Mussatayeva – Master of Humanitarian Sc., cultural scholar.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Председатель редакционного совета:

Калиев Талгат – директор Института прикладных этнополитических исследований МКИ РК, к.полит.н.;

Члены редакционного совета:

Шойкин Галым – председатель Комитета по развитию межэтнических отношений МКИ РК, к.полит.н.;

Рыстина Индира – заместитель заведующего отдела внутренней политики Администрации Президента РК, PhD;

Дронзина Татьяна – профессор политологии университета Климента им. Святого Орхидского, д.полит.н.;

Артықбаев Жамбыл – профессор Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилев, д.и.н.;

Шаймерденова Мендығаным – профессор Казахской национальной академии искусств имени Т.К.Жургенова, к.и.н.;

Ашимханова Дана – заместитель директора прикладных этнополитических исследований МКИ РК, PhD;

Мусатаева Фарида – магистр гуманитарных наук, культуролог.

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

I. ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ / THEORY AND PRACTICE / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ 7
Анар Фазылжан

INTERETHNIC COMMUNICATIONS AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE SOCIETY'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT 16
Elvira Kzykenova

ЯВЛЕНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВАХ 22
Абульфаз Сулейманлы, Гузель Токарева, Асиф Байрамов

II. ЭТНОСАЯСИ ТРЕНДТЕР / ETHNOPOLITICAL TRENDS / ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ 35
Талшын Италиева, Елдос Жұмағұлов

РАЗВИТИЕ ЭТНОМЕДИАЦИИ КАК ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ПРОФИЛАКТИКИ И УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ 45
Луиза Узарова

ҚОҒАМДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ АҚСАҚАЛДАР ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ 52
Ержан Ибраев, Елдос Жұмағұлов, Нұрлан Шубаев

III. ЭТНОСТАР ЖӘНЕ ТАРИХ / ETHNIC GROUPS AND HISTORY / ЭТНОСЫ И ИСТОРИЯ

АДАПТАЦИЯ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАНЕ В XIX-XX ВВ. 62
Ерлан Джиеналиев

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Анар Фазылжан

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының директоры,
филология ғылымдарының кандидаты,
ҚХА Ғылыми-сарапшылық кеңесінің мүшесі
Қазақстан, Алматы
e-mail: tilbilimi@bk.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақ тілінің ұлттық корпусының концептуалды негіздері, ҚТҰК қажеттілігі, тіл тарихы, қазақ тілін оқыту, ҚТҰК және тілдік мұра, ҚТҰК бірінші кезең басымдықтары, ҚТҰК екінші кезең басымдықтары, тілтанымдық аннотациялармен қамсыздандырылу принциптері қарастырылған.

Түйін сөздер: Қазақ тілінің ұлттық корпусы, тіл білімі институты, тілдік мұра, тілтаным, тіл мәртебесі.

Аннотация. В данной статье рассмотрены концептуальные основы Национального корпуса казахского языка (НККК), необходимость НККК, история языка, преподавание казахского языка, НККК и языковое наследие, приоритеты первого этапа НККК, приоритеты второго этапа НККК, принципы обеспечения языковыми аннотациями.

Ключевые слова: Национальный корпус казахского языка, Институт языкознания, языковое наследие, языкознание, статус языка.

Abstract. This article discusses the conceptual foundations of the National Corpus of the Kazakh language, the need for the NCCC, the history of the language, the teaching of the Kazakh language, the NCKL and the linguistic heritage, the priorities of the first stage of the NCKL, the priorities of the second stage of the NCKL, the principles of providing language annotations.

Keywords: National Corpus of the Kazakh language, Institute of Linguistics, linguistic heritage, linguistics, language status.

Қазақ тілінің ұлттық корпусы (*әрі қарай - ҚТҰК*) – үздіксіз толықтырылып, жетілдіріліп отыратын ашық жоба. Оны әзірлеуге қазақ тілін зерттейтін әлемдегі жалғыз ғылыми мекеме Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты ғалымдарының әлеуеті толық жеткенмен, корпус мәтіндердің ауқымды электрондық көлемін қажет етеді. Ол тілтанушы мен ІТ-маманының тандемі негізінде жүзеге асады және оған тілтанушылардың ғана қамқорлығы

жеткіліксіз, сондықтан бірнеше қаржы көздерінің қолдауы аса қажет. Соған қарамастан, Институт өз қызметі шеңберінде ҚТҰК мәтіндік базасын ұлғайтты, ішкорпустарын кеңейтті, метабелгіленімі мен тілтанымдық белгіленімін, сайты, іздеу жүйесін – корпус-менеджментін жетілдірді. ҚТҰК – мемлекеттік тілдің лингвистикалық базасы ретіндегі инновациялық ақпараттық-анықтамалық жүйе, оның мәтіндері арнайы белгіленім арқылы өңделіп, іздеу тетіктерімен қамтамасыз етіліп, статистикалық дәл ақпаратты барынша қысқа уақытта алуға мүмкіндік береді.

Теңгерімделген және көлемі ауқымды (бірнеше миллион сөзқолданыстан басталатын), метабелгіленіммен, лингвистикалық белгіленімдермен терең аннотацияланған, пайдаланушылардың қазақ тілінің синхронды және диахронды сипаты туралы, оны оқыту, үйренуге қатысты алуан түрлі сұранысына жауап беретін, әлемдік деңгейдегі талаптарға сәйкес келетін инновациялық-ақпараттық ашық жүйе ретіндегі Қазақ тілінің ұлттық корпусын әзірлеу және жасау идеясы ең алдымен Ахмет Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институтының қабырғасында айтылды.

Тұлғалар. Қазақ тілінің ұлттық корпусын жасау мәселесін күн тәртібіне қойған Институттың бас ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының докторы, профессор Асқар Жұбанов болды. Профессор А. Жұбанов ұлттық тіл корпусының ғылыми негіздерін әзірлеуге зор үлес қосқан ғалым, оның қазақ тілін автоматтандырудың формалды белгілеріне, статоллингвистика мәселелеріне, математикалық тіл біліміне, корпустық тіл біліміне арналған іргелі әрі қолданбалы зерттеулері корпустық лингвистика бойынша жүргізіліп келе жатқан ізденістің барлығы үшін тоқталмай кетпейтін бестселлерге, тірек еңбектерге айналды [1].

Қазақ корпусын жасау ісіне мұрындық болған ғалымдар қатарында профессор Элеонора Сүлейменованы ерекше атауға болады. Корпустық лингвистикаға қатысты терең ғылыми зерттеулерімен бірге [2], ғалымның Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде тұңғыш рет «Қолданбалы лингвистика» мамандығын ашып, профессор Асқар Жұбановты оқытушылыққа шақырып, осы саланың алғашқы кәсіби мамандарын әзірлеген ұстаздық еңбегі бүгінде өз жемісін беріп отыр. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты Қолданбалы лингвистика бөлімінің өзегін осы мамандар құрап, олар отандық корпустық ресурсты әзірлеуші авангард құрам.

Қазақ тілінің ұлттық корпусын жасау ісіне Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының ұжымы түгел жұмылды, оның бүгінгі деңгейінің барлық жетістігі, озық тәжірибесі мұнсыз мүмкін болмас еді. Осы істе корпустық лингвистика бойынша іргелі, қолданбалы зерттеулер жүргізе жүріп, корпустық тіл білімі мамандарын даярлау, оқулық жазу ісімен қоса, корпустың мәтіндік базасын жинау, тілтанымдық белгіленімін әзірлеу, интернет сайт параметрлерін қалыптастыру, сайтқа тілдік базаны орналастыру сияқты толып жатқан күрделі ірілі-ұсақты жұмыстарды тынбай атқарып жүрген мықты маман филология ғылымдарының докторы, профессор Айман Жаңабекованың [3] еңбегі орасан зор.

ҚТҰК қажеттілігі. Толық әрі ыңғайлы белгіленіммен қаматамасыз етіліп, үйлестірілген және ауқымды көлемнен тұратындықтан, Қазақ тілінің ұлттық корпусы ғана тілдік нормалардың қалыптасуы мен бекітілу динамикасы туралы толық мәлімет береді, сонымен қатар олардың жүйелі әрі стандартталған түрде жазу ережесіне, сөздіктерге, грамматикаларға, оқулықтарға енгізуге мүмкіндік тудырады. Бұл өз кезегінде тіл жүйесінде болып жатқан неологиялық, грамматикалық және ортологиялық процестерді анықтауға, семантикадағы, тіл бірліктерінің тіркесіміндегі болып жатқан өзгерістерді тануға, яғни узустағы қолданысын кеңейтеді (узус - белгілі бір жағдайда тілдік бірліктердің қолданылуын айтады). ҚТҰК жасау қажеттілігі әлемдік тәжірибеден артта қалушылықтан туындап отыр – бүгінгі күні көптеген үлкен және шағын тілдер өз ұлттық корпусын жасап алған. Профессор Э.Сүлейменова «корпустың мәні микроскоп, телескоп, рентген аппараты, томограф сияқты т.б. ғылыми өнертабыстың жемісімен барабар деп көрсетеді, дамыған елдер зор зияткерлік әрі материалдық шығынды қажет ететініне қарамастан, мұндай жобаны жасап отыр, сондықтан ҚТҰК жасау – қазақ тілтанымы ғана емес, тіпті мемлекет алдындағы да міндет. Осы айтылған тілтанушылық мақсатпен қатар корпус төмендегідей ауқымды әлеуметтік-мәдени мәнділікке ие болып отыр.

ҚТҰК және ұлттық бірегейлік. Қазақ тілі ірі тілдердің бірі ретінде виртуалды кеңістіктегі бірегейлік үшін жүріп жатқан әлемдік күреске тартылып отыр. Саяси-әлеуметтік жақтан мемлекеттік тіл ретінде жоғары мәртебеге ие болғанымен, ол ақпараттық мүмкіндіктер жарысында әлі де қалып келеді. Қазақ тілінің ұлттық корпусы – мемлекеттік қазақ тілін барлық көркемдік құралдары мен мүмкіндіктерін толықтай қамти отырып сипаттайтын және оның мәртебесін арттыра түсетін заманауи тиімді құралдардың бірі ретінде ұлттық мәдениетті дамытуға, ұлттық-мемлекеттік бірегейлікті нығайтуға, ортақ мәдениетті қалыптастыруға, сол арқылы Қазақстан қоғамының ұйысуына мүмкіндік жасайды.

ҚТҰК және тілдік мұра. Корпус қазақ тілінің бүкіл байлығын жинап, бір жерге шоғырландыруға және оның узустағы бойынша графикалық бөлінісі салдарын жоюға көмектеседі. Қазақ тілінің бай мұрасы кирилл, латын және араб графикаларымен бөлініп, басы бірікпей жатыр. ҚТҰК осы тілдік жазба мұраны түгендеп, жинап, әлемнің барлық тілтанушыларының зерттеу нысанына қолжетімді түрде ұсына алады. Жазба мұралардың Қазақстандағы және басқа да елдердегі қызығушылық білдірген көпшілікке қолжетімді болуын қаматамасыз етеді

ҚТҰК және тіл тарихы. Қазақ тілінің тарихын жаңғырту мен стандартталуы мәселесін шешуде ҚТҰК тапсырмайтын құрал. ҚТҰК тіл дамуынан барынша көлемді ақпарат беретін көне және заманауи мәтіндер жиынтығы ретінде тілде үздіксіз болып жататын құбылыстарды тіркеп отыруға, әрбір тілдік құбылысты нақты және тұтастай сипаттауға мүмкіндік тудырады.

ҚТҰК жән қазақ тілін оқыту. ҚТҰК тіл оқыту оқулық, оқу құралдарын, түрлі типте жаттығу, онлайн-мультимедиялық сервистер әзірлеуде кең қолданыс табады, өйткені оқыту мәтіні үшін аса маңызды сөздердің жиілігі мен контексті,

қолданыс табатын мәтін типі мен жанры туралы ақпаратты ҚТҰК жүйелі түрде беріп отыра алады.

ҚТҰК және ұлттық сөздік қор. ҚТҰК тілдің эмпирикалық базасын кеңейтіп, ол туралы барынша терең ақпарат ауқымын ұсынады. Бұл түрлі типтегі қазақ сөздіктерін жасау сияқты зор сұранысқа ие мұқтаждықты өтеуге, сол сияқты қазақ тілінің сөздік қорының бүгінгі санын анықтауға септігін тигізеді (орыс тілінің үлкен академиялық сөздігінде 150 000, Оксфорд сөздігінде – 600 000, үлкен «Қазақ сөздігінде» 106 000 сөз бар), терминологиялық жүйесін реттеп, шет тілінен енген сөздерді игеру, стандарттау жолдарын көрсетеді. Бұл тілтанушылар үшін қазақ тілінің барлық саласы мен нақты тілдік құбылыстары (мысалы, кәсіби сөздер, жаргондар, социолектілер, сән сөздер мен неологизмдер т.б.) туралы дәл әрі дәйекті мәліметтер алып, жаңа теориялық міндеттерді алға тарту арқылы қолданбалы лексикография бағытындағы көптеген міндетті шешуге септігін тигізеді: мәселен, әртүрлі жиілік сөздіктер, мектеп оқушыларына арналған ортологиялық құралдар, заманауи түсіндірме сөздіктер, тарихи сөздіктер, диалектологиялық атластар мен аймақтық сөздіктер, ономастикалық анықтамалық пен сөздіктер, морфемдік, сөзжасамдық т.б. грамматикалық сөздіктер, валенттілік сөздігі мен жарыспа сөздер сөздігін, антоним, синоним, омоним, пароним сөздіктерін, ресми іскери, кәсіби тіл, жаргон сөздер сөздігін, орфографиялық, орфоэпиялық сөздіктер мен құралдар шығаруға база болады.

ҚТҰК және тілдік норма. Корпусқа жазба және ауызша мәтіндердің ауқымды көлемі енгізілетіндіктен, ол тілді кодификациялау мен стандарттаудың негізгі бола алады. Қазақ тілінің кодификациялануы мен стандартталуы оның мемлекеттік тіл ретінде сапалы қолданыс табуына жағдай жасайды, сөйтіп, қазақ тіліндегі коммуникацияны жеңілдетуге мүмкіндік береді.

ҚТҰК маңыздылығын ескере отырып, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты ғалымдары оны әзірлеуді алдымен гранттық зерттеу жобалары аясында бастап, кейіннен ірі ғылыми жобаларда жалғастырды. ҚТҰК жасалу тарихын осы ұжымдық монографияның «Қазақ тілінің ұлттық корпусын жасау тәжірибесі» атты тарауында профессор А.Жаңабекова толық әрі жан-жақты сипаттап көрсетіп отыр.

ҚТҰК әзірлеудің алғашқы кезеңінде ауқымды корпустарға тән мындай негізгі қағидалар мүмкіндігінше ескеріліп отырды:

Ауқымдылық немесе репрезентаттық қағидасы. Бұл қағида қазақ мәтіндерінің мейлінше барлық (тілдің көркем, публицистикалық, оқу, ғылыми, іскерлік, эпистолярлық және т.б. стильдері мен әртүрлі жанрындағы) түрін қамтуды білдіреді. Мұны толықтай жүзеге асыру корпустың мәтіндік базасы әрі ішкорпустық жүйесі неғұрлым ауқымды болған сайын жеңілдей бермек.

Теңгерімділік қағидасы. Бұл қағида әртүрлі кезеңдегі, жанрдағы, стильдегі, автордағы және т.б. тіл фактілерінің көрініс табатын қолданыс салалары мен жағдаяттарындағы мәтіндерді корпуста пропорционалды бейнелеуді, тиісті тарихи кезеңге тән мәтіндерді сол кезеңдегі әрбір жанр,

стильдің үлесіне сәйкес түрде корпусқа енгізуді білдіреді. Мәселен, ҚТҰК-да XIX ғасырдағы мәтіндер ішінде көркем әдебиет, ал қазіргі заманғы мәтіндер арасында публицистикалық, содан соң ғылыми мәтіндер стильдегі үлгілері басым болуы тиіс. ҚТҰК-ның қазіргі деңгейінде бұл принцип негізгі корпуста ғана жақсы сақталып тұр. Ал ауызша мәтіндер, тарихи мәтіндер ішкорпусында мәтіндік базаның әлі де толығыуы қажеттілігінен ішінара ғана жүзеге асып отыр. Әрине, нақты тілге мінсіз ұқсастық жасау мүмкін емес, бірақ әр уақыт кезеңі үшін корпустағы жанрлардың үлесін анықтауды шешуші түрткі жайт тілдің табиғи тіршілігіне мүмкіндігінше жақындыққа ұмтылу болып табылады.

Тілтанымдық аннотациялармен қамсыздандырылу қағидасы. Терең аннотация корпусқа тән барлық тілтанымдық белгіленіммен қамсыздандыруды білдіреді, тілтанымдық аннотацияның ең танымалы әрі ауқымдысы морфологиялық белгіленім болып табылады. Корпусқа сонымен бірге фонетикалық, просодикалық, лексика-семантикалық, фонологиялық, синтаксистік, сөзжасамдық т.б. белгіленімдер тән. ҚТҰК белгіленім жүйесінің басқа корпустардан үлкен өзгешелігі – мәдени-семантикалық және идеографиялық (фразеологиялық) белгіленімдердің әзірленуі. Қазақ тілінің этномаркерлік лексика-фразеологиясын қамтитын мәдени-семантикалық белгіленім ҚТҰК-ын рухани және материалдық ұлттық мәдениет туралы біліммен қамтамасыз етіп, пайдаланушыларды қазақ мәдениеті негізінде бірыңғай ұлттық-мемлекеттік бірегейлікке ұйытуға жағдай жасайды. Белгіленімнің мұндай түрі ҚТҰК-ның басқа тіл корпусынан айырмашылығын мен өзіндік ерекшелігін қамтамасыз етеді, өйткені мәдени-семантикалық белгіленім қою тілдік корпустар жасаудың әлемдік тәжірибесінде алғаш рет қазақ тілінің корпусында қолға алынып отыр. Бүгінгі корпуста синтаксистік белгіленім ғана іске қосылмады.

Зерттеуші мен пайдаланушы сұраулары бойынша оңтайландыру қағидасы. Әдетте алғашқы корпустар тілтанушының зерттеуіне қажет ауқымды эмпирикалық материал жинақтау, жүйелеу мақсатында әзірленді. Кейіннен кез келген пайдаланушы сұрауын өтеу керек деген қағида да ескеріле бастады, ал қазақ тілінің ұлттық корпусы басынан бастан осы екі мұқтаждықты бірге өтеу мақсатында жасалды. Бір жағынан, тілтанушы зерттеулерін жақсарту, екінші жағынан, қалың жұртшылықтың мемлекеттік тіл мәртебесіндегі қазақ тілі бойынша жан-жақты ақпарат ала алу мүмкіндігі ескеріліп, корпустың базасы, белгіленімі мен іздеу жүйесі жетілдіріліп отырды. Іздеуді жеке сөзбен ғана емес, сөзформамен және әртүрлі параметрлер (авторы, шығарма стилі, мерзімі, дереккөзі, т.б.) бойынша жүргізуге болатындай іздеу жүйесі ұсынылды, әрі ол әрбір ішкорпус ерекшелігіне қарай түрленіп берілді. Мұның бәрі келесі кезеңде үздіксіз өзгертіліп, жақсартылып, жетіліп отырады.

Онлайн режимде қолжетімділік қағидасы. ҚТҰК көпшілікке онлайн режимде қолжетімділігі 2020 жылдан бастап жүзеге асырылды. Корпус qazcorpus.kz сайтында орналасты. Басқа корпустарға қарағанда ҚТҰК ерекшелігі оның барлық қызметінің тегін болуында жатыр.

Ашықтығы, құрамы, көлемі мен тереңдігі бойынша үздіксіз толығып отыру қағидасы. Аталған қағиданы жүзеге асыру барлық корпус жасаушылардың міндеті, алайда бұл оның орындалуы көбіне корпус жасаушы мамандардың мүмкіндік аясында үнемі бола бермейтін қаржыландыру мәселесімен тығыз байланысты. Мұндайда ұлттық корпустар жасаудың маңызын қалың жұртшылыққа ғана емес, қаржы көздеріне жауапты шешім шығарушы органдар мен құзырлы тұлғаларға түсіндіріп, менеджерлік іскерлік таныта алатын жетекшінің де қажеттілігі шындық. Алдағы уақытта Институт ҚТҰК-ын әзірлеу, жетілдіру, толықтыру ісін өз қызметімен үздіксіз байланыстыруды, барлық зерттеу жобаларының бір міндеті ретінде корпустық ресурс жасауды немесе оны жетілдіре алуды көздеп отыр.

ҚТҰК бірінші кезең басымдықтары туралы. Осыдан сегіз жыл бұрын жариялаған мақаламызда қазақ тілдік корпусының концептуалды параметрлері туралы ойларымыз «орынсыз көрінуі мүмкін, өйткені қазақ тілінің ұлттық корпусын әзірлеу мен жасау мәселесі теориялық та, тәжірибелік тұрғыдан да толықтай шешімін таппаған» [4] деп көрсеткен едік. Қазіргі кезде бұл ой әбден ескіргені, ақиқатқа жанаспайтыны анық. Осы уақытқа дейінгі аралықта бұл мәселе қазақ тілтанушылары шоғырланған Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты ұжымының зор еңбегінің арқасында шешімін тапты. Алдағы уақытта көтерілетін мәселелер құрылған, біршама жасақталған «жас» ресурсты – Қазақ тілінің ұлттық корпусы мен оның сайтын заман талабына қарай жетілдіру туралы ғана болмақ.

Тілдік корпус жасаудың жалғыз ғана басымдығы болады, ол – терең аннотациялар берілген мәтіндердің ауқымды массивтерін жасау арқылы лингвистикалық зерттеулердің сапасы мен олардың эмпирикалық базасын жақсарту екені мәлім. Дегенмен дамыған елдердің тілдік корпус жасаудағы тәжірибесі мен тілдік жағдаяттары отандық жағдайдан ерекшеленеді. Бүгінгі таңда ең ірі тілдік корпустар инфрақұрылымы және ақпараттық технологиялары дамыған елдерде жасалғаны белгілі, сонымен қатар тағы бір айта кетер жайт, бұлар - монотілдік жағдаятпен ерекшеленетін және толыққанды дамыған мемлекеттік тілі бар елдер (Жапония, Ұлыбритания, Ресей, Финляндия, т.б.). Бұл елдермен салыстырғанда, Қазақстан көптілді жағдаятымен және өз мемлекеттік тілін дамытуға әлі көп уақыт болмағанымен ерекшеленеді. Сонымен қатар экономикамыздың қарқынды даму жетістіктерін ерекше атай отырып, дегенмен де елімізде лингвистикалық инновациялармен байланысты, соның ішінде қазақ тілін бағдарламалауға (корпустық лингвистердің жетіспеуі, қазақ тілін жетік меңгерген компьютерлік бағдарламалар жасаушы IT-мамандардың болмауы) қатысты ақпараттық технологиялардың (ұлттық лингвистикалық корпустың инфрақұрылымы) даму деңгейі төмен екенін мойындау қажет. Осыған байланысты қазақ тілінің корпусын жасауда тілтанушылар таза ғылыми сипаттағы қажеттіліктерді, яғни зерттеушілердің корпуста мұқтаждығын ғана емес, сонымен қатар қарапайым тұтынушының, корпусты қолданушылардың - Қазақстан Республикасы азаматтарының қажеттіліктерін де жіті ескеру қажет. Сондықтан қазақ тілінің

корпусын жасаудың басымдықтарын дұрыс айқындау немқұрайлы қарайтын жайт емес. Қазіргі таңда қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейту және қызмет ету сапасын арттыруға қатысты туындап отырған мәселелерге байланысты тілдік жағдайды талдай отырып, қазақ тілінің ұлттық корпусын жасаудағы бірінші басымдық - мемлекеттік тілдің ұлттық-мемлекеттік бірегейлігінің көрсеткіші ретіндегі рөлін орнықтыру, яғни көпмәдениетті қазақстандық қоғамды біріктіруші түрткі жайт ретіндегі қазақ тілінің базасын нығайту деп санаймыз.

Бұл басымдықты қалай жүзеге асырдық? Әзірше екі жолмен. Біріншіден, алғашқы кезеңде қамтылатын мәтіндік материалды саралауда көпшілікке танымал мәтіндерге артықшылық берілді. Корпустың стильдер мен жанрларға және мәтін авторы тіліндегі әлеуметтік көрсеткіштерге тәуелсіз тілдің барлық қолданысын түгелдей алаламай қамтуы принципті мәселе, әрі солай болуы тиіс. Алайда бұл жағдайды жалпы қазақ тілдік корпусының негізгі мақсаты етіп ала отырып, алғашқы кезеңде-ақ бірден қолданушыға интернет желісінде қолжетімді болатын корпус мәтіндерінің базасын жасаудың мазмұнына мәдени құнды, оның үстіне отансүгіштік пен елжандылық қасиеттердегі тәрбиелеу әлеуеті күшті мәтіндерге ерекше артықшылық беріліп, оларды көптеп жинау ісі жүзеге асырылды. Д.В.Сичинава, орыс тілінің корпусын жасауға белсенді қатысқан лингвист ғалым ізімен біз де мәдени сипаттағы мәтіндерге «жазушы беделі арқылы артық болатын тілдік мысалды» [5] жатқызамыз. Ол туралы ғалымның пікірі: «Лингвистиканың эстетикалық-мәдени тәсілдемеден тәуелсіздігі қаншама рет жарияланса да, жазба тіл - ол мәдениет тілі. Лингвистикалық жұмыстан, көбінесе, тілдік мысал емес, жазушы беделімен сәулеленген жақсы тілдік мысал талап етіледі»; талаптың пайда болуы барлық лингвистикалық дәстүрлерге тән. Сондықтан, бір тілде мәдени сипаттағы мәтіндерді жинақтау сол тілдің мазмұндама берілген корпусын жасауда өзіндік құндылығы бар» [6], - деп беріледі. Біз бұл пікірмен толықтай келісетінімізді ҚТҰК бірінші кезеңдегі электронды базасының көп бөлігін көркем әдебиет жанры мәтіндері құрағаны көрсетеді.

Мәдени репрезентативті корпус жасау тәжірибесі еуропалық елдерде бар. Мәселен, Венадағы Австриялық ұлттық корпус құрамында ұлттық мәдениетке ықпалын тигізген немістілді мәтіндер жинақталғаны белгілі болса, ҚТҰК-да бұған қоса әлемдік корпус жасау тәжірибесінде тұңғыш рет мәдени-семантикалық белгіленім [7] әзірленіп, іске қосылып отыр. Бұл – сөз болып отырған басымдықты жүзеге асырудың екінші жолы.

Мәдени-семантикалық белгіленім тілтанымдық белгіленімнен тілдік емес мәліметтерді беру арқылы айырмаланады. Бірақ корпус дәстүрінде тілтанымдық емес мәлімет беретін белгіленім аясына да кіре алмайды, корпуста берілу әдісі мен мазмұны бойынша метабелгіленімнен қатты ерекшеленеді. Біздің қараған мәліметтерге сүйенсек, бүгінге дейінгі жасалған тілдік корпустарда мәдени-семантикалық ақпараттарды ұсыну әрекеті болмағаны байқалады. Аталмыш семантиканы беруді көздеген корпустар болған күннің өзінде оның жүйелі түріде аяғына дейін өңделмегені байқалады.

Соған қарамастан, мұндай белгіленім, ҚТҰК-ның біздің анықтауымызша

бірінші болып отырған мемлекеттік, жалпыұлттық бірегейлік қалыптастыруға қызмет ету басымдығын жүзеге асыру құралы болмақ. Бүгінгі күні қазақтілді кеңістік пен қазақстандық қоғамдастық мемлекеттік тілде сөйлеушілер санының артуымен, сөзжасаушылық, терминжасаушылық серпіліс сияқты оң үрдістермен, қоғамдық өмірдің барлық аясы мен арнасында қазақ тілі қолданысының артуымен, сапасының жақсаруымен, тілдік инновациялардың қарқынды түрде көбеюімен ерекшеленіп отырса да, қазақ сөзінің терең семантикаларында тұнып қалған халық санасындағы «мәдени кодтардың өшуі», «рухани сананың көмескіленуі» сияқты қауіпті жағымсыз құбылыстардың күш ала бастауы байқалады. Сол себепті осы мәдени кодтарды ашудың, этнотаңбаларда жасырылған (лингвомәдениеттанымдық, бейбаламалық, лингвокогнитологиялық және т.б.) тілдік бірліктердегі семантиканы жұрт санасына сіңірудің таза ғылыми маңызы ғана жоғары емес, сонымен қатар қазақ этнотілдік қоғамы үшін оның бірегейлігін нығайту, рухани қауіпсіздігін сақтау және ұлттық мәдениеттің батыстандыруға, рухсыздануына, рухани құндылықтардың құнсыздандыруға қарсы иммунитетін нығайтып, бекіту мақсатында тәжірибелік маңызы да өте жоғары болмақ. Себебі мәдени-семантикалық аннотациясы жасалған қазақ мәтіндерінің ауқымды көлемін онлайн-режимде пайдаланушыға бір сәтте ғана қолдануға бере алатын корпус осы тілдік бірліктердің мазмұнында жасырылған құнды лингвомәдениеттанымдық білімдердің әлеуетті және тиімді тасымалдаушысы, насихаттаушысы, ұлттық санадағы жаңғыртушысы бола алар еді. Лингвистикалық аспектіде лингвомәдениеттанымдық анықтаманың берілуі профессор Н.Уәлидің идеялық және ғылыми жетекшілігімен шығарылған «Қазақ сөздігі» атты Үлкен біртөмді түсіндірме сөздігі мен «Қазақ әдеби тілінің сөздігі» атты 15 томдық түсіндірме сөздіктерінің технологияларында өңделіп, жүйелі түрге келтірілді, осылардың негізінде тәжірибе ретінде ҚТҰК-да пайдаланылатын «Лингвомәдениеттанымдық сөздік» ұсынылады.

Екінші басымдық параллель корпусарды, яғни қазақ-орыс, қазақ-ағылшын, сонымен қатар, қазақ-түрік, қазақ-өзбек, қазақ-қырғыз және республика аумағында өмір сүріп жатқан басқа да этностық топтар тілдеріндегі ішкорпусарды жасау. Бұл басымды жүзеге асыру үшін алғашқы кезеңде қазақ-орыс параллель ішкорпусының бастапқы нұсқасы әзірленді. Осы ұжымдық еңбекте екітілді корпус жасау тәжірибесі бойынша жинақталған ғылыми білімдер ұсынылды. Болашақта параллель ішкорпусты әлемдік, халықаралық, аймақаралық, туыстық және елдегі этностық топтар тілдерінің мәтіндерімен толықтырып, сәйкестендеру қазақ тілінің этносаралық қарым-қатынас тілі мәртебесін нығайтуға, ғылыми-лингвистикалық негіздемесін жасауға мүмкіндік тудырыра отырып, жалпымемлекеттік бірегейлікті нығайтуға да септігін тигізеді.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. А.Қ. Жұбанов. Корпустық лингвистика – қазақ тілбілімінің жаңа бағыты //

Тілтаным. Языкознание. ҚР БЖҒМ А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, сәуір-мамыр-маусым. - Алматы.2009 жыл, №2 (34). - 3-11-б. және т.б.

2. Э.Д.Сүлейменова. Қазақ тілі үшін ұлттық корпус керек пе? А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының «Тілтаным» журналы. 2015. №2. – 42-45-б. және т.б.

3. Жаңабекова А.Ә. Қазақ әдеби тілінің аннотацияланған мәтіндер корпусына морфологиялық білімдер жүйесін енгізудің практикалық тәжірибелері және оларды оқыту жүйесіне енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздері // «Қазақ тіл білімі: жаңа ғылыми парадигмалар мен оқытудың инновациялық технологиялары» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, 1912. – 197-201-бб. және т.б.

4. А.Фазылжанова. Национальный корпус казахского языка как инновационно-информационная база государственного языка (об особенностях и задачах первого этапа разработки и создания) // ALATOO ACADEMIC STUDIES. 2016. № 3. – 103-109 с.

5. Сичинава Д.В. (2002). «К задаче создания корпусов русского языка», НТИ. Серия 2 Информационные процессы и системы. №11. 26 с.

6. Сичинава Д.В. (2002). «К задаче создания корпусов русского языка», НТИ. Серия 2 Информационные процессы и системы. №11. 27 с.

UDC 323.1
CICSTI 11.15.37

INTERETHNIC COMMUNICATIONS AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE SOCIETY'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Elvira Kyzykenova

2nd year master student of the specialty «Ethnopolitology»
of L.N. Gumilyov Eurasian National University
Қазақстан, Астана
e-mail: elvi89@mail.ru

Abstract. The problems of interethnic relations today are of interest to not only ethnologists, anthropologists, but also political scientists, teachers, psychologists, culturologists who study both the specifics and characteristics of various ethnic groups and the problems of interethnic interaction, leveling situations of interethnic misunderstanding and tension in relations. If we are talking about the ethnic component of the communication process, then we mean, first, the relationship between ethnic groups, which can be positive, negative or indifferent.

Keywords: interethnic relations, public consent, the Assembly of the people of Kazakhstan, nationality, tolerance, culture, ethnosocial environment.

Аңдатпа. Этносаралық қарым-қатынас проблемалары бүгінгі таңда этнологтарды, антропологтарды ғана емес, сонымен қатар этносаралық өзара іс-қимыл мәселелерін зерттейтін саясаттанушыларды, педагогтарды, психологтарды және мәдениеттанушыларды да қызықтыратыны сөзсіз. Егер қарым-қатынас процесінің этникалық құрамдас бөлігі туралы айтатын болсақ, онда, ең алдымен, этностар арасындағы қарым-қатынасты айтамыз, олар оң, теріс немесе бейтарап болуы мүмкін.

Түйін сөздер: этносаралық қатынастар, қоғамдық келісім, Қазақстан халқы Ассамблеясы, этнос, толеранттылық, мәдениет, этноәлеуметтік орта.

Аннотация. Проблемы межэтнических отношений вызывают сегодня интерес не только этнологов, антропологов, но и политологов, педагогов, психологов, культурологов, изучающих как вопросы специфики и особенностей различных этнических групп, так и проблемы межэтнического взаимодействия, нивелирования ситуаций межэтнического непонимания и напряженности в отношениях. Если речь идет об этнической составляющей процесса коммуникации, то имеются ввиду, прежде всего, взаимоотношения между этносами, которые могут быть позитивными, негативными или индифферентными.

Ключевые слова: межэтнические отношения, общественное согласие, Ассамблея народа Казахстана, этнос, толерантность, культура, этносоциальная среда.

In the context of the growth and influence of globalization and information processes, intercultural interaction and intercultural relationships between different peoples, civilizations and cultures increasingly needs the development of cultural dialogue and intercultural communication. The lack of interethnic contact between individual groups can lead to misunderstanding and an increase in tension, which may develop into an interethnic conflict, the essence of which is expressed by negative communication.

What is exactly hidden under the words interethnic communication? Interethnic communication is traditionally understood as the interaction of representatives of various ethnic groups. This interaction, the content of which consists of acts of information exchange, joint implementation of certain types of activities, depends on ethnic self-identification, ethno-cultural competence of the individual, tolerance, as well as the desire for mutual understanding in the conditions of diversity of modern cultures. Ethnic identity is the basis of the foundations of interethnic communication. The culture of interethnic communication occupies an important place in the structure of interethnic interaction of representatives of different ethnic communities. Indifferent relations between people of different nationalities are based on the concept of ethnic interaction, the essence of which is the acceptance of insignificance and downplaying the role of ethnic specificity, ethnic characteristics of people of other nationalities in the process of interpersonal and intergroup communication.

According to the dictionary of V. Bleikher and I. Kruk «indifference (lat. indifferens - indifferent) is an emotional indifference to any events, situations» [1]. Indifference, unlike tolerance, is aimed at creating common characteristic markers between ethnic groups, at a certain rapprochement, and not at separating individual ethnic groups or a tolerant attitude towards people of a different nationality or culture.

Undoubtedly, in the course of its life, each culture constantly refers to its past, to the experience of other cultures. Therefore, it is difficult today to find ethnic groups that would not be influenced by the cultures of other national groups living in certain regions. This trend leads to an intensive growth of interethnic cultural exchanges, direct contacts between individuals from different countries and entire cultural communities.

Interethnic communications arise in various spheres of human life - from personal contacts to cooperation between state institutions. Understanding the peculiarities of interethnic relations between ethnic groups or entire ethnic groups is a rather complicated process, especially without understanding the specifics of certain ethnic dispositions.

V. Yadov notes that «the ethnic in a person is an integral system of relations and attitudes, developed in the process of the historical development of an ethnic community and manifested, actualized at a given historical time, in a given ethno-social environment. The ethnic setting is designed to regulate the way of social existence (being) of a person, since the ethnic community is one of the types of social communities» [2].

The scientist, through the creation of a dispositional concept, introduces the term «dispositional structure of the personality», defining the disposition of the personality as the result of a collision of needs and a situation in which the corresponding need can be satisfied. Personal dispositions represent a certain system that includes a specific attitude of a person to objects, environmental phenomena, attitudes towards other people, peoples, ethnic groups and one's own attitude towards oneself.

It is well known that every people, nation has its own specific set of ethnic dispositions - certain attitudes and attitudes. For example, Y. Platonov in the book «Ethnic Psychology» writes that «the structure of ethnic dispositions involves the following forms of relations:

- a) Between ethnos and ethnophore;
- b) Between ethnophores within the same ethnic group;
- c) Intra-ethnic groups among themselves;
- d) Between ethnic groups and intra-ethnic groups» [3].

The forms of ethnic dispositions proposed by scientists are different in content. In a latent form, these ethnic dispositions can be present in all spheres of life, which are perceived in the environment of the ethnic group and in each historical period as the only possible way of collective life.

The first form of ethnic disposition - the relationship between an ethnos and an ethnophore - presupposes elementary fixed attitudes of members of one ethnic community, where relationships are established between them with a similar set of interests, formed by the «we» attitude.

The second form of ethnic disposition involves relations between ethnophores within one ethnic group, where certain social attitudes determine the birth of more complex relations – «we – they».

The third form of ethnic disposition includes the creation of a society, when a new high-quality social community is formed, complex forms of government, self-government appear, states appear with their own social institutions, their own laws, etc.

The emergence of a new community, a new state creates a new personality, the conditions for the formation of certain of its social qualities. This level of ethnic disposition creates conditions for the implementation of the ethnic disposition of the last level - between ethnic groups and intra-ethnic groups, creating material, spiritual values for each ethnic group and the exchange of these values between different peoples and nationalities.

Ethnic dispositions demonstrate views, opinions, ideas, accumulated knowledge, ideas that become the motives for human behavior regarding the history of his ethnic group and its relationships, relations with people of other nationalities. An important role in interethnic relations, in interethnic communication is played by formed ethnic stereotypes, which represent stable ideas not only about their own people, but also about other peoples and cultures. That is, a stereotype is, in a way, a simplified, emotionally rich image that gives an idea of one or another ethnic group or nation. Ethnic stereotypes provide not only generalized information, but also express an emotional, sensual attitude towards a particular nation or nationality. In stereotypes, as a rule, the whole history of interethnic relations and communications is presented.

T. Stefanenko writes that «an ethnic stereotype is a generalized idea of not only the mental, spiritual, but also the physical and moral appearance of representatives of different ethnic groups and nationalities» [4]. Ethnic stereotype within society implements two functions: a) ideological, forming group principles,

rules, rituals, and religions that regulate the behavior of the group, b) identifying, which creates and maintains a positive image of «us».

Ethnic socialization is an important process of assimilation by a person of the spiritual and cultural values of the people to which he belongs. The first social group to which a person belongs is the family. N. Romanenko writes, «in the process of the formation of the ethnic identity of the individual in the family, it masters the values and norms of the ethnic community, which in the future will determine the actions and strategy of human behavior. Ethnic identification of a person in a family, according to the author, is formed through a socio-cultural context, when one's own «I» is identified with a small social group - a family» [5].

Problems of interethnic communication and interethnic relations also arise when individual ethnophores communicate. A.A. Bodalev defines the term «ethnophor» as «a representative of an ethnic group, an individual carrier with certain ethnic elements of culture, their own psychological properties and ethnic self-consciousness» [6].

Tension between ethnic groups can also arise between peoples who live in the same territory, but communicate in different languages. Even with a good knowledge of the languages of other ethnic groups, problems may arise in the adequate translation of information from one language to another. This provision may be explained by the fact that many terms, objects and phenomena denoted by certain words in one language are unique for a given culture, while in other languages they may have a different meaning or be completely absent. To avoid this situation, there are numerous studies of domestic and foreign scientists on ethnopsycholinguistics, which present questionnaires on communicative behavior among various ethnic groups, demonstrating national specifics, speech, features of national connotations, facial expressions and gestures.

Thus, positive, negative, indifferent communications, ethnic dispositions, ethnic stereotypes are important factors of psychological reality that determine interethnic relations and communications. The built positive communications provide mutual understanding between people of different nationalities, provide a variety of contacts, during which ethnic communities can realize their interests, build professional and personal relationships.

As practice shows, knowledge of national stereotypes is of particular importance for optimizing interethnic communication, reflecting the peculiarities of value-evaluative attitude and behavior. According to a number of scientists, interethnic relations should be understood as a process in which natural and social, stereotypical and behavioral conditions of communicating ethnic groups play an important role [7]. This means that the harmonization of interethnic relations presupposes the understanding of «other» cultural and social stereotypes as «their own». Socio-psychological studies of the role of stereotypes in communication allow us to interpret the culture of interethnic communication as communication in all spheres of society, assuming exchange, understanding, and acceptance of the best cultural samples in order to spread «their» stereotypes among ethnolocal communities and individual representatives of the ethnos. Becoming the object of attention

from other ethnic communities, some types of stereotypes turn into constants. In the humanities, the term «ethnic stereotype» has the meaning of stable, schematic and emotionally colored opinions of one ethnic group about another or about itself. It should be noted that often well-established moral principles and traditions might seem strange and incomprehensible.

In order to understand the processes taking place at the level of interethnic relations, it should be noted that the perception of stereotypes of the «other» ethnic group characterizes, first, the ethnic group in which these stereotypes were formed and exist. The spread of stereotypes in the public consciousness involves the mobilization of public opinion regarding one's own culture, the demonstration of ethno-cultural characteristics, which contributes to the formation of differences between ethnic groups. Behavioral stereotypes accumulate the historical experience of an ethnic group and absorb many habits of previous generations, features of ethical moral norms. The destruction of such stereotypes means an attempt to deprive an ethnic group of its historical memory and cultural roots.

At present, despite the relative elaboration of the problems of ethno-cultural identity and the negative effects of linguistic and cultural globalization, it should be noted that there is insufficient holistic development of the problem of resolving the contradiction between the preservation of ethno-cultural identity and the need for unhindered language communication in the context of globalization. In order to identify the most effective ways of successful implementation of interlanguage and intercultural communication in the course of globalization processes, while preserving and sustainable development of national languages and cultures, it is necessary to study the features of interaction of languages and cultures in the global system, ways of linguistic organization of multilingual societies, positive and negative experience of public and state multilingualism, the impact of globalization processes on languages and cultures, especially on the languages and cultures of small peoples and linguistic minorities. It is also necessary to consider the peculiarities of the functioning of multilingualism at the personal level, the problems of communication in a multilingual and multicultural world, as well as the role of education in the age of globalization in education of a multilingual and multicultural personality.

The introduction of the concept of the language of world communication leads to the need for methodological differentiation of the concepts of «ethnic culture» and «culture of an ethnos». If the first expresses the linguistic (and cultural in general) identity of the ethnos, then the second, in addition to the ethnic identity of the language and culture, includes and the language of world communication, which represents the common «communicative and cultural zones» formed in the communications of various ethnic groups. In the culture of an ethnos, a specific ethnic and a common language of world communication coexist, because they represent different cultural layers [8]. The language of world communication, characterizing the culture of an ethnic group, but not ethnic culture, is complementary to ethno-cultural identity and performs only a communicative function here.

The way to solve the problem of the contradiction between the need for a

language of global communication and the preservation of ethno-cultural identity lies in the creation of multiple individual identities based on the education of a multilingual, multicultural personality of the era of globalization through a purposeful language policy. Multilingualism is a way of preserving ethno-cultural identity, since it assumes the possibility and necessity of multiple identities.

The formation of the language of world communication in the context of globalization occurs with the simultaneous formation of global culture and global identity, therefore, the connection of language and culture is manifested in case of the world language.

Proceeding from the above, it should be noted that, objectively, globalization, due to its contradictory nature, is rather unfair to tolerant ethno-cultural interaction, therefore, effective measures are especially needed here to ensure equal and mutually enriching ethno-cultural communication, creating the basic conditions for ethno-political stability and intercivilizational dialogue, reducing the potential for conflict, humanizing relations between different cultures.

References

1. Bleikher V., Kruk I. Explanatory dictionary of psychiatric terms. - Voronezh: RPA «MODEK», 1995. - 441 p.
2. Yadov V. Self-regulation and prediction of the social behavior of the individual: Dispositional concept. 2nd expanded ed. — M.: CSFM, 2013. — 376 p.
3. Platonov Yu. Ethnic psychology. - M.: Speech, 2003 - 464 p.
4. Romanenko N. The place and role of the family in socio-cultural reality: a study guide / Romanenko Nadezhda Mikhailovna. - M.: Media-print, 2010. - 110 p.
5. Stefanenko T. Ethnopsychology: Textbook. 5th ed. – M.: Aspectpress, 2014. – 352 p.
6. Bodalev A. Encyclopedic Dictionary / Edited by A. Bodaleva. - M.: Publishing House «Cogito-Center», 2011. - 466 p.
7. G. Denisova. S., Radovel M. R. Ethnosociology: a textbook. Rostov-on-Don: VCRU, 2000. -280 p.
8. Melosik Z., Shkolyarik T. Culture, identity and education: a flicker of meanings. Electronic resource: URL: www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?Textid=2908&level1=main&level2=articles

УДК 316.42
МГРНТИ 04.51.23
JEL-коды: J11, R12, O58

ЯВЛЕНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВАХ

Абульфаз Сулейманлы *

сотрудник Тюркской Академии, доктор социологических наук,
профессор кафедры социологии факультета социальных и гуманитарных наук
Ускюдарского университета
Турция, Стамбул
e-mail: ebulfez.suleymanli@uskudar.edu.tr, asuleymanov@yahoo.com

Гузель Токарева

кандидат социологических наук, доцент кафедры экономической теории
Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения
высшего образования «Уфимский университет науки и технологий»,
старший научный сотрудник
Россия, Уфа
e-mail: sapfo79@mail.ru

Асиф Байрамов

сотрудник университета «Азербайджан»,
преподаватель кафедры политических наук
Азербайджан, Баку
e-mail: asifbayrambey@gmail.com

Аннотация. В статье представлен анализ мультикультурализма как социально-политического явления. Авторами проведен анализ сложившейся в современной исследовательской литературе и политической практике интерпретации понятия «мультикультурализм». Авторы обозначают проблему противоречивости существующих подходов к определению мультикультурализма, а также рассматривают ключевые идеи данной концепции. Особое внимание уделяется концепции мультикультурализма, обозначена ее эффективность как интерпретационной модели полиэтнических сред по отношению к тюркским государствам, так и в обеспечении интеграции мигрантов в принимающее их общество.

Ключевые слова: мультикультурализм, социологические подходы, социология, глобализация.

Аңдатпа. Мақалада мультикультурализмнің әлеуметтік-саяси құбылыс ретіндегі талдауы берілген. Авторлар қазіргі зерттеу әдебиетінде және саяси тәжірибеде қалыптасқан «мультикультурализм» концепциясының интерпретациясын талдайды. Авторлар мультикультурализмді анықтауда қолданыстағы тәсілдерде сәйкессіздік мәселесін анықтайды, сонымен қатар осы тұжырымдаманың негізгі идеяларын қарастырады. Мультикультурализм ұғымына ерекше назараударылады, оның тиімділігі полиэтникалық орталардың түркі мемлекеттеріне қатысты интерпретациялық моделі ретінде де, мигранттарды қабылдаушы қоғамға интеграциялауды қамтамасыз етуде де көрсетілген.

Түйін сөздер: мультикультурализм, социологиялық көзқарастар, әлеуметтану,

жаһандану.

Abstract. The article analyzes multiculturalism as a socio-political phenomenon. The authors analyze the current interpretation of the concept of “multiculturalism” in modern research literature and political practice. The authors identify the problem of contradictory approaches to the definition of multiculturalism, and consider the key ideas of this concept. Particular attention is paid to the concept of multiculturalism, outlining its effectiveness as an interpretive model of multi-ethnic environments in relation to Turkic states and in ensuring the integration of migrants into the host society.

Key words: multiculturalism, sociological approaches, sociology, globalization.

Введение

В последние годы понятие мультикультурализм активно используется как политическими деятелями различных стран, так и исследователями для анализа процессов взаимодействия на одной территории различных культур, которые полностью не ассимилируются друг с другом и продолжают самостоятельное развитие в чужой среде. Введение в политический оборот термина «мультикультурализм» произошло в 1970-х гг., когда в контексте мультикультурализма преимущественно речь шла об особенностях социально-политического развития Канады и Австралии. Данный термин стал активно использоваться в XXI веке на фоне миграционного кризиса в Европе и стал политической практикой, которая преимущественно была направлена на сохранение культурного плюрализма, а также разнообразия, сформировавшихся в странах Европы мигрантских общностей и поселений. Позже мультикультурализм был декларирован в качестве важнейшей политической практики и государственной политики во многих странах – США, Великобритании, Канаде и др. Таким образом, политика мультикультурализма – это теоретически обоснованный способ управления этнокультурным разнообразием, который направлен на сохранение и развитие в отдельно взятой стране и в мире в целом, межэтнических отношений и культурных различий.

Что касается мультикультуральных традиций народов тюркских государств, то в отличие от западноевропейских стран, где мультикультурализм оказался следствием необходимости интеграции иммигрантов в принимающее общество, в тюркских государствах мультикультурализм – образ жизни, исторически поддерживаемого всеми слоями населения этой древней цивилизации. Этническая толерантность и религиозная терпимость – очевидные следствия длительного совместного проживания и бывших, а также нынешних верований насельников.

В данной статье рассматриваются некоторые теоретические подходы к пониманию явления мультикультурализма и описываются основные модели внедрения идей мультикультурализма в тюркских странах посредством ситуационного анализа. Таким образом определение опыта мультикультуральной практики тюркских стран способствуют более полному и всестороннему рассмотрению данного явления в этих странах.

Теоретические подходы к проблеме мультикультурализма

В научной литературе большинство исследователей определяет мультикультурализм через модели внутригосударственного общественного объединения [15], указывая при этом на противоположность его модели моноэтнических государств и американскому «плавильному котлу», вводя по аналогии метафору «салатной миски», в которой элементы не смешиваются и не «переплавляются в нечто новое», а составляют единое целое блюдо, сохраняя «свою текстуру, цвет и вкус» [11].

Такое сравнение вполне правомерно – тем самым авторы данного подхода (В. Кимлика, Ч. Тайлор и др.) подтверждают мультикультуралистский лозунг «единство в многообразии» и предполагают, что концепция мультикультурализма обозначает отказ от ассимиляции этнических меньшинств и миграционных сообществ преобладающей культурой, а также нежелание взаимной интеграции с целью получения качественно нового однородного целого [16].

Мультикультурализм представляет собой новый вид универсализма, в котором интеграция индивидов в государство обусловлена не полным отказе от партикулярных общественных связей. Напротив, люди включаются в национальное государство как члены различных, но равноправных этнических групп. При этом государство признает, что достоинство индивида связано с коллективным достоинством сообщества, к которому они принадлежат. Для тех, кто привык воспринимать культуру как более или менее однородное и целостное явление, идея мультикультурализма представляется очень интересной.

В последние годы слова «мультикультурализм» и «глобализация» захватили воображение ученых и общественность в равной степени [3]. Эти два широко используемых и часто неправильно понимаемых термина становятся все более популярными. С точки зрения мультикультуралистов хорошее общество ценит разнообразие и поощряет творческий диалог между различными культурами и их моральными принципами [6]. Такое общество не только уважает права своих членов на свою культуру и расширяет диапазон их выбор, но также развивает их способности к самокритике, самоопределению, воображению, интеллектуальному и моральному сочувствию и способствует их развитию и благополучию.

Мультикультурное общество не может быть стабильным и долговечным без формирования у его граждан общего чувства принадлежности. Это чувство принадлежности не может быть этническим, основанным на общих культурных, этнических и других характеристиках, поскольку мультикультурное общество слишком разнообразно для этого, но должно быть политическим, основанным на общей приверженности политическому сообществу [18]. Его члены принадлежат друг другу не напрямую, как в этнической группе, а через опосредованное членство в общем сообществе, и они привержены друг другу, так как все они по-своему привержены общему историческому сообществу. Они важны и должны быть важны друг для друга, потому что их

связывают узы общих интересов и привязанностей. Именно поэтому, несмотря на то что они могут испытывать личную неприязнь к некоторым из своих собратьев или считать их образ жизни, взгляды и ценности неприемлемыми, их взаимная приверженность и забота как членов единого сообщества остаются неизменными [7]. Концепция мультикультурализма обсуждается в западных обществах в связи с проблемой интеграции различных меньшинств на равноправных условиях в национальное государство, в котором уже существует разумный консенсус в отношении базовых либеральных ценностей и национальной идентичности [1]. Но даже в таких обществах такие понятия, как мультикультурализм, воплощают в себе различные возможности.

Мультикультурализм обещает более глубокое понимание равенства и самоопределения, с одной стороны, по сравнению с тем, что ранее преобладало в либеральной теории. Но, с другой стороны, мультикультурализм открывает возможность для консервативных интерпретаций аскриптивного подхода.

Идея мультикультурализма и прав меньшинств «интернационализировалась» двумя различными способами. Во-первых, дискурс мультикультурализма циркулирует среди элит, которые участвуют в международных дебатах, объединяющих активистов, ученых и политиков. Во-вторых, официальные международные стандарты прав меньшинств принимаются такими международными организациями, как Организация Объединенных Наций (ООН), Всемирный банк и Международная организация труда (МОТ). Эти организации пытаются кодифицировать минимальные стандарты поведения государств по отношению к своим меньшинствам и создать механизм контроля за их соблюдением [6].

Все большее признание получает тот факт, что подобный способ концептуализации большинства претензий к правам меньшинств в западных демократических странах не является эффективным. Предположения о «поразительной параллели между коммунитарной атакой философского либерализма и понятием прав меньшинств» все чаще подвергаются сомнению [10; 22]. В действительности, большинство этнокультурных групп в западных демократиях не хотят быть защищенными от силы модерна в современных либеральных обществах. Напротив, они хотят быть полноправными и равноправными участниками современных либеральных обществ. Большинство иммигрантских групп стремятся к включению и полноценному участию в мейнстриме либерально-демократических обществ, с доступом к его образованию, технологиям, грамотности, массовым коммуникациям и т.д.

Существуют различные виды прав меньшинств. Все права меньшинств имеют две важные особенности [26]:

- они выходят за рамки привычного набора общих гражданских и политических прав личности, которые защищаются во всех либеральных демократиях;
- они принимаются с намерением признать и учесть отличительные особенности и потребности этнокультурных групп.

Ряд авторов, таких как Янг, Парекх, Талли, Тейлор, Харрроу и

Спиннер, взялись за задачу, отстаивая справедливость некоторых видов мультикультурных приспособлений или прав, специфичных для отдельных групп. Эти авторы использовали множество аргументов, большинство из которых можно рассматривать как опирающиеся на общую политическую стратегию толерантности. Принятие определенных прав меньшинств, как утверждается, помогает устранить недостатки, от которых меньшинства страдают и это в свою очередь будет способствовать справедливости [2]. Права меньшинств не являются несправедливыми привилегиями или индивидуальными формами дискриминации, а скорее компенсируют несправедливые недостатки и, таким образом, соответствуют справедливости.

Под понятием «политика мультикультурализма» собрано множество вопросов. Это прежде всего то, каким образом культурная и этническая дифференциация может быть учтена в социальных, политических и экономических механизмах. В мультикультурном обществе разные сообщества имеют разные потребности, и некоторые из них могут быть структурно ущемлены или не обладать достаточными навыками и уверенностью для участия в жизни основного общества и использования его возможностей. Справедливость и необходимость формирования общего чувства принадлежности требуют таких мер, как дифференцированные по группам права, дифференцированное по культурам применение законов и политики, государственная поддержка институтов меньшинств, продуманная программа позитивных действий [9; 13]. Либеральная теория прав меньшинств Кимлики основывается на принципе, согласно которому уважение к культуре меньшинств укрепляет индивидуальную свободу и автономию, предоставляя их членам контекст, дающий им возможность значимого выбора образа жизни как в общественной, так и в частной сферах [16].

В мультикультурном обществе у разных сообществ разные потребности и некоторые из них могут быть структурно ущемлены или не обладать достаточными навыками и уверенностью в себе для участия в жизни основного общества и использования его возможностей. Справедливость и необходимость формирования чувства сопричастности требуют таких мер, как дифференцированные права групп, дифференцированное применение законов и политики, государственная поддержка институтов меньшинств и продуманная программа позитивных действий. Хотя равное гражданство необходимо для формирования общего чувства принадлежности, этого недостаточно. Гражданство — это статус и права, а принадлежность — это принятие, ощущение себя желанным гостем, чувство идентификации. Эти два понятия не всегда совпадают.

Таким образом, мультикультурализм представляет собой новый вид универсализма, в котором интеграция индивидов в государство не зависит от полного отказа от партикулярных общественных связей с государством.

Люди включаются в национальное государство как члены разнообразных, но равноправных этнических групп. При этом государство признает, что достоинство личности связано с коллективным достоинством сообщества,

к которому она принадлежит. Западные демократии путем проведения целенаправленной государственной политики отдавали предпочтение культуре и идентичности большинства, полагая, что культура меньшинств исчезнет с процессом политической модернизации и социально-экономического прогресса, который в конечном итоге приведет к ассимиляции всех «отсталых» меньшинств в культуру «передового» большинства [8; 24].

Поощрение интеграции в культуру большинства стало частью проекта «национального строительства», принятого всеми либеральными демократиями [5; 12]. Поэтому идея о том, что либерально-демократические государства являются этнокультурно нейтральными, является «ошибочной» [16]. Теория прав меньшинств, учитывающая этническую идентичность меньшинств, должна рассматриваться не как отклонение от так называемого «этнокультурного нейтралитета», а как ответ на проект национального большинства. Как резюмирует Кимлика, поскольку основные институты во многих отношениях привилегируют культуру и идентичность большинства, а интересы людей в области культуры и идентичности столь важны, перед нами стоит вопрос не о том, принимать ли мультикультурализм, а о том, какого рода мультикультурализм принимать [16].

Таким образом, в публичном дискурсе понятие «мультикультурный» часто отождествляется с понятием «многонациональный», которое, в свою очередь, смешивается с понятием «многорасовый». что, в свою очередь, смешивается с мультирасовостью, указывая на то, что дебаты о мультикультурализме касаются преимущественно присутствием небелых мигрантских сообществ в белых западных обществах [27; 21]. В этом контексте мультикультурализм по-разному интерпретируется как ответ на необходимость решения реальных или потенциальных проблем этнической напряженности и этнических конфликтов.

Тейлор утверждает, что политика признания в современных обществах может принимать либо форму гарантирующей равные права и равное гражданство всем членам общества, либо через политику различий [25]. Обе стратегии, по его мнению, могут быть реализованы в рамках либеральной теории, и обе они включают в себя предоставление базовых прав всем и осуждение дискриминации. Тейлор связывает политику равных прав с процедурным либерализмом, который позволяет индивидам реализовывать свое собственное видение хорошей жизни в рамках государственных законов [25].

Равное достоинство трактуется здесь как придание значения сходству между людьми и поощрение равного гражданства. Здесь возможно лишь ограниченное признание различий. Политика различий, с другой стороны, основана, по его мнению, на убеждении, что каждый человек обладает уникальной природой и потенциалом, которому он должен соответствовать [25]. Право на образование на родном языке, по его мнению, является привилегией коренных жителей, но не мигрантских общин. Он обосновывает это тем, что это поможет языку и культуре воспроизводиться в поколениях.

Поскольку недавние иммигранты приехали добровольно, они должны быть готовы принять доминирующую культуру. Именно этот аспект его теории сделал ее привлекательной для «новых правых» во Франции, как отмечают такие теоретики, как Пьер Бирнбаум [21].

Дебаты о мультикультурализме в целом не уделяют особого внимания общему экономически и социально ущемленному положению меньшинств в обществе. Либеральные государства традиционно предпочитают рассматривать неравенство в обществе как неравенство между отдельными людьми, а не группами или классами, и бороться с ним посредством равных прав, позитивных действий и велфаристской политики, несмотря на то что сами по себе такие меры часто оказываются неэффективными для достижения реального равенства. Эта тенденция нашла отражение в дискуссии о мультикультурализме, которая придает большое значение сохранению групповых культур и идентичностей, не всегда исследуя возможные связи между культурными и другими формами депривации в обществе. Поэтому политика мультикультурализма обычно затрагивает такие вопросы, как сохранение языка, право на принятие культурных обычаев, таких как ношение тюрбана или косынки, право на принятие культурных традиций, таких как ношение тюрбана или чадры, праздники в честь меньшинств, а иногда даже квоты на представительство в выборных органах или на государственной службе.

Однако трудно выделить чисто «культурную» идентичность человека, так как он сам по себе не является культурным, поскольку его социальное положение и самоидентификация обычно определяются сложной структурированной системой идентичностей, которые, как правило, усиливают друг друга. Поэтому меры по обеспечению культурной защиты могут быть лишь частично успешными в обеспечении равного достоинства и недискриминации для членов таких сообществ.

В любом обществе государство играет важную роль в формировании чувства справедливости и общности. Еще более велика его роль в мультикультурном обществе, где оно является одним из немногих источников единства, обеспечивает направленность общей жизни и должно служить примером того, как подняться над узкими общинными предрассудками и точками зрения. Поэтому крайне важно, чтобы институты государства были и виделись беспристрастными по отношению к представителям различных общин. Являясь единственным источником юридического обеспечения справедливости в обществе, государство должно обеспечить своим гражданам равное обращение во всех значимых сферах жизни, таких как трудоустройство, уголовное правосудие. Закон должен обязывать все государственные учреждения периодически проверять скрытые предубеждения в своих правилах и процедурах и создавать соответствующие органы.

Позитивное равенство предполагает равенство прав и возможностей. Все граждане должны обладать равными правами, которые должны включать не только обычный репертуар гражданских, политических, экономических

и других прав, но и культурных. В любом обществе большинство населения как правило, задает свой культурный тон и без особых усилий такая же возможность должна быть предоставлена и меньшинствам. Давая им чувство безопасности, необходимое для того, чтобы выражать свою самобытность и взаимодействовать с обществом в целом, культурные права также завоевывают их лояльность и добрую волю и способствуют их интеграции. Все граждане должны иметь равные возможности для приобретения способностей и навыков, необходимых для функционирования в обществе, и для одинаково эффективного достижения выбранных ими целей. Концепция равных возможностей требует особой деликатности при ее применении в разных культурах. Децентрализация власти играет особенно важную роль в обеспечении справедливости в мультикультурных обществах [13]. До тех пор, пока отдельные члены общества сохраняют право голосовать и баллотироваться на выборах, принципы прав человека не являются препятствием для большинства изменить границы и полномочия внутриполитических подразделений таким образом, чтобы лишить национальное меньшинство прав и возможностей. Доктрины прав человека не только не помогают предотвратить этой несправедливости, но и усугубляют ее. Исторически сложилось так, что решения большинства игнорировать традиционное лидерство меньшинств и разрушать их традиционные политические институты, оправдывались тем, что эти традиционные лидеры и традиционные политические институты не имеют права на существование на том основании, что эти традиционные лидеры и институты не были «демократическими», т.е. не были связаны с политическими институтами. Однако они сметаются большинством во имя «демократии», т.е. правом голоса в избирательном процессе, в рамках которого меньшинства не имели реального влияния, проводимом на иностранном языке и в иностранных институтах. Таким образом, риторика прав человека послужила оправданием и дымовой завесой для порабощения ранее самоуправляемого меньшинства [27].

Идеи и практика мультикультурализма также очень популярны во многих тюркских государствах, где издавна присутствует высокий уровень межкультурного взаимодействия, и социальные отношения в обществе базируются на взаимном уважении культур.

Поэтому важным ключевым элементом мультикультурализма в тюркских государствах является толерантность, целью которой является мирное сосуществование культур.

В мультикультуральной политике тюркских государств органически переплетаются два фактора:

1. Обоснованная мультикультуральной безопасностью политическая воля руководств тюркских стран.

2. Уходящие вглубь веков толерантные традиции тюркских народов.

Общеизвестно, что сильный мультикультурализм подразумевает не только признание равноправного существования и развития этих религий

и культур, но и постоянную устойчивую поддержку со стороны государства, как финансовую, правовую так и моральную, что уверенно демонстрируется в тюркских государствах исторически и в современный период. При этом государство не вмешивается во внутренние дела церкви, религиозных организаций. Государственные решения в поддержку культурного разнообразия при этом не способствуют культурной фрагментации и не противоречат универсальным ценностям общественной интеграции. Создание условий для равноправной деятельности всех конфессий в территории государств, формирование межрелигиозной интеграции, толерантности и взаимопонимания в обществе – один из основных показателей мультикультурных ценностей.

Опыт Азербайджана

Азербайджан, расположенный на пересечении Востока и Запада, Севера и Юга, исторически был и сегодня является родиной для каждого, кто здесь проживает, независимо от языка, вероисповедания, этнической принадлежности. В стране, где господствует высокая культура сосуществования, между отдельными народами и религиями сформировались дружеские и братские отношения, основанные на взаимном уважении и доверии. Сохранение и поощрение в азербайджанском обществе этнокультурного разнообразия, богатых мультикультуральных ценностей, многовековых традиций толерантности является одним из основных направлений осуществляемой государственной политики Азербайджана.

В Азербайджане обеспечиваются всестороннее внимание и забота о культурном наследии различных народов. Азербайджан является одной из немногих стран, где существуют образцовые отношения между государством и религией. В условиях такой национально-духовной солидарности соотечественники-христиане сохраняют свои обычаи и традиции, религиозные верования, язык и культуру, достойно выполняя гражданский долг, принимают непосредственное участие во всех сферах общественно-политической, социально-культурной жизни. Представители всех религий испокон веков живут в Азербайджане в условиях мира и благополучия. Несмотря на то, что 20 процентов территории страны находилось около 30 лет под оккупацией, Азербайджан не переставал вносить важный вклад в мультикультурализм и толерантность в мире.

Сегодня Азербайджан стал одним из признанных центров мультикультурализма в мире. Бакинский международный центр мультикультурализма был создан в мае 2014 года. Центр внес большой вклад в популяризацию азербайджанской модели мультикультурализма в мире, во многих странах открыты филиалы центра. За годы деятельности центра мультикультурализма география его деятельности значительно расширилась. На сегодняшний день в университетах и научных центрах уже 9 государств открыты филиалы центра. Филиалы занимаются не только пропагандой культуры Азербайджана, но и распространением идей мультикультурализма в политической сфере [24].

Опыт Казахстана

Казахстанский опыт показывает, что мультикультурализм – самая оптимальная форма сосуществования народов в полиэтнических государствах. В Казахстане огромное внимание уделяется развитию культуры каждого этноса и, одновременно, усилению межкультурной коммуникации и интеграции.

Казахстанская модель межэтнической толерантности и солидарности, которая нашла свое воплощение в Ассамблее народа Казахстана и этнокультурных центрах, в настоящее время предлагает этническим группам индивидуальные и групповые права, связанные с развитием их идентичности, такие как, например, право на свободное использование родного языка и культуры.

Система национальной политики за годы независимости складывалась за счет мер государственного регулирования при опоре на сложившийся за несколько столетий социально-культурный капитал, включающий не только казахские элементы, но и характерные особенности других этносов, которые формируют специфический национальный портрет Республики Казахстан.

Также важно заметить, что модель межэтнического согласия является одним из важнейших факторов обеспечения стабильного и устойчивого развития государственных институтов Республики Казахстан [28].

Опыт Кыргызстана

Кыргызстан — многонациональное государство, в котором, по официальным данным, проживает более 100 национальностей. Акцент на доминировании историко-культурного наследия кыргызов в общегосударственном комплексе исторической памяти мог привести к маргинализации других этнических групп Кыргызстана. По сути, реакцией на миграционные настроения среди значительной части представителей некыргызских этнических общин стало продвижение во второй половине 1990-х гг. в качестве официального государственного курса лозунга «Кыргызстан — наш общий дом». Базовую основу данной концепции составляли два положения — достижение единства многонационального народа Кыргызстана и сохранение каждым этносом национально-культурной самобытности. Этнические сообщества получили возможность артикулировать и отстаивать свои интересы через структуры, созданной в 1994 г., Ассамблеи народа Кыргызстана — консультативного органа, способного оказывать влияние на решения, принимаемые властями. Был взят курс на реализацию местного варианта мультикультурализма, предполагающего защиту этнокультурной самобытности национальных меньшинств [14].

Опыт Узбекистана

Узбекистан - государство, исторически возникшее на перекрестке мировых цивилизаций, культур и религий. На протяжении веков и тысячелетий в Узбекистане происходило взаимообогащение культур, из чего складывалась уникальная мозаика региональной цивилизации.

Сегодня в Узбекистане проживают представители 130 различных

национальностей и 16 различных конфессий. На протяжении веков здесь формировались традиции, основанные на межэтнической и межконфессиональной толерантности, которая стала характерной чертой современного общества, неотъемлемой частью менталитета народов. Представители многочисленных этнических групп, проживающих на территории республики, поддерживают контакты, организуют общие праздники и сотрудничают. Представители различных вероисповеданий в Узбекистане объединяют усилия для построения мультикультурного общества [12].

Ежегодно устраиваются торжественные мероприятия, приуроченные к общенародным и национальным праздникам, обеспечивающие атмосферу мира и толерантности, единство многонационального народа.

В этом им помогают национальные культурные центры (НКЦ) и общества дружбы, совместно с Комитетом по межнациональным отношениям и дружественным связям с зарубежными странами при Кабинете Министров.

Опыт Турции

Многовековой опыт, сосуществования разных народов, религий и конфессий в разных периодах истории Турции, играли большую роль в развитии идеи и практики толерантности.

Османская империя была домом для мультикультурного общества более 500 лет. Во времена, когда Святая инквизиция Испании жестко притесняла не католиков, султан Баязид II открыл двери еврейским беженцам, которые быстро обосновались в основном в таких городах, как Стамбул, Измир и Салоники (на территории современной Греции). Его политика стремилась к космополитическому населению. Османское правительство пришло к выводу, что большое население является предпосылкой экономического развития, а также надежной защитой от внешних врагов.

Когда мы говорим о мультикультурализме в современной Турции, мы имеем в виду мирное сосуществование таких этнических и конфессиональных групп, как турки, курды, арабы, алевиты, сунниты, христиане и т. д. На ум также приходят религиозные и сектантские различия, такие как православные и ассирийские.

Также необходимо определить и позицию руководства Турции в области мультикультурализма на фоне миграционных потоков. В последние годы Турция стала приютом для многих мигрантов, которые бежали от террора в своих странах - с Ближнего Востока, Африки и Азии.

Турция несёт наиболее тяжёлое бремя по приёму беженцев по сравнению с другими соседними с странами. На сегодняшний день в Турции только из Сирии официально зарегистрировано 3 638 193 сирийских беженцев; для сравнения – сирийская община Ливана, вторая по величине после Турции, составляет менее миллиона человек [13]. В некоторых городах Турции количество иммигрантов, беженцев или просящих убежища превышает количество коренных жителей. Несмотря на социальные и экономические проблемы государство Турции и турецкий народ всегда

открывала свои двери для угнетенных и обездоленных. И это происходит в тот период, когда многие развитые страны отказываются принимать беженцев.

Важно отметить, что Турции не чужды миграционные потоки. На протяжении всей своей истории, от Османской империи до образования республики в 1923 году, она принимала людей, спасавшихся от преследований в странах своего происхождения.

Заключение

Мультикультурализм обеспечивает всем гражданам возможность сохранять свою идентичность, гордиться своим происхождением и иметь чувство принадлежности. Мультикультурализм — это социальная доктрина, выступающая в качестве позитивной альтернативы политике ассимиляции и подразумевающая политику признания прав граждан и культурной самобытности групп этнических меньшинств, а также утверждение ценности культурного разнообразия. Степень сохранения культуры этническими меньшинствами и их адаптация к культуре большинства - два вопроса, которые занимают центральное место в повседневных рассуждениях о мультикультурализме.

Анализ опыта мультикультуральной практики турецких стран в современном мире позволяет резюмировать: мультикультурализм является особой системой человеческих ценностей в турецких странах. Несмотря на то, что в последнее время в западных странах идет полемика по поводу кризиса политики мультикультурализма, в турецких странах, которые находятся на стыке Европы и Азии, успешно реализуются своеобразные модели мультикультурализма. Турецкие страны представляют модель перспективного сотрудничества сообщества культур, этносов, конфессий, основанную на ценностях межконфессиональной и межэтнической толерантности. Особо выделяется роль семьи, образования, толерантности в создании мультикультуральной атмосферы турецких стран.

Также важно отметить, что богатое мультикультуральное прошлое турецких народов существует не только в его сегодняшнем толерантном образе жизни, но и созданных им литературно-художественных, научно-философских, политико-правовых источниках и документах.

Список источников и литературы

1. Aronin, L (2018). What is Multilingualism? ResearchGate.
2. Banting K., Kymlicka W. (2006). Introduction. Multiculturalism and the welfare state: Setting the context // Multiculturalism and the welfare state: Recognition and redistribution in contemporary democracies / K. Banting, W. Kymlicka (eds.). - Oxford; N.Y.: Oxford univ. press.
3. Chapman R. (2010). Multiculturalism and Ethnic studies // Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and Voices.
4. Cenoz, J. (2013). Defining Multilingualism, ResearchGate.
5. Chiweshe, M.K. (2019). Fourth Industrial Revolution: What's in it for African Women? Policy Briefing, Women, Power and Policy Making, African Portal.
6. Claude, R. (2018). Organizational Factors and Competitiveness: A Case Study of

Medium and Large Manufacturing Enterprises in Rwanda, *Journal of Business and Financial Affairs*. 07 (2018)

7. European Commission, (2007). Final Report: High Level Group on Multilingualism, Luxembourg, European Communities, <http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/>, retrieved 11 June 2020.

8. Friedman J. (1999). Class formation, hybridity and ethnification in declining global hegemonies // *Globalisation and the Asia-Pacific. Contested territories* / K. Olds et al (eds.) - L.; N.Y.: Routledge.

9. Grishaeva, E.B. (2012). Multiculturalism as a central Concept of Multiethnic and Polycultural Society Studies, *Journal of Siberian Federal University, Humanities and Social Sciences*, Vol.7. Iss.5.

10. Hebron, Lui and Stack, John F. Jr., «Globalization: Debunking the Myths, 3d ed.» (2017). Faculty Books. 7. https://ecollections.law.fiu.edu/faculty_books/7

11. Енисеев М. (2016). В Узбекистане организовано межконфессиональное движение против религиозного экстремизма. https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2016/12/06/feature-01

12. Fletcher, M., Harris, S., and Richey, R.G. (2013). *Internationalization of Knowledge: What,Why,Where, and When?*

13. Курныкин О. (2021). Феномен «множественной идентичности»... в современном киргизском обществе*, *Известия АЛТГУ. Исторические науки и археология*. 2021. №6 (122).

14. Kymlicka W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press 2001.

15. Kymlicka W. (1989). *Liberalism, Community and Culture*. Oxford.

16. Kimlicka W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford.

17. Kukathas Ch. (2003). *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*. Oxford, 2003.

18. Li, W., and Moyer, M. (Eds) (2008). *The Blackwell Handbook of Research Methods on Bilingualism and Multilingualism*, Oxford, UK, Blackwell.

19. Moawad, N.M.I and El Shoura, S.M. (2017). Toward a Richer Definition of Multiculturalism, *International Journal of Advanced Research*, 5(7).

20. Parekh B. (2002). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Harvard Univ. Press

21. Rosado, C. (1997). *Towards a Definition of Multiculturalism*, Rosado Consulting, http://www.rosado.net/pdf/def_of_multiculturalism.pdf

22. Сулейменов А (2019). Мультикультурализм и национальный код, <https://e-history.kz/ru/news/show/5698>

23. Taylor C. (1992). *The Politics of Recognition* // Amy Gutmann (ed.) *Multiculturalism and «The Politics of Recognition»*. Princeton: Princeton University Press, Pp.75-106.

24. Tiryakian A., Edward A. (2003). *Assessing Multiculturalism Theoretically: E Pluribus Unum, Sic et Non* // *International Journal on Multicultural Societies*. Vol. 5. № 1. P. 20—39 // www.unesco.org/shs/ijms/vol5/issue1/art2

25. Тишков В.А. (2002). Теория и практика мультикультурализма // *Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ* / Под ред. В.С. Малахова, В.А. Тишкова. М., С. 335.

26. Вевьорка М. (2005). Формирование различий // *Социологические исследования*. № 7. С. 13-24.

27. Yalcin, B. (2018). *What is Globalization?*

28. Якушева Ю. (2015). Динамика межэтнических отношений в Республике Казахстан (1991-2010 гг.): <http://www.hist.msu.ru/Science/Disser/Yakusheva.pdf>

II. ЭТНОСАЯСИ ТРЕНДТЕР

ETHNOPOLITICAL TRENDS

ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ

ӘОЖ 34.096
ҒТАХТК 15.81.57

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ

Талшын Италиева *

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесінің
Жобаларды іске асыру және ҚХА құрылымдарымен жұмыс жөніндегі
басқармасының бас сарапшысы

Қазақстан, Астана

e-mail: italieva.t@qkelisim.kz

Елдос Жұмағұлов

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесінің
Жобаларды іске асыру және ҚХА құрылымдарымен жұмыс жөніндегі
басқармасының жетекші сарапшысы

Қазақстан, Астана

e-mail: zhumagulov.e@qkelisim.kz

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы медиация институтын дамыту мәселелері қарастырылады. Авторлар медиация және этномедиация түсініктерін, даулар мен жанжалдарды шешуде медиацияны қолдану тәжірибесін талдайды, сондай-ақ Қазақстандағы медиаторлардың қызметін реттейтін заңнамалық базаны сипаттайды. Медиация кабинеттерінің қызметі және олардың кейінгі жылдардағы жұмыс нәтижелері көрсетілген. Мақалада медиация институтының даму перспективалары талқыланады және оның жұмысын жақсарту бойынша ұсыныстар қарастырылады. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы медиация мәселелермен және жанжалдарды шешумен айналысатын мамандар үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: жанжал, реттеудің балама әдісі, медиация, этномедиация, этнос.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития института медиации в Республике Казахстан. Авторы анализируют понятия медиации и этномедиации, опыт применения медиации в разрешении споров и конфликтов, а также описывают законодательную базу, регулирующую деятельность медиаторов в Казахстане. Отражена деятельность кабинетов медиации и результаты их работы в последние годы. В статье обсуждаются перспективы развития института медиации и предлагаются рекомендации по улучшению его работы. Результаты исследования могут быть полезны специалистам, занимающимся вопросами медиации и разрешением конфликтов в Казахстане.

Ключевые слова: конфликт, альтернативный метод регулирования, медиация,

ЭТНОМЕДИАЦИЯ, ЭТНОС.

Abstract. The article discusses the issues of the development of the mediation institute in the Republic of Kazakhstan. The authors analyze the concepts of mediation and ethnomeditation, the experience of using mediation in resolving disputes and conflicts, and also describe the legislative framework regulating the activities of mediators in Kazakhstan. The activity of mediation offices and the results of their work in recent years are reflected. The article discusses the prospects for the development of the mediation institute and offers recommendations for improving its work. The results of the study may be useful to specialists dealing with mediation and conflict resolution in Kazakhstan.

Keywords: conflict, alternative method of regulation, meditation, ethnomeditation, ethnicity.

Кіріспе

Қақтығыстар кез-келген қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені адамдардың өмірге деген қызығушылықтары, қажеттіліктері мен көзқарастары әртүрлі. Азаматтар мен ұйымдар өзара дау-жанжалдарды дәстүрлі түрде сот арқылы шешуге тырысады. Сот жүйесінің жүктемесі орасан. 2022 жылдың мәліметтеріне сәйкес, еліміздегі әртүрлі деңгейдегі соттар 780 мың азаматтық және 9 мыңнан астам әкімшілік істерді қарастырған [1]. Барлық келіспеушілікті сот арқылы шешу мүмкін емес. Ал реттелмеген дау-жанжалдар жеке адамдар үшін де, жалпы қоғам үшін де ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Шиеленістерді реттеудің балама жолдарының бірі - медиация. Медиация институты адамдарға шиеленістерді соттың және басқа органдардың қатысуынсыз шешуге көмектеседі. Бұл дау-жанжалдарды шешуге кететін уақыт пен шығындарды қысқартуға, сондай-ақ жанжал тараптары арасындағы қарым-қатынасты сақтауға мүмкіндік береді. Сондықтан медиация институтын дамыту қоғам үшін маңызды міндет болып табылады.

Бұл зерттеудің мақсаты еліміздегі медиация институтының қалыптасу процессін және оның тиімділігін зерттеу болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- медиация ұғымына байланысты түсініктерді талдау;
- қоғамдық өмірдің түрлі салаларында медиацияны қолдану тәжірибесін зерделеу;
- этномедиация және оны дамытудың маңыздылығын анықтау;
- медиация институтының Қазақстандағы қалыптасу барысын және алғашқы нәтижелерін қарастыру;
- қоғамда медиацияны дамыту перспективаларын анықтау.

Материалдар және әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізі - индукция және дедукция принциптерін қамтитын танымның жалпы ғылыми диалектикалық әдістері болды. Бұл зерттеуде әдебиеттерді талдау әдісі, сондай-ақ медиацияға қатысушылардан сұрау әдісі қолданылды. Сауалнама жүргізу үшін медиация процесі, оның тиімділігі және қатысушылардың қанағаттануы туралы сұрақтарды қамтитын сауалнама жасалды. Алынған мәліметтер статистикалық талдау арқылы өңделді.

Зерттеудің нормативтік базасы: медиацияға қатысты Қазақстан Республикасы құқықтық-нормативтік актілері болып табылады.

Нәтижелер және талқылау

Тараптар арасындағы қарым-қатынасты сақтау үшін медиация мен диалог әдістерін қолдана отырып, қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуді үйрену маңызды. Медиация ұғымына келетін болсақ беделді Ұлыбританиялық UK Mediation медиаторлар ассоциациясы берген анықтамаға сәйкес «Медиация - бейтарап үшінші тарап қақтығысты шешу үшін екі (немесе одан да көп дауласушыларға) бірлесіп жұмыс істеуге көмектесетін процесс. Кез келген келісімнің шарттарын медиатор емес, диспутанттар анықтайды. Медитация әдетте өткен шақтағы мінез-құлыққа емес, болашаққа бағытталған» [2]. Barbara Phillips ойынша медиация - үшінші жақтың қатысуымен өтетін келіссөздер: «медиатор адамдарға келіссөздерді неғұрлым тиімді өткізуге көмектеседі. Олар шиеленіске барғаннан гөрі жақсы шешім табуға көмектесіп, ортақ мүддеге жауап беретін мүддені ескеруге мүмкіндік береді» [3]. Бұл анықтамалардан түйетін ойымыз медиатор бейтарап тұлға ретінде екі жақтың өзара келісімге келуіне ықпал жасайды. Екіжақты сот тартыстарына қарағанда медиация үшжақты процесс болып табылады. Ол үшінші жақтың қатысуын қарастырады және ол жақ бейтарап ұстанымда болады, екі жақтың тиімді шешім қабылдауына көмектеседі.

Медиацияның сот тартыстарына қарағанда артықшылықтарын келесі жағдайлардан көре аламыз:

- *дау-жанжалдарды тезірек және үнемді шешу.* Медиация бірнеше күн немесе апта ішінде аяқталуы мүмкін, ал сот процестері айлар мен жылдарға созылуы мүмкін, Медиация құны әдетте сот шығындарынан төмен;

- *икемділігі және қатысушылардың процесті бақылау мүмкіндігі.* Медиаторлар қатысушылармен барлық тараптарға сәйкес келетін шешім табу үшін жұмыс істейді, ал сотта судья шешім қабылдайды және қатысушылардың процесті бақылайтын құқықтары жоқ;

- *қарым-қатынасты сақтайтын шешім.* Медиация ынтымақтастық пен компромисске келуге негізделгендіктен, қатысушылар көбінесе дау шешілгеннен кейін сот процесінен өткеннен гөрі достық қарым-қатынасты сақтай алады;

- *құпиялылық.* Барлық материалдар жария болған соттан айырмашылығы, медиация құпия түрде өткізіледі, яғни барлық талқылаулар мен материалдар құпия болып қалады;

- *қарым-қатынас пен түсінуді жақсарту.* Медиаторлар қатысушыларға бір-бірін жақсы түсінуге және ортақ тіл табуға көмектеседі, бұл болашақта байланыс пен ынтымақтастықты жақсарта алады;

Қазақстанда «Медиация туралы» Заң 2011 жылғы 5 тамызда күшіне енді. Осы Заң ҚР-да медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, оның принциптері мен өткізу рәсімін, сондай-ақ медиатордың мәртебесін айқындайды. Заңда көрсетілгендей медиацияның мақсаты – дауды шешудің медиация тараптарын қанағаттандыратын нұсқасына қол жеткізу

және тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету. Медиацияның негізгі қағидаттары: еріктілік, құпиялылық, өзара сыйластық, тараптардың теңдігі, медиатордың бейтараптығы мен рәсімнің ашықтығы деп анықталған [4].

Медиация қандай жағдайда қолданылуы мүмкін? Медиацияның басты артықшылығы оның әмбебап сипатта болуы. Іс жүзінде кез-келген дауды оның көмегімен шешуге болады;

1. *Ажырасу, ата-ана жауапкершілігін анықтау және мүлікті бөлу сипатындағы отбасылық даулар.*

2. *Әріптестер арасындағы немесе компания мен оның клиенттері арасындағы қақтығыстар сипатындағы корпоративтік даулар.*

3. *Жер құқығы немесе жылжымайтын мүлік мәмілелері сипатындағы жылжымайтын мүлік даулары.*

4. *Жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасындағы қақтығыстар сияқты еңбек құқығы саласындағы даулар.*

5. *Авторлық құқықты немесе патенттік құқықты бұзу сипатындағы зияткерлік меншік даулары.*

6. *Денсаулық сақтау саласындағы даулар, мысалы, пациенттер мен денсаулық сақтау мекемелері арасындағы даулар.*

7. *Студенттер мен оқу орындары арасындағы немесе оқытушылар мен әкімшілік арасындағы даулар сияқты білім беру саласындағы даулар.*

8. *Азаматтық құқық саласындағы даулар, мысалы, келісім-шарттар немесе зиянды өтеу туралы даулар.*

Сонымен бірге медиацияны этникалық қақтығыстарды реттеуде қолдануға болады. Мұндай жағдайларда медиаторлар мәдени айырмашылықтарға ерекше назар аударып, медиация процесін жүргізу кезінде оларды ескеруі керек. Этносаралық татуласу және медиатор мамандарының қатысуы қажет болуы мүмкін.

Мемлекетаралық және этносаралық қақтығыстардағы медиация - адами қатынастардың осы нәзік салаларындағы қақтығыстарды шешудің жалғыз жолы. Бұл құралдың айрықша сипатын түсіну үшін этносаралық қақтығыстардың сипатын тереңірек қарастырған жөн. Этносаралық қақтығыстар жеке қақтығыстар деп аталады.

Т. Дронзинаның пікірінше: «сәйкестік (идентичность) – адам өмірінің ең маңызды» активі. Оны сақтауға деген ұмтылыс адамдардың мотивациясы мен іс-әрекетіне қатты әсер етеді. Жеке тұлғаны сақтауға деген ұмтылыс - бұл адамның мінез-құлқының қуатты қозғалтқышы, мүмкін өзін-өзі сақтау инстинктінен гөрі күшті. Сәйкестік күшті сезімдер мен күшті эмоцияларды тудырады. Мысалы, лингвистикалық сәйкестік бізді өз тіліміздің сұлулығына мақтан тұтады, әлемде осы тақырыпта жазылған көптеген әдемі өлеңдер бар. Біздің діни болмысымыз мәңгілік сұрақтарға жауап береді: адам өмірінің мәні неде, ғаламның тәртібі қандай, күн сайын біздің алдымызға қойылған дилеммалармен қалай күресуге болады. Біздің ата-анамыздың жеке басы бізді жақсы көретін және жақсы көретін балаларымыз болғандықтан бақытты етеді» [5].

Жоғарыда келтірілген мысалдардан әрқайсымыздың жеке басымыздың бірнеше түрі бар екенін көруге болады: адам, жыныстық, этникалық, кәсіби, аймақтық, лингвистикалық, діни, спортпен байланысты және т.б. Тек бір сәйкестікке назар аудару - фанатизм. Медиацияның алтын ережесі осыдан туындайды: тараптарға олардың бірнеше сәйкестігін көрсету және қақтығыстың кумулятивті сипатқа айналуына жол бермеу, яғни айырмашылық белгілерінің тереңдей түсуі. Алайда, сәйкестілік тек сезімдер мен эмоциялардың бастауы ғана емес. Ол біздің «мен» негізгі когнитивтік жүйелердің бірі, біздің кім екенімізді және өмірдегі және қоғамдағы орнымызды түсінуге көмектесетін дәл танымдық құрал.

Бұл сәйкестіктің біз үшін ең құнды екенін және неге біз оны кез келген жағдайда сақтауға, соның ішінде ресурстарды, байлықты, уақытты және кейде өмірді құрбан етуге тырысатынымызды түсіндіреді. Сәйкестікке кез-келген қол сұғушылық агрессивті әрекет ретінде қабылданады, сондықтан жауап көбінесе агрессивті болады. Медиацияның тағы бір алтын ережесі осыдан туындайды: жанжалдағы тараптардың жеке басын терең құрметтеу және олардың жеке басына тиіспеу. Мүдделер мен ұстанымдар туралы келіссөздер жүргізуге болады, сәйкестік туралы - мүмкін емес.

Л. Хочиеваның пікірінше «медиацияны этносаралық қатынастар сияқты күрделі салада қолдану тек жанжалды шешу ғана емес. Жанжал тараптары арасындағы қарым-қатынасты жақсартудың оң динамикасы да маңызды. Әрбір қатысушы тыңдалуы керек және барлық басқа тараптар оған құрметпен қарауы керек. Бұл қақтығыстың одан әрі таралуын тоқтатуға көмектеседі, яғни оның өршуіне жол бермейді» [6].

Бұл бағытта Қазақстан халқы Ассамблеясының - Қазақстан Республикасында этносаралық келісімді қамтамасыз етуге арналған бірегей институттың қызметі басты маңызға ие. Даулы мәселелерді реттеудің медиативтік нысандарының басымдығы бастапқыда Ассамблея қызметіне енгізілген. «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңның 6-бабының 11-тармақшасына сәйкес Ассамблея қызметінің негізгі бағыттарының бірі - келіспеушіліктер мен дауларды реттеу, этносаралық қатынастар саласындағы жанжалды жағдайларға жол бермеу және оларды шешуге қатысу жөнінде ұсынымдар әзірлеу және практикалық шараларды іске асыру болып табылады. «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» заңда көзделген өкілеттіктерге сәйкес Ассамблея - этносаралық сипаттағы ықтимал даулы жағдайларға байланысты барлық қоғамдық қатынастардың белсенді қатысушысы [7].

Бүгінгі таңда этникалық қақтығыстарды реттеу мәселесі маңызды саяси мәселе болып табылады. Бұл қақтығыстардың салдары мемлекеттік дамуға, мемлекеттердің халықаралық имиджіне өте жағымсыз әсер ететінін, адам шығынына әкелетінін дәлелдеудің қажеті жоқ.

Этносаралық қақтығыстарды реттеу және тоқтату кез-келген полиэтникалық қауымдастықтың өмір сүруінің маңызды қажеттілігі болып табылады. Жанжалды этносаралық қатынастар, олардың даму сипаты мен тенденциялары кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, мәдени

және саяси дамуының негізгі процестеріне әрдайым теріс әсер етеді. Олар әлеуметтік даму барысын кешіктіріп, бұзып қана қоймайды, сонымен қатар оның бүкіл бағытын өзгерте алады, жаңа жағымсыз тенденцияларды тудырады, басқа ұрпақтардың болашақ қақтығыстарының негізін қалайды.

Этникалық қақтығыстарда, басқалар сияқты, медиацияның да өз орны бар. Бұл негізінен сот шешіміне жатпайтын этникалық қақтығыстар, медиацияның рөлі қаншалықты зор екенін көрсетеді. Медиацияның рөлі этносаралық диалогты қолдауға, мәдениетаралық қарым-қатынасты жақсартуға, бір-бірін жақсы түсінуге дейін азаяды. Этносаралық жанжал әрдайым ұтымды бағалауға жатпайтын қажеттіліктер мен құндылықтарға негізделгендіктен, медиатор «мәмілеге» емес, ондаған жылдар бойы бейбіт қатар өмір сүре алатындығын көрсеткен әртүрлі этникалық сәйкестіктердің өзара бейімделуіне ұмтылуы керек. Бұл медиацияның үлкен әлеуметтік миссиясы, ол тек осы қақтығысты шешуге ғана емес, дамушы экономикалары бар елдердің демократиялық көкжиегін кеңейтеді.

2015 жылғы тамызда Қазақстан халқы Ассамблеясының кеңейтілген отырысында ҚХА медиация кеңесін құру мәселесі қаралып 2016 жылы «Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Медиация кеңесі туралы» ереже бекітілді. Бүгінгі күні 1 республикалық және 20 өңірлік медиация кеңестері жұмыс істейді.

Медиация кабинеттерінде медиаторлар азаматтарға көмек көрсететін, кеңес береді. Медиацияның сот процесіне қарағанда артықшылықтары туралы түсіндіріп, соның арқасында жанжалды жағдайлардың көпшілігі сотқа жүгінгенге дейін шешуге мүмкіндік туындайды.

Бүгінгі таңда ҚХА медиациясы өңірлер медиациясы кабинеттерінің қызметі шеңберінде құқықтық көмекпен бірге этномедиация да дамуда. Этномедитация институты жаңа және этносаралық сипатқа ауысуы мүмкін жанжалды жағдайлардың алдын алу және оларға жауап беру тұрғысынан маңызды. Бүгінгі таңда Этномедитация орталығы Қазақстан Республикасы МАМ жанындағы Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының базасында құрылған. Жалпы, институттың мамандануын ескере отырып, ол этномедиаторларды даярлау процесін ұйымдастыруда басты әдіснамалық және үйлестіруші орталық болуға тиіс.

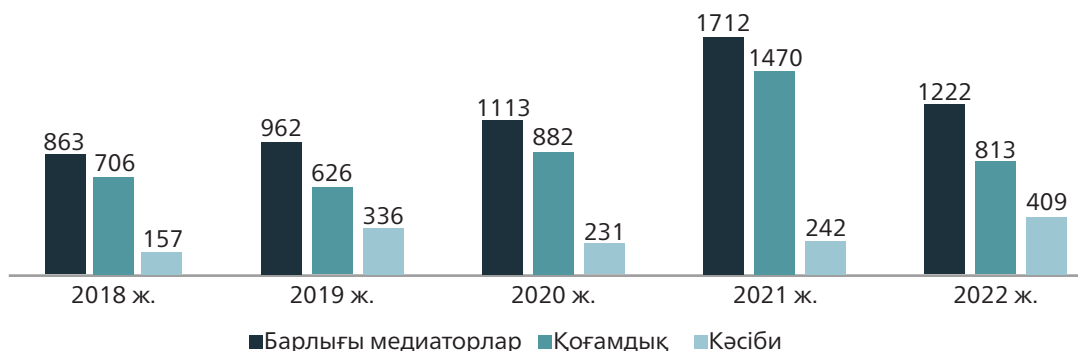
ҚХА республикалық Медиация кеңесі ҚР Жоғарғы Сотымен, ҚР Судьялар Одағымен, «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасымен, Республикалық адвокаттар алқасымен, Республикалық нотариаттық палатамен, ҚР Адам құқықтары жөніндегі уәкілімен, «Тұран-Астана» мемлекеттік емес университетімен өзара ынтымақтастық туралы меморандумдарға қол қойған.

2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада медиация бойынша 462 алаң жұмыс істейді, оның ішінде: 19 кабинет – «Қоғамдық келісім» өңірлік КММ жанынан және Достық үйлерінде, 1 кабинет – «Тұран-Астана» университетінің жанынан, ҚХА қамқорлығымен 443 диалог алаңы ашылды (Мемлекеттік мекемелердің қоғамдық қабылдау бөлмелері). ХҚКО, дағдарыс орталықтары, мектептер, емханалар, аудандық, ауылдық әкімдіктер және т.б.)

онда ҚХА медиаторлары азаматтарды қабылдайды және туындаған жағдайды өтеусіз негізде шешуге жәрдемдеседі.

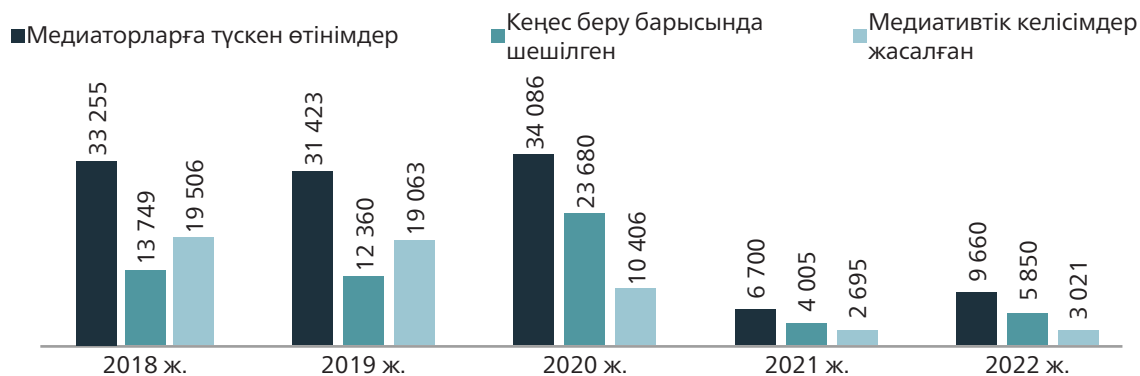
Қазақстан халқы ассамблеясы тізілімінде 1 222 медиатор тіркелген, оның ішінде – 813 қоғамдық және 409 кәсіби медиатор. Қоғамдық медиаторлар өз жұмыстарын өтеусіз негізде жүргізуде. 1-суретте 2018 – 2022 жылдардағы Қазақстан халқы ассамблеясы тізіліміндегі медиаторлар саны көрсетілген.

1-сурет. Қазақстан халқы Ассамблеясы тізіліміндегі медиаторлар саны (2018-2022 жылдар)

Сонымен бірге 2016-2022 жылдары 31373 адам медиация бойынша қысқа мерзімді курстардан өтіп, сертификат алған. 2022 жылы 978 адам этномедиация бойынша дайындықтан өткен.

Медиаторлар белсенді жұмыс істейді деп айтуымызға болады. 2022 жылы медиаторларына 9 660 өтініш келіп түсті, оның ішінде: 5850 кеңес берілген, 3021 өтініш бойынша медиативтік келісімдер жасалды. Өтініштер негізінен отбасылық, еңбек, әлеуметтік-тұрмыстық мәселелер бойынша келіп түсті. Этносаралық сипаттағы мәселелер бойынша ҚХА медиация кабинеттеріне өтініштер түскен жоқ, бұл этникалық топтардың құқықтарын бұзу жағдайларының жоқтығын растайды және этносаралық қатынастардың тұрақтылығын куәландырады. 2-суретте кейінгі 5 жылдағы медиаторларға келіп түскен жалпы өтінімдер саны, соның ішінде кеңес беру арқылы шешілгендері мен медиативтік келісімдер арқылы шешілген өтінімдер саны көрсетілген.

2-сурет. Медиаторларға келіп түскен өтінімдер саны, оның ішінде кеңес беру арқылы және медиативтік келісімдер арқылы шешілгендер (2018-2022 жылдар)

Медиативтік рәсімдердің арқасында медиаторлардың уақтылы көрсеткен құзыретті консультациясы өтініш білдірушілерге өзара тиімді келісімге келуге көмектесті, оларға құқық қорғау және сот органдарын тартпай-ақ туындаған жанжалды шешуге мүмкіндік берді.

Медиаторлар тарапынан жұртшылықтың қатысуымен кең ауқымды іс-шаралар өткізіліп тұрады. 2016-2022 жылдар аралығында медиаторлардың қатысуымен 18 241 іс-шара өткізілген. Дәстүр бойынша 5 тамыз («Медиация туралы» ҚР Заңы қабылданған күні) – медиация күні атап өтіледі. Осы 2023 жылы 31 шілде мен 4 тамыз аралығында Медиация апталығы өткізілді. Апталық аясында «Қазақстан халқы ассамблеясының медиация кабинеттерінің ашық есік күндері» өткізілді. Бұл іс-шараның мақсаты – қоғамдық келісім және жалпыұлттық келісімді қамтамасыз ету, толерантылықты және этносаралық келісімді тәрбиелеу. Сонымен бірге апталық аясында тұрғындар арасында сауалнама жүргізілді. Оған республиканың барлық өңірінен 4 770 респондент қатысты. Сауалнаманың мақсаты – медиация туралы тұрғындардың түсініктерін және қарым-қатынас деңгейін анықтау. Респонденттердің көпшілігінің (68,9%) медиация туралы түсінігі бар. Сонымен бірге «Дау, жанжал туындаған жағдайда Сіз кімге жүгінесіз?» деген сұраққа көпшілігі (58,2 %) «өздері шешуге немесе келесі тараппен келісуге тырысамыз» деп жауап берген. 19,2 % медиаторға жүгінуді жөн тапса, тек 7,7 % сотқа жүгінуді дұрыс деп санайды.

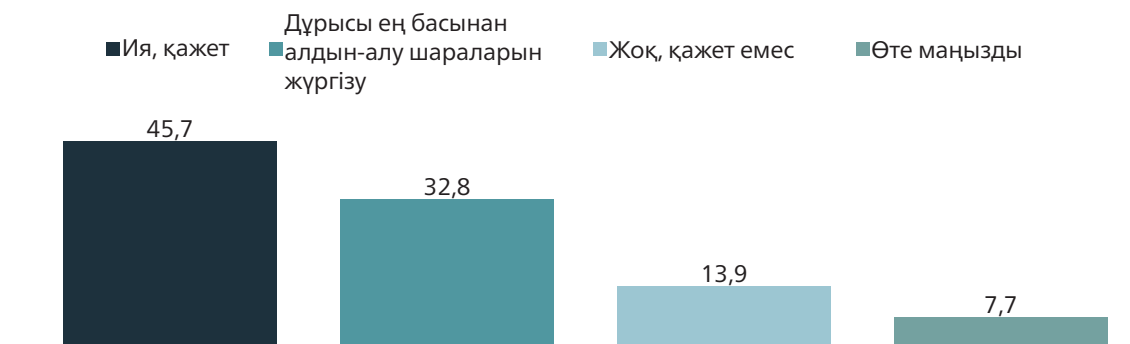
Сауалнамаға қатысқан «Сіздің пікіріңізше, қоғамда ең жиі орын алатын дау-дамайлар?» деген сұраққа көпшілігі (47,6%) әлеуметтік-тұрмыстық, 19,9% отбасылық, 13% еңбек және 2,1% ғана этносаралық деп көрсетеді. Дау-жанжалдардың этносаралық сипатта болуын респонденттердің өте аз бөлігі көрсетеді. Бірақ, бұл Қазақстандағы этносаралық қатынастардың қаупі мен қатері мүлде жоқ деген сөз емес. Әрине жанжал туындамайтын қоғам болмайды, дегенмен мәселе осыдан туындайтын қауіп-қатерді барынша азайтуда болып отыр. «Қатерлер - бұл ұлттың өмір сүру және оң даму мүмкіндіктерін азайтатын қоғам дамуының белгіленген теріс үрдісі. Ұлт болмысының әртүрлі салаларында көрініс беретін қатерлердің бірдей болуы немесе қосылуы, қатерлердің алдын алу бойынша мемлекет шара қолданбаса ұлттың өміріне қауіп төндіруге әкеліп соғады» [8].

Кез-келген әлеуметтік-тұрмыстық сипаттағы дау-жанжал тез арада этносаралық сипатқа ие болуы мүмкін. Әлеуметтік-экономикалық факторлар этносаралық қатынастардың қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді, елдер мен аймақтардың әлеуметтік экономикалық дамуын сипаттайды [9].

«Әлеуметтік-тұрмыстық дау-дамайдың этносаралық қақтығысқа айналған жағдайға тап болдыңыз ба?» деген сұраққа 78,4% кездеспегенін, 12,9% сирек болғанын, 8,7% тараптардың этникалық тегіне назар аудармағанын белгілеген.

Респонденттерге қойылған келесі сұрақ «Этносаралық мәселелерде медиация қажет пе?» деп аталды. Бұл сұраққа берілген жауаптар нәтижелерін 3-суреттен көруге болады.

3-сурет. «Этносаралық мәселелерде медиация қажет пе?» деген сұраққа респонденттердің жауаптары (%)

Жауаптардан байқағанымыздай респонденттердің көпшілігі этносаралық мәселелерде медиация қажет деп санайды. Медиация этносаралық қақтығыстарды шешудің тиімді құралы болып табылады, өйткені ол жанжалға қатысушыларға өз мүдделері мен қажеттіліктерін білдіруге, сондай-ақ екі жақтың мүдделерін ескеретін кампаниялар мен келісімдерді табуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Медиация институты қоғамдық келісімді нығайтуда маңызды рөл атқарады, өйткені ол қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге және барлық тараптардың мүдделерін ескеретін келіссөзге келуге көмектеседі. Медиация дау-жанжалға қатысушылар арасында сенім мен өзара түсіністік қалыптастыруға ықпал етеді, бұл қоғамдық келісімді нығайту үшін негіз болып табылады. Ол сондай-ақ қоғамдағы бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтауға ықпал ететін қақтығыстар мен зорлық-зомбылықтың одан әрі өршуіне жол бермеуге көмектеседі.

Сонымен қатар, қақтығыстарды шешуде медиацияны қолдану әртүрлі әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасты жақсартуға және үйлесімді және бейбіт қоғам құруға көмектеседі. Бұл әсіресе мәдени және этникалық дәстүрлердегі айырмашылықтарға байланысты қақтығыстар туындауы мүмкін көп мәдениетті қоғамдарда өте маңызды.

Қазақстанда медиация институты жақсы деңгейде қалыптасты деп айтып өтуімізге болады. Оған ықпал еткен арнайы заңның қабылдануы, осы бағыттағы Қазақстан халқы ассамблеясының белсенді қызметі, медиация кабинеттерінің ашылуы және медиаторлардың біліктілігін жоғарылатуға бағытталған қысқа мерзімді оқыту курстарының ұйымдастырылуы. Сонымен бірге медиация институтын одан әрі дамыту бойынша келесі ұсыныстар жасауға болады:

- медиацияның артықшылықтары және оның халықтың барлық топтары үшін қолжетімділігі туралы насихаттық сипаттағы шаралар өткізу;
- этномедиация саласында оқу курстарын ұйымдастыруды және медиация кабинеттеріне көмек көрсету үшін жергілікті әкімшілікке қолдауды күшейту;
- тұрғындардың медиация қызметтеріне жылдам әрі ыңғайлы қол жеткізуі үшін медиаторлар мен олардың байланыстарының дерекқорын құру;
- медиаторлар үшін сапа стандарттарын әзірлеу және олардың кәсібилігін

растау үшін аттестаттау жүргізу;

- медиация туралы тәжірибе мен білімді тарату үшін халықаралық ұйымдармен және қорлармен бірлескен жобалар ұйымдастыру;

- азаматтар көмекке оңай жүгінуі үшін адамдар көп жиналатын жерлерде (мысалы, вокзалдарда, әуежайларда, сауда орталықтарында) медиация орталықтарын құру.

- қоғамдық медиаторлардың жұмысын қаржылық қолдау мәселелерін шешу;

- әр өңір медиаторлары арасында тәжірибе алмасуды ұйымдастыру, этномедиация саласындағы сарапшылармен жүйелі негізде семинар-тренингтер және дәрістер өткізу;

- құқық қорғау органдарының өкілдеріне осы әдісті өз жұмысында қолдана алатындай медиация бойынша оқыту жүргізу.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. Жоғарғы Сот 2022 жылғы жұмыстың қорытындысын шығарды. Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының ресми сайты // <https://sud.kz/kaz/news/zhogargy-sot-2022-zhylgy-zhumystyn-korytyndysyn-shygardy> (қаралған күні: 08.08.2023.).

2. Liebmann M. Mediation in Context. Jessica Kingsley publishers, 2 б.

3. Phillips B. The Mediation Field Guide. Jossey-Bass, 2001, 8 б.

4. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.

5. Дронзина Т., Медиация (учебно-методическое пособие) РГУ «Қоғамдық келісім». Исследовательский институт «Общественное мнение». – Астана, 2015. –275 б.

6. Хочиева Л. О проблемах законодательства РК о медиации. // https://www.inform.kz/ru/lyudmila-hochieva-o-problemah-zakonodatel-stva-rk-o-mediacii_a2412698 (қаралған күні: 21.08.2023.).

7. «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 20 қазандағы N 70-IV Заңы.

8. Қазақстан Республикасы мемлекеттік этносаясат императивтері. Мемлекеттік органдарға айналған талдау материалдары мен әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2012. 516 б.

9. Этносаралық қатынастардағы әлеуметтік-экономикалық факторлар. Д.Э.Ашимханованың жалпы редакциясымен – Нұр-Сұлтан қ., 2021. – 43 б.

РАЗВИТИЕ ЭТНОМЕДИАЦИИ КАК ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ПРОФИЛАКТИКИ И УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Луиза Узарова

Заместитель директора Центра этномедиаии

Института прикладных этнополитических исследований МКИ РК

Казахстан, Астана

e-mail: l-uiza@mail.ru

Аннотация. Исторически сложилось так, что Республика Казахстан является полиэтничной страной, в которой проживают представители более 100 этносов и на государственном уровне особое внимание уделяется укреплению общенационального единства. За годы Независимости в стране сложилась устойчивая институциональная база, выработаны и активно используются различные технологии и механизмы, направленные на мирное сосуществование различных культур. Учитывая эпоху глобализации, ситуацию на геополитическом пространстве, а также в целом в мире, процесс укрепления и развития общенационального единства в стране, остается непрерывным. Данная статья посвящена этномедиаии, как эффективному способу профилактики и урегулирования конфликтной напряженности между представителями разных этнических групп.

Ключевые слова: этномедиаии, профилактика конфликтов, подготовка этномедиаиаторов, урегулирование конфликтов, снижение межэтнической напряженности.

Аңдатпа. Тарихи тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасы 100-ден астам этностар өкілдері тұратын және мемлекеттік деңгейде жалпыұлттық бірлікті нығайтуға ерекше назар аударылатын көпмәдениетті ел болып табылады. Тәуелсіздік жылдарында елімізде тұрақты институционалдық база қалыптасты, түрлі мәдениеттердің бейбіт қатар өмір сүруіне бағытталған түрлі технологиялар мен тетіктер әзірленді және белсенді пайдаланылуда. Жаһандану дәуірін, геосаяси кеңістіктегі, сондай-ақ жалпы әлемдегі жағдайды ескере отырып, елдегі жалпыұлттық бірлікті нығайту және дамыту процесі үздіксіз болып қала береді. Бұл мақала әртүрлі этникалық топтардың өкілдері арасындағы қақтығыстардың алдын алу мен реттеудің тиімді әдісі ретінде - этномедиаииаға арналған.

Түйін сөздер: этномедиаииа, қақтығыстардың алдын алу, этномедиаиаторларды дайындау, қақтығыстарды реттеу, этносаралық шиеленісті төмендету.

Abstract. Historically, the Republic of Kazakhstan is a multicultural country, where more than 100 representatives of ethnic groups live, and at the state level, special attention is paid to strengthening national unity. Over the years of Independence, a stable institutional framework has developed in the country, various technologies and mechanisms aimed at peaceful coexistence of different cultures have been developed and actively used. Taking into account the era of globalization, the situation in the geopolitical space, as well as in the whole world, the process of strengthening and developing national unity in the country remains continuous. This article is devoted to ethnomediation as an effective way to prevent and resolve conflict tensions between representatives of different ethnic groups.

Key words: ethnomediation, conflict prevention, training of ethnomediators, conflict resolution, reduction of interethnic tension.

Введение

Межэтническое разнообразие предполагает необходимость всестороннего изучения, анализа, создания и обеспечения эффективных методов работы для укрепления и сохранения межэтнического согласия. С момента обретения независимости Республика Казахстан ставит приоритетом государственной политики вопрос общественного согласия и общенационального единства. В Конституции закреплено равенство прав и свобод всех граждан независимо от их этнической принадлежности. По истечению 5 лет становления независимого Казахстана была образована Ассамблея народа Казахстана, которая является консультативно-совещательным органом при Главе государства.

На протяжении десятков лет Казахстан активно продолжает развивать сферу межэтнических отношений на государственном и общественном уровнях. На государственном уровне в стране обеспечена широкая нормативно-правовая база, регулирующая деятельность структур межэтнической сферы. В 2008 году принят закон «Об Ассамблее народа Казахстана», Концепция АНК на 2022 - 2026 гг., которая нацелена на организацию системной работы по разъяснению и реализации в обществе принципов государственной политики в сферах интеграции этносов, развития казахстанской идентичности и общенационального единства, обеспечения мира и согласия в обществе.

Во всех регионах страны развита инфраструктурная и институциональная база. Активно осуществляют деятельность как на республиканском, так и на локальном уровне этнокультурные центры, научно-экспертные сообщества, осуществляющие изучение, анализ межэтнической ситуации в регионе, а также в стране в целом, молодежные организации, объединяющие молодежь всех этносов, Советы старейшин, Советы матерей и многие другие. Функционируют открытые и доступные Дома дружбы, которые может посетить каждый желающий. Многие структуры функционируют на общественных началах, реализуют множество различных проектов и программ, направленных на интеграцию и консолидацию казахстанского общества, на защиту общегражданских прав и интересов, на укрепление межэтнического согласия и единства.

Вместе с тем, такой подход сохранения и укрепления межэтнического единства показал, что не полностью способен сохранить и обеспечить мирное сосуществование. События в Жамбылской области, произошедшие в феврале 2020 года, потрясли всю страну. Сфера межэтнических отношений показала необходимость смены взгляда, внесения новых стратегий и действий в данном направлении, более глубокого изучения и проведения исследовательской работы, которые помогут выявить существующие проблемы взаимоотношений между этническими группами на локальном уровне по всей стране.

Так, в 2020 году, в целях всесторонней координации и сопровождения

государственной политики в сфере межэтнических отношений при Министерстве информации и общественного развития РК (в настоящее время Министерство культуры и информации РК) создан Комитет по развитию межэтнических отношений. На региональном уровне при местных исполнительных органах действуют отделы по вопросам межэтнических отношений. Для эффективной реализации государственной политики, наполнения ее исследовательской, аналитической, методической и экспертной базой в этом же году было инициировано создание Института прикладных этнополитических исследований.

Основными задачами Института являются: постоянный мониторинг состояния и динамики социального самочувствия этносов, общественно-политических процессов; изучение ситуации в межэтнической сфере, определение прогнозных оценок и рисков; изучение процессов этнодемографического и этноэкономического развития; научно-методическое сопровождение межэтнической политики; формирование комплексной системы раннего предупреждения межэтнической напряженности и конфликтов; систематизация и координация исследовательской и научно-методической работы; обеспечение согласованности и преемственности, формирование единых подходов в комплексной аналитической и прогнозной деятельности в сфере межэтнических отношений. Институт, совместно с экспертным сообществом, разрабатывает рекомендации и предложения, направленные на совершенствование государственной политики в сфере межэтнических отношений.

Результаты исследований показали, что есть необходимость уделять большое внимание превентивным мерам по профилактике межэтнической напряженности на местах. Необходимо проводить подготовку специалистов, обладающих набором эффективных знаний, умений и навыков по профилактике, разрешению и урегулированию напряженности между этническими группами.

Поиск новых действенных подходов и методов работы в сфере межэтнических отношений, основанный на опыте предыдущих лет и современных тенденциях, положил начало формированию нового способа альтернативного урегулирования социальных споров и конфликтов.

Основная часть

В целом тема межэтнических отношений является уязвимой областью, в которой легко можно манипулировать чувствами людей. Разнообразие культурных, языковых, религиозных, традиционных и других особенностей порождают множество стереотипов, мнений, ярлыков с последующим возникновением социальной дистанции, разделения общества на «своих» и «чужих» или на «мы» и «они». Межэтническая отчужденность - явление крайне неблагоприятное для полноценного развития единой нации, в котором ценностными ориентирами выступают гражданская идентичность, патриотизм, укрепление единства, безопасность.

В 2022 году по поручению Главы Государства на базе Института

прикладных этнополитических исследований создан Центр этномедиации. В основную деятельность Центра входит создание собственной отечественной школы этномедиации, ее методическое и консультационное обеспечение. В настоящее время разработана «Семантическая карта культурных разногласий и потенциала межэтнической конфликтогенности», которая включает 6 глав. Этот документ разработан на основе сбора информации и мониторинга традиционных и социальных медиа, других открытых источников. Карта содержит основные разногласия и претензии, а также линии (смысловые точки, общие составляющие) соприкосновения (социальные, культурные, исторические и др.), точки рисков и другую полезную информацию. Также, в Карте учтена языковая специфика, культурологические и исторические аспекты взаимодействия этнических групп. Разработаны методические пособия, которые включают различные кейсы-задания, принципы и компетенции, способы выявления маркеров напряженности, методы и технологии проведения этномедиативных практик, переговорного процесса.

Проводимая системная работа по укреплению здоровых межэтнических отношений в обществе позволила выделить этномедиацию, как наиболее действенную практику, способную искоренить или снизить межэтническую напряженность. Этномедиация рассматривается как алгоритм комплексных мероприятий, включающий в себя несколько компонентов.

Во-первых, профилактический компонент является одним из важных и ключевых особенностей в этномедиативной практике. В целях недопущения инцидентов с межэтническим окрасом, необходимо в опережающем режиме прогнозировать, выявить существующую напряженность, способствовать ее снижению и укреплению взаимоотношений между этносами. Напряженность может проходить как в латентной форме, так и проявляться в агрессивном отношении по этническому признаку. Поэтому профилактический компонент предполагает необходимость определять риторику ненависти или «язык вражды», различать классификацию «языка вражды», обращать внимание на использование этностереотипов, ярлыков и этнофолизмов. Важно определять степень напряженности, организовывать и проводить на данном этапе профилактические и антикризисные меры с разными лицами и группами местного сообщества, формировать повестку, выявлять основные претензии и проводить разъяснительную работу с ключевыми фигурами. Преимуществом профилактической работы является снижение уровня социальной напряженности [1].

Таким образом, данный компонент наиболее емкий и трудозатратный, требующий владения большим спектром компетенций со стороны этномедиаторов. Главное, еще на этапе зарождения конфликтного потенциала, предпринять необходимые превентивные меры. Профилактический компонент является показателем эффективности этномедиации, а также государственной политики в сфере межэтнических отношений.

Во-вторых, регулирующий компонент. Необходимо учитывать, что проведение масштабной работы по профилактике и недопущению

конфликтных ситуаций все же не исключает их возникновение. К тому же, как показывает опыт, конфликты имевшие межэтнический окрас, первоначально возникали на стыке бытовых, социально-экономических и других разногласий. И если все же инцидент имел место быть, цель этномедиатора – достижение эффективного результата через понимание и разбор ситуации с точки зрения базовых основ конфликтологии.

Необходимо уметь раскрывать причины конфликта, триггеры, выявить скрытые интересы и мотивы, определить фазу конфликта, разобраться какие манипуляции вызвали побуждение к действию, определить стороны конфликта, их количество, а также их социальный статус. Данные знания позволят провести этномедиативную практику между конфликтующими сторонами без рисков усугубить итак напряженную обстановку.

В методическом пособии «Этномедиативные стратегии в профилактике и разрешении конфликтного потенциала» (2023), разработанного Центром этномедиации ИПЭИ представлена техника проведения этномедиации, которая может видоизменяться в зависимости от сложности и хода конфликта. В свою очередь, предлагаемая модель является пошаговой и гибкой инструкцией для проведения этномедиации.

В третьих, постконфликтный период. Этномедиативная практика – процесс длительный, так как, конфликты с участием этнических групп, имеют коллективный характер. Этномедиатор проводит дополнительный мониторинг ситуации в местном сообществе, где происходил инцидент. Необходимо использовать ряд антикризисных мер, включающий встречи, беседы и другие форматы работы с ближайшим окружением конфликтующих сторон, с представителями старейшин, молодежи, местных и исполнительных органов в целях стабилизации межэтнических отношений, сокращения социальной дистанции и искоренения межэтнической отчужденности на локальном уровне.

Учитывая, что этномедиация охватывает широкий круг задач, большая роль отводится вопросам компетенций этномедиаторов, способных с высокой долей эффективности выявлять и осуществлять локализацию возможных социальных конфликтов до полного их разрешения. Формирование этномедиаторов регионального и локального уровней, позволит оперативно реагировать на различные инциденты, события, носящие негативный характер и имеющие в корне конфликтный потенциал. Так, этномедиатор обладает набором профессиональных, личностных качеств, а также знаний социокультурных особенностей этнических групп.

Рекомендуемые профессиональные знания включают наличие образования в области политологии, антропологии, конфликтологии, юриспруденции, психологии и этнопсихологии, истории и т.д. В личностные качества входит набор интеллектуальных, коммуникативных навыков. Знание социокультурных особенностей включает традиции и обычаи этнических групп, проживающих в стране.

Кроме этого, в качестве благоприятствующих дополнений является наличие опыта работы в сфере межэтнических отношений или в структурах

общественных организаций Ассамблеи народа Казахстана, владение общими текущими процессами государственной политики в данном направлении, а также анатомические параметры (располагающий и представительный внешний вид) [2].

Следовательно, Центр этномедиации, уделяет особое внимание подготовке этномедиаторов. Центром разработаны программы первого и второго уровня, включающие темы по основам конфликтологии и этномедиации, «языка вражды», Гарвардской школы переговоров, которые проводятся с использованием интерактивных методов работы. Участники, прошедшие отбор по итогам первого 5-дневного обучения, проходят обучение во втором 5-дневном семинаре-тренинге.

В 2023 году проведены четыре кустовых обучающих мероприятия, а также один семинар-тренинг для прошедших отбор участников. Приоритетными выступали следующие регионы: Жамбылская, Туркестанская, Алматинская, Жетысу, СКО, ВКО, Акмолинская, Павлодарская, Карагандинская, Костанайская и города Шымкент, Алматы. В настоящее время прошли обучение более 150 человек из перечисленных регионов.

Выводы

В текущее время этномедиация на стадии своего развития и укрепления. Эффективное становление этномедиации зависит от комплексности и системности, взаимодействия, сотрудничества и партнерства всех заинтересованных сторон.

Необходимо на всех уровнях создавать всевозможные условия, оказывать консультационную, методическую, экспертную, техническую и финансовую поддержку.

Подготовка этномедиаторов позволит сформировать полевых этномедиаторов на разных уровнях их локализации, способных в опережающем режиме урегулировать межэтнические конфликты на более ранних стадиях и разработать алгоритм и механизмы раннего предупреждения такого рода конфликтов.

Список источников и литературы

1. Методическое пособие «Базовые основы этномедиации и защита прав сторон конфликта»: - Астана: Институт прикладных этнополитических исследований, 2022. – 45 стр.

2. Методическое пособие «Этномедиативные стратегии в профилактике и разрешении конфликтного потенциала»: - Астана: Институт прикладных этнополитических исследований, 2023. – 46 стр.

3. Бесемер, Христоф Медиация: посредничество в конфликтах / Христоф Бесемер; [пер. с нем. Н.В. Маловой]. - Калуга: Духов. познание, 2004 (Калуж. тип. стандартов). - 172 с.: ил.; 20 см. - (Konflikt management) (Consulting).

4. Джон Бёртон «Конфликт: Разрешение и профилактика» https://studme.org/258827/psihologiya/dzhon_berton_konflikt_sledstvie_neudovletvoreniya_bazisnoy_chelovecheskoy_potrebnosti

5. Кон И.С. «Социология молодежи» В кн.: «Краткий словарь по социологии» - М. – 1988. – 164с.

6. Исманов, А., Купуева, Н., Станалиева, Г., Токтогулова, М., Турдубаева Э. От языка вражды к ненасильственной коммуникации. – Б.: 2023. – 120 с.)
7. Тишков В.А., Шабает Ю.П. Этнополитология: политические функции этничности / Учебник для ВУЗов // Издательство Московского университета – Москва - 2011 — 376 с.
8. Neal G. Jesse и Kristen P. Williams. Ethnic Conflict: A Systematic Approach to Cases of Conflict» – CQ Press – 2010 - 432 p.
9. Minority Rights Group International (MRG) <https://minorityrights.org/new>
10. Institute for Economics & Peace <https://www.economicsandpeace.org/reports/>

ӘОЖ 342.536.15
ҒТАХТК 11.15.74

ҚОҒАМДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ АҚСАҚАЛДАР ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ

Ержан Ибраев *

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесі
Жобаларды іске асыру және ҚХА құрылымдарымен
жұмыс жөніндегі басқармасының аға сарапшысы
Қазақстан, Астана
e-mail: ibraev.e@qkelisim.kz

Елдос Жұмағұлов

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесі
Жобаларды іске асыру және ҚХА құрылымдарымен
жұмыс жөніндегі басқармасының жетекші сарапшысы
Қазақстан, Астана
e-mail: zhumagulov.e@qkelisim.kz

Нұрлан Шубаев

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесі директорының
орынбасары
Қазақстан, Астана
e-mail: n.shubayev@qkelisim.kz

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанда және әлемнің басқа елдерінде Ақсақалдар кеңесін құру және жұмыс істеу тәжірибесі қарастырылған. Бұл институттың ерекшеліктері, оның қақтығыстарды шешудегі және этносаралық келісімді қамтамасыз ету барысындағы ролі талданады. Зерттеу авторлары Қазақстанның және басқа елдердің тәжірибесіне салыстырмалы талдау жүргізеді, осы институттың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтайды. Зерттеу нәтижелері этносаралық негіздегі қатынастарды реттеудің тиімді тетіктерін әзірлеу үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: Ақсақалдар кеңесі, этносаралық қатынастар, қоғамдық келісім, азаматтық бірегейлік, шиеленістер.

Аннотация. В статье рассматривается опыт создания и работы Совета старейшин в Казахстане и других странах мира. Анализируются особенности этого института, его роль в разрешении конфликтов и обеспечении межэтнического согласия. Авторы исследования проведут сравнительный анализ опыта Казахстана и других стран, выявят преимущества и недостатки данного института. Результаты исследования могут быть полезны для разработки эффективных механизмов регулирования межэтнических отношений.

Ключевые слова: Совет старейшин, межэтнические отношения, общественное согласие, гражданская идентичность, конфликты.

Abstract. The article discusses the experience of the creation and work of the Council

of Elders in Kazakhstan and other countries of the world. The features of this institution, its role in conflict resolution and its role in ensuring interethnic harmony are analyzed. The authors of the study will conduct a comparative analysis of the experience of Kazakhstan and other countries, identify the advantages and disadvantages of this institute. The results of the study can be useful for developing effective mechanisms for regulating interethnic relations.

Key words: Council of Elders, interethnic relations, social harmony, civil identity, conflicts.

Кіріспе

Ақсақалдар институты қоғамның тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратын дәстүрлі қоғамның маңызды элементтерінің бірі. Ақсақалдар ұзақ өмір бойы жинақталған тәжірибе мен даналықты бейнелейді және оларды күрделі әлеуметтік мәселелерді шешу үшін пайдалана алады. Бұл мақалада біз Ақсақалдар институтының қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі рөлін қарастырамыз.

Зерттеу барысында келесі **міндеттер** қойылды:

1. Қазақстандағы Ақсақалдар кеңесінің пайда болу және даму тарихын зерделеу және талдау.

2. Осындай институттар жұмыс істейтін басқа елдердің тәжірибесін салыстырмалы талдау және олардың жұмысының тиімділігін бағалау.

3. Ақсақалдар кеңесінің мемлекеттік билік органдарымен және қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл тетіктерін зерделеу.

4. Ақсақалдар кеңесінің қызметі этносаралық қақтығыстардың алдын алуға және этносаралық қатынастарды нығайтуға ықпал еткен нақты жағдайларды талдау.

5. Қазақстандағы Ақсақалдар кеңесінің даму перспективаларын және оның жұмысы барысында туындауы мүмкін проблемаларды бағалау.

6. Ақсақалдар кеңесінің жұмысын жетілдіру және оның Қазақстандағы қоғамдық тұрақтылықты нығайтудағы рөлін кеңейту бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Материалдар және әдістер

Осы мақаланы зерттеу барысында әлемдік тәжірибедегі Ақсақалдар кеңестерінің жұмысына ұйымдастыру және олардың тиімділігіне қатысты салыстырмалы және талдау әдістері қолданылды. Зерттеу жұмысы бойынша әр түрлі мәліметтер, жергілікті мемлекеттік органдардың статистикалық және ақпараттық деректеріне талдау жасалды.

Нәтижелер және талқылау

Тарихтан баршамызға белгілі, бұрыннан адамдар арасындағы барлық маңызды мәселелер жалпыхалықтық жиналыстарда, құрылтайларда шешілетін. Алайда, олар жылына бір рет өткізу сияқты мерзімі бойынша белгілі бір тәртіппен жүзеге асырылатын еді.

Ал қоғамның күнделікті өмірінде туындайтын мәселелердің шешімін дереу табуда ерекше мәртебеге ие **Ақсақалдардың кеңестерінің** қызметі маңызды рөл атқарады. Ақсақалдар кеңесі – әртүрлі мәселелерді талқыға салып,

ұйғарымға келіп, ресми орындарға ұсыныс беретін көпшілікті басқарудың бейресми қоғамдық түрі. Қазақ тарихындағы «Хан кеңесі», «Билер кеңесі» де өз бастауын осы Ақсақалдар кеңесінен алады, бірақ айырмашылығы елеулі. «Хан кеңесі», «Билер кеңесі» ел басына күн туған, шұғыл шаруалар, болмаса арнайы белгіленген мерзімде өткізіліп отырған. Ал Ақсақалдар кеңесі ел ішіндегі тұрмыстық, шаруашылық қажеттіліктерге қарай кез келген уақытта өткізіле берген. [1]

Ғасырлар бойы Ақсақалдар кеңесінің тікелей қатысуымен елдің бірлігі мен қоғамдық тұрақтылық қамтамасыз етілді. Бұл институттың қызметі бүгінгі күнге дейін өзінің өзектілігін жоғалтқан емес және бірқатар мемлекеттерде, тіпті халықаралық ұйымдарда маңызды рөл атқарып келеді.

Мәселен, **Өзбекстанда** «махалля» институты халыққа ең жақын құрылым болып табылады. Бұл белгілі бір аумақта тұратын адамдардың қауымдастығы ғана емес, олардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына негізделген өзіндік қатаң ережелері бар.

Махалляны ақсақалдар басқарады. Олар қоғамдық бақылау жүргізеді, құқық бұзушылықтың (*әсіресе жастар арасында*) алдын алу бойынша жұмыс жасайды, жанжалдасып жүргендерді татуластырады, азаматтардың басқа да қоғамдық бірлестіктерімен ынтымақтасады, тіпті абаттандыру және экология мәселелерімен де айналысады. Сондай-ақ, жас өскелең ұрпақты дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтарға, бірлік пен келісім рухында тәрбиелейтін құндылықтарды дәріптеу, ілгерілету қызметін де атқарады. Махалляның тағы бір маңызды функциясы – «хашар» ұйымдастыру. Бұл қауымдастық мүшелерінің белгілі бір отбасына үй салуға немесе егін жинауға көмектесетін топ құра отырып, өзара көмек көрсетудің дәстүрлі өзбекше тәсілі.

Өзбекстан Республикасының Махалля мен аға буынды қолдау министрлігі сияқты арнайы мемлекеттік органның құрылуы аталмыш Ақсақалдар институты қызметінің жоғары мәнге ие екенін айғақтайды. Бүгінгі күні елде 14 мыңға жуық махалля комитеттері бар. [2]

Қырғызстанда, дәстүрлі түрде жұмыс істейтін Ақсақалдар кеңесі тараптар арасындағы дау-дамайларды шешудің бейресми институты ретінде өзін тиімді көрсетіп келеді. Оның үстіне, олардың қызметі мен әрекетін ресми мемлекеттік органдар жұмысындағы кемшіліктерге жауап ретінде қарастырады.

Ақсақалдар институтының бітімгершілік әлеуетін пайдаланудың маңыздылығын түсіне отырып, Үкімет жанындағы жергілікті өзін-өзі басқару істері және этносаралық қатынастар жөніндегі мемлекеттік агенттікте жергілікті деңгейлерде консультативтік құрылымдар құрылған. Олардың құрамына ең алдымен түрлі этностардың беделді жергілікті көсемдері – ақсақалдар, белсенділер, дін қайраткерлері кіреді. [3]

Бұл кеңестердің әлеуеті этносаралық саланың түйткілді мәселелерін шешуге ғана емес, сондай-ақ, халықтың билікке деген сенімін қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Осы қоғамдық институттың жоғары рөлін бекіту, оның ұйымдастырушылық-құқықтық негізін жетілдіру мен олардың қызметінің

тиімділігін арттыру мақсатында қазіргі уақытта Қырғыз Республикасында Ақсақалдар сотын құру мәселесі көтерілуде.

Қоғамдық қатынастардың өзін-өзі реттеуі үрдісінен Әзірбайжан да тыс қалған емес.

Халықтың қалыптасуы мен дамуында жетекші рөл Ақсақалдар кеңесіне тиесілі.

Ел тәуелсіздігінің алғашқы күндерінен бастап-ақ, барлық процестердің алдыңғы қатарында ақсақалдар болатын, олардың кеңестері ауылдық, аудан мен қалалық деңгейлерде жұмыс істейді.

Қазіргі уақытта Ақсақалдар кеңесі елдің мәдени, қоғамдық және саяси өміріне белсенді қатысуда. Олардың міндеті ұлттық мемлекеттілікті сақтау, дәріптеу және оны ұрпақтан ұрпаққа жеткізу. Ақсақалдар жастарды патриотизм рухында тәрбиелей отырып, оларға жол көрсетеді. [4]

Башқұртстан Республикасында Ақсақалдар кеңесі азаматтық өзін-өзі басқаруға негізделген дәстүрлі қоғамдық институт болып табылады. Олар қалыптасқан әдет-ғұрыптармен салт-дәстүрлерге сүйене отырып, проблемалық мәселені мұқият зерделеу арқылы шешімін шығарады. Бұндай шешімдер өзгермейді және оны орындау барлығына міндетті.

Түрікменстанда Ақсақалдар кеңесі ресми емес болғанымен, бірақ халықтық биліктің тиімді, әрі ықпалды институты. Ол билік пен қоғамның арасын байланыстырушы буын ретінде әрекет етеді. Белгілі бір туындаған жағдайларға байланысты қажет болған кезде Түрікменстан Ақсақалдар кеңесінің отырысы шақырылады және оған қатысқан ақсақалдар хабарламаны өз тұрғылықты елді-мекенге жеткізеді. Кері байланыс бірнеше арналар арқылы жүзеге асырылады, ал оны тарату жылдамдығы сұрақтың жеделдігіне байланысты. Осылайша, Түрікменстан Ақсақалдар кеңесінде делегаттар халық пен билік арасында делдал ретінде әрекет етеді.

Сондай-ақ, Ақсақалдар кеңесі азаматтық бірліктің негізін құраушы болып табылады. Оның қызметінің күн тәртібінде әрдайым Түрікменстан халқының саяси, экономикалық, әлеуметтік және рухани дамуының маңызды мәселелері қаралады.

Түрікменстандағы Ақсақалдар кеңесі ерекше тетік ретінде барлық деңгейлерде рухани келісім мен бірлікке шақыру, қауіпсіз өмір сүру, отбасындағы береке мен молшылық, жұмыс пен білім беру мәселесі, салауатты өмір салтын сақтау сияқты түсінікті, әрі сұранысқа ие құндылықтарды дәріптейді және ілгерілетеді.

Жалпы алғанда, **түркі халықтарының** ішінде Ақсақалдар институтының қызметіндегі мұндай ұқсастықтар олардың тарихи шығу тегінің ортақтығына ғана емес, сонымен бірге туындайтын мәселелерді бірлесе отырып шешуге деген адамның тұрақты қалауымен де байланысты екенін ұмытпағанымыз жөн.

Ақсақалдар кеңесінің тек *бір елдің ішіндегі институт ретіндегі* қызмет ету тәжірибесінен бөлек, халықаралық деңгейдегі *мемлекетаралық бірлестік ретіндегі* тәжірибесі бар.

Әлемдік қауымдастықта 2011 жылы құрылған **Түркі мемлекеттерінің Ақсақалдар кеңесі** бүгінде бейбітшілік идеяларын нығайту, түркі елдері арасындағы өзара мәдени ықпалдастықты тереңдету және кеңейту мақсатында маңызды рөл атқаруда.

Бұл ықпалды халықаралық кеңесуші ұйымға Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркия, Өзбекстан секілді елдердің ақсақалдары кіреді. Бұл үшін мемлекеттер өз кандидаттарын мүшелікке дербес ұсынады.

Олар **Түркі мемлекеттері ынтымақтастық кеңесіне** мүше мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты дамыту бойынша ұсыныстарын жасақтау, сондай-ақ мәдени-тарихи мұраны, тілдерді, салт-дәстүрлерді, рухани құндылықтарды сақтау және дамыту болып табылады. [6]

Сол сияқты **2017 жылы Мәскеу қаласында** Еуразия халықтарының Ассамблеясының алғашқы жиналысы өтті. Бұл белсенді өмірлік ұстанымы бар үкіметтік емес ұйымдар мен азаматтардың халықаралық одағы болып табылады. Алғашқы құрылтай жиналысында ұйымның **Ақсақалдар кеңесі** құрылды. Оның құрамына еуразиялық интеграцияның идеялары мен құндылықтарын бөлісетін және ілгерілететін Қазақстан, Ресей, Франция, Үндістан елдерінің өкілдері кірді.

Қазақстанның атынан еліміздің танымал жазушысы Олжас Сүлейменов мүше болды. [7]

Бұл ретте кеңестің негізгі міндеттері бейбітшілікті қорғауға, жастарды жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиелеуге, Еуразия халықтары арасындағы достықты, келісімді, әріптестікті және тату көршілікті нығайтуға саяды.

Жалпы алғанда, Ақсақалдар институты тек түркі әлеміне ғана тән деп түсіну қателік болар еді. Ақсақалдар даналығының қоғам игілігі үшін сұранысқа ие екендігін **Еуропа құрлығынан** де кездестіруге болады.

Мәселен, Германиядағы Бундестаг істерін басқаруда президиумге Парламенттегі барлық фракция өкілдері кіретін **Ақсақалдар кеңесі** жәрдемдеседі. Бұл кеңесте парламент мүшелерінің жас ерекшеліктеріне емес, олардың заң шығару саласындағы тәжірибесін есепке алады. Бундестаг Президенті басқаратын Ақсақалдар кеңесі Бундестаг Президиумының мүшелерінен және тағы 23 мүшеден тұрады. Оның отырыстарында Федералды үкіметтің өкілі қатысады.

Бұл Ақсақалдар кеңесі Президентке іс жүргізуге көмектеседі және Парламенттің ішкі өміріне қатысты мәселелерді шешеді.

Сонымен қатар, ол **Парламенттің абыройы және құқықтарымен байланысты келіспеушіліктерді, даулы мәселелерді** немесе регламенттің ережелерін түсіндірумен байланысты мәселелерді қарастырады. [8]

Осылайша, халықаралық тәжірибеге қысқаша шолу көрсеткендей, аға буынды тарту арқылы қоғамның өзін-өзі реттеуі – бұл **адамдар қауымдастығының табиғи қажеттілігін, ғасырлар бойы өзектілігін жоғалтпаған тарихи сабақтастықты** білдіреді.

2022 жылғы қараша айында мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Атырау облысының жұртшылығымен кездесу барысында:

Біз халқымыздың игі дәстүрлері мен қазіргі заманның талаптарын үйлестіре білгеніміз абзал. Осы орайда, мен Ақсақалдар кеңесінің жұмысын жандандыру керек деп санаймын. Шын мәнінде, ел ішінде жастарға ақыл-кеңесін айтып, дұрыс жол сілтейтін данагөй қарияларымыз аз емес. Ақсақалдарымыз өскелең ұрпақты тәрбиелеуге, ел бірлігін сақтауға атсалысып, ортақ іске зор үлес қосары анық. Ақсақалдар кеңесі барлық аймақта бірдей белсенді емес. Сондықтан, оның жұмысын жүйелеп, жандандыру керек» [9] – дей отырып, қазіргі жағдайда аға буынның қоғам өміріндегі алатын орны мен маңыздылығына аса мән беру қажеттілігін білдірді.

Осы орайда, Президенттің тапсырмасын орындау мақсатында 2023 жылдан бастап өңірлердегі ҚХА Қоғамдық келісім кеңестері ҚХА Ақсақалдар кеңестері болып қайта құрыла бастады.

2023 жылдың I жартыжылдығындағы өңірлік «Қоғамдық келісім» мекемелерінің берген мәліметтері бойынша Қазақстанда облыстық, қалалық, аудандық және ауылдық деңгейлерде **1 102** Ақсақалдар кеңестері жұмыс істейді. Олардың құрамына жалпы саны – **7 398** адам кіреді.

ҚХА Кеңесінің отырысында 2022 жылғы 25 қарашада бекітілген Үлгілік ережеге сәйкес облыс, облыстардағы Кеңес өңірлік Қазақстан халқы Ассамблеясы жанынан, облыс ауданында және қажет болған жағдайда ауылдық округтер мен ауылдарда – тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктер әкімдіктерінің жанынан құрылады.

Төмендегі кестеде өңірлер бойынша Ақсақалдар кеңестері саны және құрамы бойынша бойынша статистикалық мәліметтер берілген.

1-кесте. 2023 жылдың I жартыжылдығына өңірлер бойынша Қазақстан халқы Ассамблеясы Ақсақалдар кеңесі бойынша статистикалық мәліметтер

№	Өңірлер	Ақсақалдар кеңестерінің сандық көрсеткіштері		оның ішінде							
				Облыс деңгейінде		Қала деңгейінде		Аудан деңгейінде		Ауыл деңгейінде	
				Кеңес саны	Мүшелер саны	Кеңес саны	Мүшелер саны	Кеңес саны	Мүшелер саны	Кеңес саны	Мүшелер саны
1	Ақмола облысы	21	208	1	19	3	32	17	157	-	-
2	Ақтөбе облысы	93	812	1	20	-	-	14	168	78	624
3	Алматы облысы	141	837	1	19	1	7	9	80	130	731
4	Алматы қ.	1	46	1	46	-	-	-	-	-	-
5	Астана қ.	1	13	1	13	-	-	-	-	-	-
6	Атырау облысы	8	84	1	11	-	-	7	73	-	-
7	ШҚО	115	570	1	16	4	46	7	58	103	450

8	Жамбыл облысы	43	236	1	30	-	-	10	60	32	146
9	БҚО	160	1459	1	43	-	-	12	96	147	1320
10	Қарағанды облысы	52	279	1	16	5	72	7	63	39	128
11	Қостанай облысы	21	202	1	21	4	47	16	134	-	-
12	Қызылорда облысы	11	185	1	30	-	-	7	95	2	30
13	Маңғыстау облысы	1	20	1	20	-	-	-	-	-	-
14	Абай облысы	61	295	1	8	1	9	4	40	55	238
15	Жетісу облысы	120	440	1	1	-	-	9	39	111	400
16	Ұлытау облысы	1	20	1	20	-	-	-	-	-	-
17	Павлодар облысы	46	334	1	30			11	146	34	158
18	СҚО	14	102	1	7	-	-	13	95	-	-
19	Түркістан облысы	191	1210	1	39	3	64	14	192	173	925
20	Шымкент қ.	1	20	1	20	-	-	-	-	-	-
Барлығы		1102	7372	20	429	21	277	157	1496	904	5150

Қалалық, аудандық деңгейде 178 Ақсақалдар кеңесі құрылған. Аудандық деңгейде Ақсақалдар кеңесі республикалық маңызы бар қалалардан басқа **Маңғыстау** және **Ұлытау** облыстарында құрылмаған.

Ауылдық деңгейде 904 Ақсақалдар кеңесі жұмыс істейді. Бұл деңгейде **Ақмола, Атырау, Қостанай, Маңғыстау, СҚО және Ұлытау** облыстарында ұйымдастырылмаған.

2-кесте. 2023 жылдың I жартыжылдығына өңірлер бойынша Қазақстан халқы Ассамблеясы Ақсақалдар кеңесінің жұмыс нәтижесі

№	Өңірлер	Жүзеге асырылған іс-шаралар саны	Қатысқан тұрғындардың саны	Қарастырылған тұрғындардың проблемалар саны	Мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттарына берілген ұсынымдар саны
1	Ақмола облысы	102	4800	14	-
2	Ақтөбе облысы	124	968	132	5
3	Алматы облысы	61	2542	9	-
4	Алматы қ.	83	6100	78	-
5	Астана қ.	-	-	-	-
6	Атырау облысы	44	1249	-	-
7	ШҚО	209	11114	97	12

8	Жамбыл облысы	230	10040	56	9
9	БҚО	1155	15473	21	8
10	Қарағанды облысы	48	1264	11	-
11	Қостанай облысы	49	4095	4	4
12	Қызылорда облысы	25	618	22	3
13	Маңғыстау облысы	26	230	2	11
14	Абай облысы	81	1933	37	18
15	Жетісу облысы	10	390	-	-
16	Ұлытау облысы	8	280	-	2
17	Павлодар облысы	112	6078	66	34
18	СҚО	165	5681	3	1
19	Түркістан облысы	24	533	27	-
20	Шымкент қ.	23	4100	12	28
Барлығы		2579	77 480	591	135

Көріп отырғанымыздай, 2023 жылдың I жартыжылдығында республика ауқымында Ақсақалдар кеңестері 77 480 адамды қамтитын 2579 іс-шара жүзеге асырған. Бұл ретте, Ақсақалдар кеңесінің негізгі функциясы азаматтардың 591 түйінді мәселесін қарастырған, оның қорытындысы бойынша мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттарына 135 ұсыным берілді (1-сурет).

1-сурет. Ақсақалдар кеңесінің 2023 жылдың I жартыжылдығы бойынша жұмыс нәтижесі

Іс-шараларды өткізуде жоғары белсенділік танытқан БҚО, Жамбыл облысы, ШҚО, СҚО, Павлодар облыстарындағы Ақсақалдар кеңестері екендігін байқауға болады.

Өңірлік «Қоғамдық келісім» мекемелерінің есептеріне жүргізген талдаудың нәтижесі көрсеткендей, «Ақсақалдар кеңесі» *отансүйгіштік*

идеяларын насихаттау, мемлекеттік органдармен және азаматтық қоғам арасындағы өзара байланысты нығайту және әлеуметтік жанжалдардың алдын алу мен шешуге жәрдемдесу үшін жастармен, халықпен және мемлекеттік құрылымдардың өкілдерімен жұмыс істеумен белсенді айналысады.

Бұдан басқа, осы есептерді тереңірек зерделеу кезінде мемлекет пен қоғам арасындағы білім беру байланысының тетіктерін ұйымдастыру міндетін іске асыру, этномедиацияға қатысу және қоғамдық келісімді дамыту мәселелері бойынша диалогты ұйымдастыру еліміздің түрлі өңірлерінде әртүрлі динамикаға ие екені байқалады.

Бұл өз кезегінде, өңірлердегі ішкі саясат және қоғамдық даму басқармаларының, «Қоғамдық келісім» КММ-нің «Ақсақалдар кеңесінің» қызметін әр түрлі түсінуіне байланысты болуы мүмкін. Көп жағдайда Ақсақалдар кеңесі, Қоғамдық кеңестер мен Ардагерлер кеңесінің жұмысын қосарлана атқару кездеседі.

Қорытынды

Жалпы алғанда, қазақстандық қоғамдағы ел бірлігі мен қоғамдық келісім сақтау мақсатында құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Ақсақалдар кеңесі қызметі әлі де қалыптасу үстінде және де оның қызметін жетілдіруді қажет етеді. Осы орайда Қазақстан Республикасының өңірлерінде Ақсақалдар кеңесінің қызметін жақсарту және кеңейту үшін бірқатар іс-шараларды іске асыру қажет:

1. Республикалық ҚХА «Ақсақалдар кеңесі» түріндегі үйлестіру органын құру мәселесін тездету. Үйлестіруші кеңес ретінде бұл орган осы институтты дамытудың нақты мәселелерімен және міндеттерді іске асырудағы тиісті тәжірибемен айналысатын болады.

2. Ақсақалдар кеңесінің әлеуметтік және тұрмыстық жанжалдарды реттеу барысында басшылыққа алатын «әрекеттер алгоритмі» нұсқаулығын әзірлеу. Осы мақсатта Қазақстан Республикасы МАМ Этносаралық қатынастарды дамыту комитеті аясында «Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты» ЖШС, медиаторлар институты, басқа да құрылымдардың мамандарының қатысуымен жұмыс тобын құру ұсынылады.

3. Ақсақалдар кеңесінің қызметіне мониторинг пен үйлестіруді ұйымдастыру күшейту, сонымен қатар өңірлік «Қоғамдық келісім» мекемелеріндегі осы саладағы жауапты мамандардың, сондай-ақ барлық деңгейдегі Ақсақалдар кеңесі мүшелерінің біліктілігін көтеру мақсатында «Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесінің қызметкерлерінің өңірлерге жұмыс сапарларын ұйымдастыру ұсынылады.

Мақалада Ақсақалдар институтының қоғамдық өмірдегі маңыздылығы, сондай-ақ оның қоғамның тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етудегі рөлі көрсетілген. Сондай-ақ, осы саладағы қосымша зерттеулер Ақсақалдар институтының қазіргі қоғамдағы рөлін одан әрі түсінуге әкелуі мүмкін екенін атап өтуге болады.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007. – 616 б. ISBN 9965-32-491-3
2. Зиётова А. Э., Бозоров Э. Махалля как основа местного самоуправления // Экономика и социум. – 2019. – №. 4 (59). – 339-342 бб.
3. Герман Е.Б. Роль совета старейшин в урегулировании национальных и религиозных конфликтов в Киргизской Республике. Инновационный потенциал молодежи: культура, духовность и нравственность: материалы Международной молодежной научно-исследовательской конференции (Екатеринбург, 2–6 декабря 2019 г.). — Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2019. — 88-92 бб. — URL: <http://hdl.handle.net/10995/83587> (қаралған күні: 24.08.2023.).
4. Аксакалы – символ мудрости, развития опыта. Ассоциация содействия развитию гражданского общества Азербайджана. // <https://avciya.az/аксакалы-символ-мудрости-развития/?lang=ru> (қаралған күн: 24.08.2023)
5. Традиционные органы власти и общепринятые учреждения // https://www.fao.org/gender-landrights-database/country-profiles/listcountries/customarylaw/ru/?country_iso3=TKM (қаралған күн: 24.08.2023)
6. Organization of the Turkic States// <https://www.turkicstates.org/en> (қаралған күн: 25.08.2023)
7. Краткая хроника деятельности Ассамблеи народов Евразии http://www.eurasia-assembly.org/sites/default/files/hronika_osnovnyh_meropriyatiy_assamblei_narodov_evrazii_2017g.pdf (қаралған күн: 28.08.2023)
8. Факты | Бундестаг – краткий обзор. Издатель: Германский Бундестаг, Отдел по связям с общественностью, Берлин. По состоянию на сентябрь 2018 г. // https://www.bundestag.de/resource/blob/582052/c5f863a959a922c45572658374c60500/flyer_fakten_ru-data.pdf (қаралған күн: 28.08.2023)
9. Ақсақалдар кеңесі барлық аймақта бірдей белсенді емес // <https://baq.kz/toqaev-aqsaqaldar-kenesi-barlyq-aymaqta-birdey-belsendi-emes-291354/> (қаралған күн: 28.08.2023)

III. ЭТНОСТАР ЖӘНЕ ТАРИХ

ETHNIC GROUPS AND HISTORY

ЭТНОСЫ И ИСТОРИЯ

УДК 94(571.16)
МРНТИ 03.20

АДАПТАЦИЯ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАНЕ В XIX-XX ВВ.

Ерлан Джиеналиев

докторант, кафедра «Археологии и этнологии» исторического факультета
Евразийского Национального Университета имени Л.Н. Гумилева
Казахстан, Астана
e-mail: erlan.77@inbox.ru

Аннотация. Статья освещает этапы переселения и адаптации немцев в Казахстане в дореволюционную эпоху, в первые годы Советской власти, в период депортации в годы Великой Отечественной войны и в послевоенные годы. Наряду с этапами переселения и численностью переселенцев, подробно описываются типы адаптации: хозяйственная, социальная, культурная. Освещается процесс создания населенных пунктов, как необходимого условия коллективного приспособления к природно-климатическим условиям Казахстана. Подробно описана бытовая адаптация, которая предусматривала строительство жилищ, приспособленных к природно-климатическим условиям Казахстана, а также заимствование элементов национальной одежды и кухни казахов. Показан процесс приспособления занятия земледелием к местным климатическим условиям с применением трехпольной и переложной систем и постепенное доминирование скотоводства, которое на протяжении столетий было гарантом выживания местного казахского населения. Особо выделены социально-культурные взаимоотношения переселенцев с автохтонным населением. В заключении представлен вывод о том, что, несмотря на различные исторические события, переселенцы смогли адаптироваться и активно включиться в созидательный труд по развитию Казахстана.

Ключевые слова: Казахстан, степной край, царизм, адаптация, миграция, колонизация, депортация, этнос, менониты, лютеране, баптисты, шпрухи.

Аңдатпа. Мақалада революцияға дейінгі дәуірде, Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында, Ұлы Отан соғысы кезінде жер аударылған кездегі және соғыстан кейінгі жылдарда немістердің Қазақстанға қоныс аударуы мен бейімделу кезеңдері көрсетілген. Қоныс аудару кезеңдерімен және қоныс аударушылардың санымен қатар бейімделу экономикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан егжей-тегжейлі сипатталған. Елді мекендерді құру процесі Қазақстанның табиғи-климаттық жағдайларына ұжымдық бейімделудің қажетті шарты ретінде қарастырылды. Тұрмыстық бейімделу егжей-тегжейлі сипатталған, оған Қазақстанның табиғи-климаттық жағдайына бейімделген тұрғын үйлер салу, сондай-ақ қазақтардың ұлттық киімдері мен тағамдарының элементтерін алу қарастырылған. Ғасырлар бойы жергілікті қазақ халқының тіршілігінің кепілі болған мал шаруашылығының үш танапты және ауыспалы жүйелерді қолдану арқылы егіншілікті жергілікті климаттық

жағдайға бейімдеу үрдісі көрсетілген. Қоныс аударушылар мен автохтонды халық арасындағы әлеуметтік және мәдени қарым-қатынастар ерекше көрсетілген. Қорытынды ретінде, әртүрлі тарихи оқиғаларға қарамастан, қоныстанушылар жаңа жайттарға бейімделе алып, Қазақстанның дамуына зор үлесін қосты деген тұжырым жасалады.

Түйін сөздер: Қазақстан, далалық аймақ, патшалық, бейімделу, көші-қон, отарлау, депортация, этнос, меннониттер, лютерандар, баптистер, шпрухтер.

Abstract. The article highlights the stages of resettlement and adaptation of Germans in Kazakhstan in the pre-revolutionary era, in the early years of Soviet rule, during the period of deportation during the Great Patriotic War, and in the post-war years. Along with the stages of resettlement and the number of migrants, the types of adaptation are described in detail: economic, social, and cultural. The process of creating settlements is demonstrated as a necessary condition for collective adaptation to the natural and climatic conditions of Kazakhstan. The household adaptation is described in detail, which included the construction of dwellings adapted to the natural and climatic conditions of Kazakhstan, as well as the borrowing of elements of the national clothing and cuisine of the Kazakhs. The process of adapting farming to local climatic conditions with the use of three-field and shifting systems and the gradual dominance of cattle breeding, which for centuries has been the guarantor of the survival of the local Kazakh population, is shown. The social and cultural relations between the settlers and the autochthonous population are highlighted. In conclusion, it is proposed that, despite various historical events, the settlers were able to adapt and actively engage in creative work for the development of Kazakhstan.

Key words: Kazakhstan, steppe region, tsarism, adaptation, migration, colonization, deportation, ethnos, mennonites, lutherans, baptists, spruhs.

Введение

История этнических немцев Казахстана насчитывает более ста лет, начиная с формирования немецких поселений в Туркестане и Степном крае в конце XIX-начале XX века. Тем не менее, этнографическим изучением немецкого населения Казахстана, в том числе процессами адаптации, ученые стали серьезно заниматься лишь в конце XX-начале XXI века., поскольку до 1917 года вопросы этнической истории немецкого населения в Казахстане, этнографическое изучение немцев Казахстана не были предметами специальных исследований, а в советский период в течение длительного времени исследования по проблемам немцев, проживающих в республиках СССР, в том числе и в Казахстане, были недоступны или в лучшем случае малодоступны широкой научной общественности.

Немцы Казахстана являются примером наиболее успешной адаптации этноса к другой этнокультурной среде. Поэтому, в современный период в республике предпринимаются попытки возобновить исследовательский интерес к этой проблеме. В 2008 и 2013 гг. сотрудниками Института Философии и Политологии Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан было проведено комплексное социологическое исследование адаптивных практик немцев Казахстана, направленное на выяснение важных для немцев социальных, экономических, культурных проблем и на поиск их решения через изучение общественного мнения самих казахстанских немцев. В 2018 году было проведено комплексное

социологическое исследование этнических немцев Казахстана. За последние несколько лет опубликован ряд работ, в которых рассматривается история и современные этносоциальные процессы у немцев Казахстана.

Материалы и методы исследования

В ходе изучения представленной проблемы мы опирались на труды и документы, изучив которые смогли проследить процессы переселения и адаптации немцев на территорию Казахстана. Важными источниками для нас стали архивные материалы, опубликованные в различных сборниках документов, а также интернет-ресурсы, где имеется большой пласт информации об этой проблеме. При подготовке данной публикации использовались следующие методы научного исследования: кейс-стади (метод конкретных ситуаций), включающий анализ и синтез информации, выявляющий закономерность, взаимосвязь и взаимообусловленность процессов; а также метод аналогии, требующий установление сходства в некоторых сторонах, свойствах и отношениях, между нетождественными объектами исследования, на основании чего нами делался соответствующий вывод - умозаключение по аналогии; кроме того, метод индукции и дедукции позволил нам оценить полученные выводы. Также применялись и библиометрические количественные методы, с помощью которых изучаются структура, динамика и взаимосвязи различных явлений в сфере библиотечно-информационной и документационной деятельности. В состав библиометрических методов входят метод подсчета количества публикаций, метод анализа цитирования литературы («цитат-индекс»), тезаурусный, контент-анализ.

Обсуждение

Источники по истории адаптации немцев в Казахстане представлены несколькими группами. Одну группу составляют источники, касающиеся вопросов переселения и адаптации в дореволюционный период.

К ним относятся материалы Переселенческого управления – планы и отчеты, обзоры и справочные издания («книжки»), журналы совещаний и комиссий, материалы ревизий. В большинстве своем они вовлечены в научный оборот отечественными и зарубежными учеными, став предметом специальных или общих исследований.

Сюда можно причислить многочисленные статистические материалы. Среди этой группы можно выделить материалы Первой Всеобщей переписи населения Российской империи 1897 года и всесоюзных переписей населения 1926, 1939, 1959 гг. содержащей первые официальные сведения по численности основных этносов, проживающих на территории Казахстана в том числе и немцев [1].

В многочисленных работах исследователей содержатся обзоры о жизнедеятельности немцев Казахстана, приводятся численные данные, проводится анализ их социально-экономического положения.

И.В. Ерофеева рассматривает миграционные процессы среди казахстанских немцев, в том числе типы миграции немцев в дореволюционный

период [2].

В.Е. Кригер исследует социально-экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана в XIX – начале XX вв. [3]. П.П.Вибе рассматривает процесс адаптации немцев-колонистов в Акмолинской и Семипалатинской областях в указанный период [4].

Ю.И. Подопригора, Л.А. Бургарт, Н.Д. Никифоров исследует социально-экономическое положение немцев северо-восточного Казахстана.

Вопросам депортации немецкого народа на территорию региона было уделено основное внимание в первые годы независимости республики. Одной из первых заниматься историческими изысканиями в этой области стала Л.А. Бургарт, которая исследовала эти проблемы в региональном аспекте, выделив Восточно-Казахстанскую область как место наибольшей концентрации депортированного немецкого народа [5].

В работах К.Алдажуманова, К.Сакенова, В.Иванова освящается история немцев Казахстана, в том числе приводятся примеры этнической адаптации.

В статьях М. Хасанаева, Ю.И. Романова, М. Козыбаева, К.С. Алдажуманова, М. Баймаханова содержались данные о том, откуда прибывали депортированные немцы, как и где их размещали, какие были нормативы расходов на переселенцев, как осуществлялся процесс возвращения сданного на местах выселения имущества и т.д [6].

Л.А. Бургарт изучил проблемы адаптации и другие аспекты социально-экономического развития немецкого населения Казахстана в 1959-1999 гг. [7].

Миграции немцев Казахстана в конце XX-начале XXI вв. посвятила свои исследования Е.Ю. Садовская [8].

При исследовании данной темы были использованы материалы архива Президента Республики Казахстан и Центрального Государственного Архива Республики Казахстан [9].

Результаты

В данной статье предпринята попытка рассмотреть историю депортации немцев Поволжья в Казахстан в 30-начало 50 гг. XX века. в ракурсе адаптации мигрантов в Казахском обществе.

Основными источниками стали делопроизводственные материалы. Проводилось исследование архивных материалов, использовались воспоминания участников тех трагических событий. Делопроизводственная документация позволяет не только проследить рождение того или иного законодательного акта, но и выяснить взгляды органов управления на тот или иной вопрос, составить впечатление о сути решаемой проблемы.

Исследуется хозяйственная, социальная и культурная адаптация, которая подразумевала налаживание социальных связей с местным населением, переход к хозяйственным отношениям и строительство жилищ, более приспособленных к местным природно-климатическим условиям, изучение языка, смешанные браки и даже переход к местным национальным блюдам.

Естественно прибытие представителей разных этносов привело к взаимопроникновению хозяйственных связей и культур. Одни этносы оказались

более, а другие менее готовыми к адаптации.

Уникальный опыт адаптации немцев Поволжья в Казахстане, несомненно, может использоваться в современном Казахстане, для дальнейшего укрепления межэтнического мира и согласия.

Обсуждение

Начиная с середины XVIII в. происходило постепенное проникновение мелких групп немцев на новоприсоединенные территории Казахстана. Прибывшие немцы занимали высшие военно-административные должности в системе пограничного управления на юго-восточных окраинах Российской империи. В последующие периоды миграция немцев – количество представителей различных сословий и профессий, увеличивается. Так, в середине XIX в. в Казахстане проживало не менее 250-300 человек немецкого населения: врачи, учителя, инженеры, религиозные миссионеры и т.д [10].

Если до конца XIX в. переселение немцев на территорию Степного края и Туркестана носило эпизодический характер, то переселение немецких аграрных мигрантов в области Туркестана и Степного края в конце XIX – начале XX в. положило начало формированию современного ареала расселения немцев в Казахстане. Данный этап формирования немецкого населения региона проходил в процессе общей крестьянской аграрной миграции в азиатскую часть Российской империи. К 1917 г. на территорию Туркестанского края и Степных областей переселилось более 18% аграрных мигрантов различных этнических групп [11].

Перед Первой мировой войной в областях Степного края и Туркестана проживало 38 500 – 39 000 немцев, что составляло 0,7% всего населения рассматриваемого региона. Большая часть немцев проживала в сельских поселениях, в городах проживало не более 1,7 тыс. немцев [12].

Немецкие переселенцы с самого начала продемонстрировали высокий уровень хозяйственной, социальной и культурной адаптации. Особенностью данного процесса было образовывание компактных переселенческих поселков, изолированных от иноэтнического и иноконфессионального окружения.

Немцы старались переселяться на землях, схожих в климатическом и почвенно-ботаническом отношении с прежними районами расселения, особенно с Нижним Поволжьем, с возможностью вести привычный тип экстенсивного сельского хозяйства в полеводстве, а также наличием большого количества пригодных к сельскохозяйственному освоению земель.

К 1915 году в Акмолинской области имелось 56 поселков на надельных землях емкостью в 13532 душевых доли с площадью в 260518 десятин земли и с населением около 27 тысяч человек. 20 селений находилось в Омском уезде, 16 - в Акмолинском, 12 - в Кокчетавском, 7 - в Атбасарском, 1 - в Петропавловском [13].

В 1911 году поселянин Иоганн Адамович Зенгер купил 300 десятин, принадлежавших станице Кокчетавской. Сам он был родом из Мелитопольского уезда Таврической губернии, переселился на купленную

землю и стал вести хуторское хозяйство [14].

В Петропавловском уезде колонистам принадлежало 22 участка [15]. Они предназначались как для единоличного пользования, так и группового (покупались группой хозяев, которые основывали небольшие селения). Возле станицы Архангельской 12 семей немцев-колонистов купили в 1906 году 361 десятин земли и основали нынешнее селение Петерфельд Северо-Казахстанской области [16].

Первыми немецкими сельскими поселениями в Павлодарском уезде следует считать частнособственнические хозяйства меннонитов (переселенцев из Екатеринославской губернии) – хутор П.Д. Корниса и п. Ребровку, основанные в 1901 и 1904 гг. соответственно, на землях Сибирского казачьего войска. В дальнейшем с 1907 по 1910 гг. Семипалатинским переселенческим управлением на II и IV крестьянских переселенческих участках Павлодарского уезда немецким колонистам было предоставлено в землепользование 7 крупных наделов казенной земли, на которых было основано 26 переселенческих поселков (3 группы компактных поселений, строго отличимых по конфессиональному признаку).

Немецкие поселки располагались как в левобережной, так и в правобережной части уезда. Несмотря на то, что переселенцам выделили по 15 десятин (дес.) на мужскую душу, они разделили ее по 55–65 дес. на семью, таким образом, перейдя к единоличному отрубному и подворному землевладению.

Кроме заселения казенных земель, значительное число немецких крестьян, особенно из Южной Украины, прежде всего меннониты, основывали небольшие селения, отдельные хутора, заимки на покупной или арендованной земле казачьих офицеров. В Акмолинской области эти земли Сибирского казачьего войска располагались в Петропавловском и Омском уездах, тянулись полосой вдоль линии железной дороги к Омску и оттуда по обеим сторонам Иртыша спускались на юг области, проходя ниже по территории Семипалатинской области. Закупка земель немецкими колонистами началась в 1897 году и к началу Первой мировой войны им принадлежало на правах собственности 73841 десятин земли, расположенной на 89 участках. Дополнительно арендовалось 83234 десятины, из которых на 10273 десятины имелись запродажные записи [17].

При переселении немцы образовывали компактные переселенческие поселки по конфессиональному признаку. Так, например, в группе переселенческих поселков (от 2 до 5 селений) все поселки были однородны по конфессиональной принадлежности своих жителей, но места выхода жителей того или иного поселения могли быть различны. Особенно хорошо это прослеживается на примере лютеранских поселений. Меннониты, напротив, предпочитали переселяться крупными компактными группами из одного места выхода. Например, хортицкие меннониты селились с хортицкими, молочанские – с молочанскими, при этом вместе они образовывали группу меннонитских переселенческих поселков. Миссионеры

из Германии так описывали Николайпольскую меннонитскую общину: «...меннонитская колония в Талаской долине была примерно двух километров шириной и с трех сторон окружена горами... немецкие села производят на путешественников очень хорошее впечатление. Через центр проходит ровная, как по струнке, шириной в 20-25 метров главная улица села, засаженная с двух сторон двойными рядами очень красивых высоких тополей. По обеим сторонам улицы течет вода, так как без полива здесь ничего не растет, и на каждой ее стороне, отступив на 10-15 метров, стоят дома, окруженные чудесными, цветущими плодовыми садами. Проезжая летом по этой чудесной аллее, просто невозможно не восхищаться. Дома построены из глины, имеющей свойства большой прочности и потому являющейся хорошим строительным материалом. Немцы здесь занимаются преимущественно выращиванием лошадей и свиней, а также изготовлением сыра и масла, которые затем транспортируют для продажи в Ташкент или Аулие-Ата».

Немцы, переселившиеся в Казахстан в конце XIX – начале XX в., принесли с собой не только традиции германских земель, выходцами из которых являлись их предки, но и умения, хозяйственные навыки, сформировавшиеся в европейских немецких колониях Российской Империи. Пашенное земледелие и животноводство составляли основу традиционного хозяйства немцев. Главной земледельческой культурой немцев в Степном крае и Туркестане являлась пшеница, а также овес, просо, ячмень, картофель, бобовые, репе – кукуруза, лен и бахчевые. В Туркестане немцы пытались выращивать горчицу, анис и сладкий сорго [18].

Если в южных регионах (например, в Аулиеатинском или Чимкентском уездах Сыр-Дарьинской области Туркестанского края) климатические условия позволяли немцам эффективно заниматься земледелием и на неорошаемых землях, то в Степном крае им приходилось сложнее. Достаточно суровые природно-климатические условия степной зоны (холодные зимы, частые засухи в летний период), острый вопрос с водоснабжением (орошением), нехватка земель для пастбищ, сенокосов, водоемов для скота – эти и другие проблемы значительно осложняли адаптацию хозяйства и хозяйственных занятий немцев к новым условиям проживания. Тем не менее, уже через 10-15 лет после переселения немецкие хозяйства окрепли, стали образцовыми и доходными в регионах: «...с присущей любовью к труду в короткое время немцам удалось организовать прекрасное культурное зерновоскотоводческое хозяйство и вместе с тем оживить унылый ландшафт степи своими чудными садами-колониями. Жилые и хозяйственные постройки здесь буквально утопают в зелени...многие из них развели фруктовые и ягодные сады. Так, например, прекрасный сад принадлежит гражданину Петру Яковлевичу Крикеру в Равнополье. У него отлично развился крыжовник – до 500 кустов, есть яблони «Антоновка», легко переносящие местную суровую зиму...». В немецких поселках и Туркестана, и Степного края немцы занимались не только разведением крупного рогатого скота, свиноводством и овцеводством, они также проводили большую племенную работу, выводили новые породы КРС

и лошадей. В начале XX в. в меннонитских колониях Таласской долины была выведена аулиеатинская порода крупного рогатого скота и улучшена порода лошадей. По данным сельскохозяйственной переписи 1916 г. в Павлодарском уезде в лютеранском п. Розовка насчитывалось 777 голов скота, из них 228 – лошадей, 218 – КРС, 29 – овец, 302 – свиньи, а в меннонитском п. Равнопольское – 493 голов скота, из них 178 – лошадей, 144 – КРС, 4 – козы и 167 – свиней. Если первоначально животноводство в хозяйствах немцев играло вспомогательную роль, как и различные ремесла, то к середине 1920-х гг. в некоторых хозяйствах немцев Семипалатинской области, в частности в п. Мариенбург Бель-Агачского района, соотношение между зерновым хозяйством и животноводческим в процентах составляло 65% и 35% соответственно; в поселке были представлены немецкая, полукровно-немецкая и местная породы крупного рогатого скота. В южных регионах Казахстана разведение лошадей и крупного рогатого скота стало иметь для многих немцев самостоятельное хозяйственное значение: «..у некоторых зажиточных крестьян, как Корнелиуса Янца-старшего, Аарона Дика и Корнелиуса Валла имелись значительные стада породистых лошадей верхового типа... улучшенный скот продавался по всей Сырдарьинской области и за ее пределами...» [19].

Немецкие крестьяне занимались мелким ремесленным производством и промыслами. Во многих поселках были кузницы, столярные мастерские, мельницы. В течение короткого времени большинство немецких хозяйств стало высокотоварными, чему способствовала помощь материнских колоний, а также практика общинной взаимовыручки, создание кооперативов, товариществ. В начале XX в., как в северо-восточных, так и южных регионах Казахстана, помимо изготовления молочных продуктов в домашнем подворье, у немцев существовали потребительские кооперативы, занимавшиеся переработкой молока и изготовлением масла, различных видов сыра и пр. Например, в 1909 г. в с. Романовка был открыт единственный в Туркестанском крае маслозавод, где имелось и сыроваренное отделение. В 1912 г. в немецких колониях Аулиеатинского уезда Сыр-Дарьинской области действовало 4 сыроваренных и 6 маслобойных заведений кустарного типа; в первой половине 1920-х гг. в меннонитских селах Павлодарского уезда были созданы различные формы кооперации, которые в том числе занимались переработкой мясомолочной продукции и изготовлением масла, сыра, колбас [20].

Дома и хозяйственные постройки немцев в Казахстане, как и в других регионах проживания, всегда отличались от поселений и жилищ окружающего населения. Существовали такие понятия, как «немецкий дом», «немецкая деревня, поселок». В таком типе немецкого жилища сохранялись традиции всех прежних мест проживания немцев до переселения их на территорию Казахстана. Однако, начиная со второй половины XX в. различия между типом немецкого жилища и жилищем окружающего населения постепенно стирались. Оставались значительные различия только в планировке усадьбы, дома, во внешней отделке, наружных украшениях, а также в деталях

интерьера. Обычно немецкий поселок состоял из 2-3 улиц, которые располагались с юга на север, дома строились в ряд. В центре селения, в меннонитских поселках, в частности, находился молитвенный дом и школа (зачастую это было одно здание), позже (в советский период) – клуб и магазин.

Для адаптации к местному климату немцам приходилось для строительства жилищ использовать местный строительный материал.

Первыми (временными) жилищами немецких переселенцев были землянки. Выкапывали яму в земле, выкладывали из дерновых пластов стенку высотой в 2-3 фута (60-90 см), спереди оставляли проем для окна, сзади дверь, накрывали скошенной травой [21].

Первые постоянные дома немцы строили из самана, кирпичасырца и целинного пласта. Саманные дома были менее теплыми, но более долговечными, чем пластанки. Так, в павлодарском меннонитском с. Константиновка к 1922 г. насчитывалось 36 пластовых и саманных домов [22].

Очень редко, но строились и рубленые дома. Например, у переселенцев в с. Забаровка Павлодарского уезда возникла проблема со строительными материалами, т.к. г. Павлодар находился в 100 км от участка, а леса рядом не было: «...Абрам Абрамович Унру купил готовый сруб дома 6 х 6 м. с доставкой до места...потом покупал материал дополнительно и, в конце концов, построил дом 6 х 10 м». В последующие годы, когда кирпич стал доступным материалом, стали строить кирпичные дома. В немецких поселках Кустанайского уезда основным строительным материалом был камень [23].

Размеры жилища составляли 3 х 8 м., 4 х 10 м. Дома снаружи обмазывали глиной и белили. Фундамент делали из камня, погреб – тоже. В центре дома находилась кухня, а в центре кухни – печь-голландка. На улицу (на запад) выходила короткая сторона дома с одним окном, длинная сторона дома с двумя окнами и входом в дом была обращена на юг. Сарай пристраивался к короткой стороне дома, обращенной на восток. Напротив дома строилась летняя кухня, к которой примыкали хозяйственные постройки. Внутри дома из настенных украшений были «шпрухи» (красочно оформленные изречения религиозного содержания), часы и семейные фотографии. Особое внимание немецкие женщины уделяли внешнему виду кровати: красиво застилать кровать, используя пуховые перины, подушки, постельное белье с вышивкой и кружевом – было особым искусством. Вышивать и готовить пищу умели все немецкие женщины.

На национальную кухню немцев Казахстана большое влияние оказали традиции питания окружающих народов: «...у русских они научились варить щи, готовить пельмени, блины и пирожки. В годы ссылки в республики Средней Азии мы научились готовить бешбармак, плов, хе, печь баурсаки и чак-чак. От украинцев переняли такие блюда, как борщ и свыше десяти сортов вареников...» [24].

Основу пищевого рациона немцев в Казахстане составляют молочные, мясные и мучные продукты. Традиционные немецкие блюда отличаются высокой калорийностью. Из молочных продуктов употребляют сливки,

простоквашу, творог, изготавливают масло и сыр. Из мясных блюд немцы отдают предпочтение блюдам из свинины, мяса птицы, реже говядины, баранины и конины. Употребляют блюда из варенного и тушеного мяса (мясные бульоны, тушеные свиные ребрышки, тушеная утка и пр.). В праздничные дни, например, в Пасхальное воскресенье, подают блюда из жареного мяса: жареную курицу с отварным, а потом и поджаренным картофелем, курицу «7 швабов», гусь по-берлински, отбивные котлеты с яблоками и пр. В ежедневный рацион немцев Казахстана входят различные супы: куриная лапша («нудльзуппе»), суп с клецками, «бонензуппе», айнтопф, картофельный, грибной, чечевичный суп, густой мучной суп, сладкий суп из фруктов («шницзуппе»); а также блюда из капусты и картофеля: капуста с пампушками «краут унд прай», клейс-картофель, каротфельная запеканка («хопель-попель») и др. Если раньше немецкие хозяйки ежедневно пекли хлеб из пшеничной муки, то сегодня его предпочитают покупать. Тем не менее, собственноручно приготовленные изделия из теста (пироги, булочки, печенье и др.) пользуются большой популярностью, например, различные виды «кухен» («цукеркухен», «пфанкухен», «ривелькухен»), яблочный штрудель, крепель и др.

Национальным напитком немцев является кофе. Раньше его изготавливали в домашних условиях из жареных зерен ячменя, пшеницы, добавляя сушеные морковь, фасоль, горох, и он назывался кофе «припс»: «...в дни, когда праздников уже не было, бабушка соскребала горелый хлеб или специально зажаривала сухари, их мололи и заливали кипятком, и это был, в общем-то, часто употребляемый кофе...» Сегодня немцы чаще стали употреблять чай, кисель, квас [25].

В последующую эпоху революции и гражданской войны немцы Степного края и Туркестана не отличались высокой политической и гражданской активностью, что объясняется существованием в их среде положительных представлений о зажиточных хозяйствах, а также религиозными воззрениями (отказ от военной службы с оружием в руках по религиозным убеждениям у меннонитов и членов неопротестанских конфессий). В первые годы Советской власти развитие немецких переселенческих поселков в Казахстане происходило достаточно самостоятельно, без активного вмешательства со стороны государственных органов, что позволило немецким переселенцам проявить экономическую активность, хозяйства немецких переселенцев крепились, расширялись: «...при наличии предприимчивости, организованности и сравнительно высоком общем развитии немцев, их хозяйства являются наиболее культурными, мощными и наиболее доходными» [26].

Например, в Павлодарском уезде в списке лиц, имеющих торгово-промышленные заведения, упоминаются братья Фризены из крестьян-меннонитов, которые владели паровой мукомольной мельницей, в п. Богословском Орловской волости на арендованной от крестьян земле [27].

В 1920 г. в Павлодарском уезде действовали паровые мельницы Герцена, Тиссена (в г. Павлодаре), Нейфельда Г.Н. (в с. Розовка), Вальцбра Г.И., Петерса Г. (в урочище Реброво), Нейфельда П. в с. Равнополь, а также в с.

Надаровка и с. Луганском [28].

Однако в последующий период советским правительством был взят курс на национализацию частнособственнических и арендаторских хозяйств. К примеру, в Туркестане на 1 июня 1923 г. были национализированы и принадлежали Народному Комиссариату продовольствия (Наркомпрод) вальцевая мельница в г. Аулиеата (бывший владелец Корнелиус Валл), вальцевая мельница в Николайполе, мукомольная мельница в с. Орловка. Национализация коснулась и сыроваренного завода в Николайполе (бывший владелец Янцен) [29].

По результатам переписи населения 1920 г. общая численность немцев в Казахстане составила - 62 760 чел. Доля в составе населения Казахстана – 1,3%. Наибольшее количество немцев проживало в Акмолинской (22 348 чел.), Кустанайской (16 471 чел.), Оренбургской (12 988 чел.), Семипалатинской (7 837 чел.), Актюбинской (2 233 чел.) губерниях, т.е. в основных переселенческих районах начала XX в.. В Туркестане переписью 1920 г., в силу ряда причин, было охвачено не все немецкое население, но по мнению исследователей, в Туркестане проживало около 7 500 немцев [30].

Таким образом, численность немецкого населения Казахстана изменилась в сторону увеличения в результате естественного прироста, а также незначительных миграций (переселение из соседних уездов, губерний, доприселение в компактные немецкие поселки). Основная масса немецкого населения в Казахстане в указанный период являлась сельскими жителями. Во второй половине 1920-х гг. немецкие поселки сохраняли свою моноэтническую структуру, но административными преобразованиями (выделение новых волостей, создание новых сельсоветов) было нарушено их компактное расположение: немецкие поселки были разъединены между собой и включены в различные сельские советы и волостные центры совместно с иноэтническими поселками.

С начала 1920-х гг. в Казахстане советские партийные органы начинают уделять пристальное внимание работе среди этнических меньшинств, в том числе и немецкого населения. Если до 1920 г. компартия Туркестана не вмешивалась в дела немецких поселков, то в 1920 г. было создано Центральное бюро немецких секций, которое в соответствии с постановлениями I Всероссийской конференции немецких секций, приняло решение развернуть политическую работу в немецких поселках, выявить численность немецкого населения, географию расселения, бытовые условия существования и т.д [31].

В 1926 г. при Казахском Краевом Комитете ВКП (б) была создана Немецкая секция для активизации партийной работы среди немцев. В областях и уездах Казахстана создавались отделы нацменьшинств и национальные секции, которые возглавлялись большей частью немецкоязычными большевиками или бывшими военнопленными [32].

Развернулось широкомасштабное хозяйственное, культурное строительство и политическая работа в немецких колониях (переселенческих поселках) в уездах. Во второй половине 1920-х гг. немецкие поселки сохраняли

свою моноэтничную структуру, но административными преобразованиями (выделение новых волостей, создание новых сельсоветов) было нарушено их компактное расположение: немецкие поселки были разъединены между собой и включены в различные сельские советы и волостные центры совместно с иноэтничными поселками. В начале 1920-х гг. в Аулиеатинском уезде Сыр-Дарьинской области Туркестана семь немецких сел объединили в единственную в данном регионе национальную немецкую (голландскую) Николайпольскую волость, однако вскоре, в результате последующих земельных и административно-территориальных реформ, она была упразднена. После 1924-1925 гг. (национального-государственного размежевания) немецкие села Туркестана, оказались в различных государственных образованиях, советских республиках. Например, немецкие пп. Крестовый и Козелковский вошли в состав Туркменской республики, немецкие селения Ташкентского уезда – в Чимкентскую (Сыр-Дарьинскую) губернию Казахской АССР и т.п. [33].

К середине 1920-х гг. в Павлодарском уезде немцы проживали не только в немецких поселках, но и в русских, украинских, а также в многоэтничных селах. Например, в Павлодарской волости в Аулсовете №3 в совхозе Джал-Кудук вместе проживали казахи (8 хозяйств), русские (14 хозяйств), украинцы (5 хозяйств) и немцы (3 хозяйства). А в Володарской волости в Ново-Покровском сельском совете в с. Камалы немцы (1 хозяйство) проживали совместно с болгарами (31 хозяйство), украинцами (2 хозяйства) и русскими (3 хозяйства) и т.п. [34].

По результатам переписи населения 1926 г. немцев в Казахстане насчитывалось 51 102 чел., из них сельских жителей – 48 378 человек, городского населения – 2 724 человек. Доля немцев в составе городского населения составила 0,5%, в составе сельского – 1%. Наибольшее количество немцев было зафиксировано в северо-восточных регионах Казахстана: в Акмолинской (41,4%) и Семипалатинской (23,2%) губерниях, а также в Кустанайском округе (21,1%). В южных регионах проживало 4 944 немца. Несмотря на то, что большинство из немцев являлись грамотными на родном языке (89,7%), результаты переписи показали, что часть немецкого населения была грамотна на русском и казахском языках (грамотные только на немецком – 24,4%, грамотные на немецком и русском языках – 12,5%, грамотные только на русском – 3,7%, процент грамотных на казахском языке был незначительным) [35].

В 1926 – начале 1930-х гг., в эпоху колхозного строительства, в немецких поселках Казахстана начали создаваться сельхозартели и колхозы.

Активные административные преобразования, форсирование коллективизации нанесли удар по самоорганизации немецких крестьянских селений. Новая внутренняя организация немецких селений должна была соответствовать советскому образцу колхозного строительства: широкое обобществление основных средств производства и коллективный труд взамен индивидуальных хозяйств, самоуправления (общинного управления)

и предпринимательской деятельности немцев, коммунистическая идеология взамен протестантской этики труда.

Партийные и советские органы усилили работу в немецких селах, но и в этой ситуации немцы смогли найти некие способы адаптации. Так, уже в 1930 году ОГПУ Казахстана констатировало, что «аппарат управления в немецких поселках по внешности как будто советский. Председатели с/советов и в целом с/советы бедняцко-средняцкие. Общие собрания граждан разрешают те или иные вопросы большинством голосов. Но на самом деле, прежде чем разрешить тот или иной серьезный вопрос в большинстве случаев с/совет получает от руководящей кулацкой верхушки установку, как должен быть разрешен вопрос и как его проводить в жизнь» [36].

Относительно численного состава немецкого населения Казахстана в 1930-х гг. следует сказать, что в сравнении с 1926 г. абсолютная численность немцев в 1937 г. увеличилась и составила 80 568 чел., или 1,6% в составе населения Казахстана, а в 1939 г. – 92 571 чел., что составило 1,5% в составе населения Казахстана. Как и в предыдущие годы, в 1939 г. численность сельских немцев количественно была выше численности городских немцев (85% и 14,92% соответственно). Доля немцев в составе населения экономических районов Казахстана выглядела следующим образом: в Северном Казахстане – 49,4 тыс.чел., или 3,1%, в Южном Казахстане – 17,2 тыс. чел., или 0,7 %, в Центральном Казахстане – 15,1%, в Восточном Казахстане – 8,1 тыс.чел., или 0,9%, в Западном Казахстане – 3,8 тыс.чел., или 0,4% [37].

подавляющее большинство немцев проживали в компактных немецких сельских населенных пунктах, образованных в начале XX в., однако уже к концу 1930-х гг. часть немцев проживала дисперсно в городских и сельских многоэтничных населенных пунктах Казахстана. В период с середины 1920-х и до середины 1930-х гг. административно-территориальные преобразования, коллективизация, укрупнения, разукрупнения сел нарушили поселенческую структуру немецких компактных сел (изменилась форма поселений, характер расселения). Необходимо учесть, что в конце XIX в. наибольшая концентрация немецкого населения была отмечена в Акмолинской и Сырдарьинской областях, т.е. в тех районах, куда шел основной поток переселенцев. К началу 1940-х гг. наибольшее количество немцев проживало в северном, центральном и южном регионах Казахской ССР. Так, если в северном регионе Казахстана концентрация немцев фиксировалась постоянно, с момента аграрной миграции, то увеличение немцев в центральном и южном Казахстане в данный период связано с принудительными миграциями, депортацией советских немцев с территории Украины во второй половине 1930-х гг., а также с принудительными миграциями репрессированных, осужденных за контрреволюционные преступления.

С августа 1941 по январь 1942 гг., в начальный период Великой Отечественной войны, советскими властями было осуществлено насильственное переселение, депортация, немцев из европейской части СССР в Казахстан и Сибирь. В августе 1941 г. правительство СССР, обвинив

советских немцев в коллаборационизме, принимает ряд документов, в соответствии с которыми началась их депортация. Так, 26 августа 1941 г. вышло Постановление Совнаркома СССР и ЦК ВКП (б) «О переселении немцев из республики немцев Поволжья, Саратовской и Сталинградской областей в другие края и области», а 28 августа 1941 г. Указ Президиума Верховного Совета СССР от № 21- 160 «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья». До конца сентября 1941 г. из Поволжья, где немцы проживали более 180 лет и с 1918 г. существовала Автономная Советская Социалистическая Республика Немцев Поволжья, в Казахстан и Сибирь было выселено более 400000 немцев. Помимо поволжских немцев депортации подверглось немецкое население оккупированных территорий Прибалтики, Белорусской, Украинской и Молдавской ССР [38].

Относительно численности депортированных немцев в Казахстан нет единого мнения, исследователи приводят разные данные. Так, например, К.С. Алдажуманов, на основании архивных данных, считает, что за период Отечественной войны в Казахстан было выселено свыше 462 000 немцев, а к концу 1945 г. в Республике осталось 300 600 немцев [39].

Ю. Романов приводит данные о 400,3 тыс. человек, депортированных немцев [40].

Н. Ф. Бугай сообщает, что всего в Казахстане было расселено 432 872 немца. В справке НКВД Каз ССР значится, что за весь период войны в Казахстан прибыло 393 711 немцев, убыло 95 705 [41].

Все убывшие были мобилизованы в промышленность и на стройки за пределы Казахской ССР. Таким образом, в результате насильственной (принудительной) миграции немцев с августа 1941 – по январь 1942 гг., численность немецкого населения в Казахстане многократно увеличилась. В рассматриваемый период резко возросла численность именно сельского немецкого населения Казахстана, что находит объяснение в следующем. Увеличению численности сельских немцев Казахстана способствовало то обстоятельство, что по первоначальному плану все депортированное немецкое население направлялось исключительно в сельскую местность. Расселение депортированных немцев производилось посемейно. В каждый район направлялось определенное число семей, которое, в свою очередь, далее дробилось еще по селам и колхозам [42].

Помимо этого, на рост численности немцев в сельских районах КазССР повлияло и то обстоятельство, что с осени 1941 г. запрещалось проживание немцев в областных городах Казахстана и Сибири. 10 ноября 1941 г. местное немецкое население, проживавшее в Казахстане, было выселено из областных городов и направлено в МТС, совхозы и колхозы. Таким образом, немцы, депортированные на территорию Казахстана, как из сельских населенных пунктов, так и из городов, оказались расселенным в сельских населенных пунктах. Местными властями осуществлялась организация новых колхозов и совхозов, а также доприселение немцев, как в немецкие колхозы, где немцы составляли большинство населения, так и в селения со смешанным

населением: русские, украинские деревни и казахские аулы.

Сложно проходил процесс адаптации депортированных немцев в Казахстане. Разбросанные по обширной территории и ограниченные в контактах с соотечественниками, спецпоселенцы подвергались опасности этнокультурной ассимиляции с местным населением. На новых местах поселения очень острой была жилищная проблема. Стоит отметить, что в рассматриваемый период не только спецпереселенцы, но и местное население испытывало острую нужду в продовольствии и товарах.

Немецкое население продемонстрировало высокий уровень приспособляемости к новым условиям, заслужило уважение местного населения своим трудолюбием, бесконфликтностью и уважением к традициям и обычаям казахов. Немцы, расселенные в казахских аулах, быстро выучили казахский язык. В селе Кировка Северо-Казахстанской области у всех местных немцев казахский язык стал вторым родным языком. Немцы перенимали у казахов навыки животноводства, особенно коневодства. В свою очередь казахи и русские многое заимствовали у немцев в приемах рационального ведения хозяйства и обустройства жилья. У казахов северных регионов сложилась уважительная по отношению к немцам поговорка: «Если хочешь жить в достатке, женись на немке». Немки, выходя замуж за казахских мужчин, строго соблюдали народные традиции казахов. В послевоенное время немцы были надежными социальными партнерами для казахов и казахстанских русских.

Отмена режима спецпоселения в отношении немцев и ликвидация системы спецпоселений произошли лишь в 1954 - 1955 гг., а полное восстановление в политических правах – в 1964 г [43].

В последующем юридическая реабилитация и восстановление прав советских немцев происходили путем принятия следующих актов: Указа Президиума Верховного Совета СССР от 3 ноября 1972 г. «О снятии ограничений в выборе места жительства, предусмотренного в прошлом для отдельных категорий граждан», Декларации Верховного Совета СССР от 14 ноября 1989 г. «О признании незаконными и преступными репрессивных актов против народов, подвергшихся насильственному переселению, и обеспечении их прав», Закона Республики Казахстан от 14 апреля 1993 г. «О реабилитации жертв массовых политических репрессий». Таким образом, после 1941 г. численность немецкого населения Казахстана многократно увеличилась, а в результате размещения депортированных немцев в областях и районах Казахстана, существенно расширилась и география расселения немцев. В последующие годы, до начала 1990-х гг., территориальная структура немецкого населения не претерпит серьезных изменений. Изменения в расселении немцев в населенных пунктах РК были связаны с административно-экономическими преобразованиями 1950–1980-х гг. Например, в целях улучшения экономических результатов происходило создание новых районов, ликвидация неперспективных сел, укрупнение нескольких населенных пунктов, вследствие чего население из неперспективных сел переезжало в новое административное образование. Подобные изменения увеличивали,

либо уменьшали территорию расселения немцев, приводили к снижению этнической однородности сельских немецких населенных пунктов, а также к увеличению дисперсности в расселении немцев на исследуемой территории. По результатам Всесоюзной переписи населения 1959 г. на территории КазССР проживало 659751 немцев, из них 204098 составляло городское население, 455653 – сельское население. Прирост численности немцев по отношению к 1939 г. составил 612,7%. Доля немцев в составе населения Каз ССР – 7,1%. Наибольшее количество немцев проживало в Карагандинской, Акмолинской, Кустанайской, Кокчетавской и Павлодарской областях. Группа сельского немецкого населения насчитывала 69,1% в составе этноса, группа городского немецкого населения – 30,9%. Впервые был отмечен рост городского немецкого населения в областях Казахстана. В трех областях Казахстана среди немецкого населения численно преобладали городские жители: в Гурьевской (городское население – 1907, сельское - 69), Карагандинской (83 605 – 27 439 соответственно) и Кызыл-Ординской (1869 – 1023 соответственно), что находит объяснение в специфике индустриально-промышленного развития данных регионов. Составить представление о численности немцев в 1960-х гг. Казахстане можно с помощью результатов Всесоюзной переписи населения 1970 г. К 1970 г. в КазССР доля городского немецкого населения возросла на 40,4%. Всего в 1970 г. в Казахстане проживало 346 240 городского немецкого населения и 511 837 – сельского немецкого населения, что, в общем, составило 858 077 человек немецкого населения. Прирост по отношению к 1959 г. составил 30,1%. Немцы занимали четвертое место по численности в этнической структуре населения Казахстана [44].

К концу 1970-х гг. наблюдается дальнейшее увеличение численности немецкого населения КазССР. По результатам Всесоюзной переписи 1979 г. в Казахстане проживало 900 207 немцев, что на 42 130 человек больше, чем в 1970 г. Немцы являлись третьим по численности этносом КазССР. Немцев, сельских жителей, в Казахстане насчитывалось 495 716 человек, городских жителей – 404 491. 1980-е гг. стали пиком демографического развития немецкого населения Казахстана в XX в. По результатам Всесоюзной переписи населения 1989 г. немцев в Каз ССР насчитывалось 957 518 человек, и они занимали третье место по численности после казахов и русских [45].

По сравнению с 1979 г. произошло увеличение численности немцев на 6,4%. Численность группы городского немецкого населения составила сравнительно высокий результат – 5,0% доли в составе населения (или 469 803 человек). По-прежнему преобладала группа сельского немецкого населения – 6,9% доли в составе населения (или 487 715 человек). Таким образом, с конца 1950-х и до конца 1980-х гг. наблюдался рост численности немцев в Казахстане. Если в 1936 г. немцев в Казахстане проживало 92 571 чел., то в результате, так называемого, механического прироста (массовой насильственной депортации, режима спецпоселения существовавшего до 1954 г.), численность немцев в КазССР многократно возросла и к 1959 г. составила 659 751 чел. В 1960-е – 1980-е гг. рост общей численности немцев в Казахстане продолжился,

что объясняется относительно высоким естественным приростом (в особенности в среде сельского населения) и снижением уровня смертности. Темпы роста немецкого населения за 1959 – 1970 гг. – 30%; за 1970 – 1979 гг. – 4,9% и за 1979 – 1989 гг. – 6,4%. С конца 1980-х гг. – начала 1990-х гг. естественный прирост немецкого населения не перекрывал отток немцев из Казахстана в связи с миграцией в другие республики и набравшей обороты эмиграции за рубеж. С 1987 г., когда были устранены ограничения на пути воссоединения семей, начинается этап массовой эмиграции немцев из Казахстана. С 1987 по 1989 гг. разрешение на выезд получили 28 656 человек, в 1989 – 1993 гг. – 366 386 человек [46].

Этнолингвистические исследования, проведенные в 1978–1989 гг. в областях северо-восточного и центрального регионов Казахской ССР выявили следующий уровень владения казахстанскими немцами литературным немецким языком и диалектом. Хорошо владели литературным языком интеллигенция и люди старше 60 лет независимо от уровня их образования (т.к. информаторы старше 60 обучались на немецком языке в немецких начальных школах; они являлись основными носителями немецких диалектов). Немцы в возрасте 20-35 лет слабо владели родным языком (не имели возможность изучать немецкий литературный язык в учебных заведениях, усвоили диалект только в семье). 31% городского населения активно владело диалектом, 69% - пассивно; 57% сельских жителей активно владело диалектом, 43% - пассивно. Все немецкое население, проживавшее как в сельских населенных пунктах, так и в городах, владело русским языком (в качестве языка межэтнического общения). Таким образом, в северо-восточном и центральном регионах Казахстана, как в городах, так и в сельских населенных пунктах, в повседневном бытовом общении (во внутрисемейной сфере и на бытовом уровне) казахстанские немцы преимущественно использовали диалект [47].

Кроме того, в селах этих регионов Казахстана диалект преимущественно использовался и в производственно-трудовой деятельности. Иная этноязыковая ситуация сложилась к концу 1980-х гг. на юге Казахстана, в сельских населенных пунктах, местах компактного проживания немецкого населения. По результатам этносоциологического обследования, проведенного в 1989 г. в сельских населенных пунктах Алма-Атинской области, удалось установить, что немцы использовали родной язык в своей речевой деятельности во внутрисемейной и бытовой сферах, и никогда не применяли в производственной сфере. К данному периоду обозначилась тенденция к вытеснению немецкого языка и с уровня бытового общения. Отмечалась чрезвычайно низкая степень применения немецкого языка при чтении газет, журналов и книг, при прослушивании или просмотре радио- и телепередач; в этих сферах родным языком пользовались лишь от 0,8% до 1,0% опрошенных немцев.

В сравнении с первой половиной XX в. усиливается интерферирующее влияние и казахского языка на язык немецкого населения Казахстана, в

частности, продолжает развиваться трехязычие (немецко-русско-казахское). В 1970-х гг. казахстанские языковеды в своих работах выделили качественно новый класс слов – казахизмы – в лексической системе немецкого языка. Исследователи предлагают для примера казахизмы, активно употребляющиеся в речи немцев с. Актогай Актогайского района Дзезказганской области. Heute kommezu uns қонақ – К нам сегодня придут гости (казахское слово қонақ - гость; немецкий эквивалент - der Gast). Morgen gibt es zu Haus ein Тоі – Завтра у нас дома будет пир (казахское слово Тоі – пир; немецкий эквивалент – Gastmahl Festmahe) и т.д. [48].

Причиной проникновения казахских специфических слов-реалий (прежде всего слов, связанных с бытом и обычаями, культурой и традициями казахов) в языке советских немцев являлся непосредственный контакт немецкого и казахского населения на производственном, бытовом и других уровнях.

С начала 1990-х гг. произошло резкое сокращение численности немецкого населения Казахстана. Напомним, что в конце 1980-х гг., когда в советском законодательстве были устранены ограничения на пути воссоединения семей, начинается этап массовой эмиграции немцев из Казахстана. Таким образом, к концу 1990-х гг. за пределы Казахстана выехало около 80% казахстанских немцев.

В 1999 г., согласно данным текущей статистики, оставшиеся немцы составляли около 150 тысяч человек, в то время как опубликованные итоги Переписи населения 1999 г. в РК «озвучили» другую цифру – 353 тысяч человек немецкого населения [49].

По результатам переписи населения 2009 г. в Казахстане немцев насчитывается 178 409 человек (86 522 – мужчины, 91 887 - женщины). Доля немцев в составе всего населения РК – 1,1%, или 7 место в составе крупных этносов [50].

Сегодня граждане немецкого этноса, оставшиеся и связывающие свое будущее с Казахстаном, для полноценной интеграции в современно казахстанское общество должны овладеть, прежде всего, государственным языком – казахским. Помимо этого, актуально и изучение английского языка, в связи с реализацией различных государственных программ и стратегий. Результаты переписи 2009 г. показали следующий уровень владения казахстанскими немцами казахским, русским и английским языками: по степени владения языками из 100% опрошенных немцев в возрасте 15 лет и старше 24,7% понимают устную речь на казахском языке, из них свободно читают на казахском – 10,5%, свободно пишут – 7,9%. Понимают устную речь на русском языке – 99% немцев Казахстана, из них свободно читают на русском 97,8% и свободно пишут – 96,9%. Практически аналогичными являются результаты социологического исследования, в ходе которого выяснилось, что русским языком владеют все опрошенные немцы, немецким языком свободно владеет каждый десятый респондент, казахским языком – каждый двадцатый [51].

В целом, при изучении истории формирования и развития немецкой этнической группы Казахстана в XX веке, особенностей ее культурного и социального развития необходимо учитывать базисный слой менталитета, сложившийся в исторических условиях прежних мест проживания, а также мировоззренческие черты, приобретенные в советских условиях. Немецкая этническая группа Казахстана в процессе своего развития и становления в XX веке превратилась в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни республики, показывающий пример успешной адаптации этноса в инокультурной среде. Практическое применение этого опыта правительством несомненно станет основой в сфере создания атмосферы межэтнического согласия.

Список источников и литературы

1. Алексеенко А.Н. Расселение немцев на территории Казахстана по данным Всероссийской 1897 и Всесоюзных переписей населения 1926, 1939, 1959 гг. // История немцев Центральной Азии. Алматы, 1998. С. 205-209;
2. Ерофеева И.В. Типы миграций немцев в Казахстан в дореволюционный период // Миграционные процессы среди российских немцев: исторический аспект. Материалы международной научной конференции (Анапа, 26-30.09.1997г.). М.: Готика, 1998. С.159-173.
3. Кригер В. Э. Социально – экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана (дореволюционный период): автореф. дисс....канд. ист. наук. Алма-Ата, 1991, С.51.
4. Вибе П.П. Переселение немцев-колонистов в Степной край в конце XIX – начале XX вв. (На примере Акмолинской и Семипалатинской областей) // История немцев Центральной Азии: Материалы Международной науч. конференции. (Алматы, 10 октября, 1997) Алматы, 1998, С.19-31;
5. Подопригора Ю.И. Немцы Павлодарского Прииртышья. Алматы, 2010. С.15-16; Бургарт Л.А. Из истории немецких поселений в Восточном Казахстане (начало XX века - 1941 гг.) – Усть-Каменогорск : Изд. Немецкого культурного центра ВКО, 1999. С.17-18, 23; Никифоров Н.Д. Немецкое население Рудного Алтая в кон. 19 – перв. Четверти 20 в. (на материалах посёлков Шемонаихинского района ВКО) // История немцев Центральной Азии: Материалы Международной науч. конференции. (Алматы, 10 октября, 1997) Алматы, 1998, С.36 – 43.
6. Алдажуманов К.С. Расселение депортированных немцев в Казахстане в 1941–1945 гг. // История немцев Центральной Азии, 1998, С.271; Романов Ю.И. История политических репрессий и депортаций немцев в Казахстан в исторических исследованиях // История немцев Центральной Азии, 1998, С. 281; Сакенова К.А. Характерные особенности этнокультурного облика сельских немцев Казахстана в местах дисперсного расселения (на материалах этносоциологического обследования Алматинской области) // История немцев Центральной Азии, С. 175; Иванов В.А. Традиционные конфессии немцев в Казахстане: история и современность // Роль религиозных конфессий в жизни немцев Центральной Азии. – Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение», 2002, С. 203; Козыбаев М. Некоторые аспекты изучения истории депортированных народов // Депортация народов и проблема прав человека. – Алматы, 1998, С. 155
7. Бургарт Л.А. Влияние особенностей размещения немецкого населения в Казахстане на «индекс» этнического окружения (1959-1999 гг.) // Российские немцы в инациональном окружении: проблемы адаптации, взаимовлияния, толерантности: материалы междунар. науч. конф. (Саратов, 14-19 сент. 2004 г.). М., 2005. С. 201; Немцы

России: энциклопедия : в 3-х т. М., 2004.Т.2. С.16.

8. Садовская Е.Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: новые тенденции и перспективы. Алма – Ата, 2001.С. 16-19.

9. Из истории немцев Казахстана (1921-1957 гг.): сб. документов: архив Президента Республики Казахстан. – Алматы - М. : Готика, 1997. С.48. 56 Центральный Государственный Архив Республики Казахстан (ЦГА РК) Ф.15 Оп.1 Д.452 Л.26. 57; Архив Президента Республики Казахстан (АПРК) Ф.140 Оп.1 Д.55 Л.98;

10. Ерофеева И.В. Типы миграций немцев в Казахстан в дореволюционный период // Миграционные процессы среди российских немцев: исторический аспект. Материалы международной научной конференции (Анапа, 26-30.09.1997г.). М.: Готика, 1998. С.159-173.

11. Бекмаханова Н.Е. Многонациональное население Казахстана и Киргизии в эпоху капитализма (60-е годы XIX в. – 1917 г.). М.: Наука, 1986, С.165.

12. История и культура немцев Казахстана. Алматы. 2017. С. 56

13. Там же С. 42

14. Центральный государственный архив Республики Казахстан. Ф. 369. Оп. 1. Д. 9487. Л. 17

15. Там же. Л. 14-16.

16. Станович Т.Н. Из истории носителей немецкого говора села Петерфельд Северо-Казахстанской области//Вопросы немецкой диалектологии и истории немецкого языка.-Омск, 1973.-С.36

17. Российский государственный исторический архив. Ф.391. Оп.6.Д.316.Л.358

18. Кригер В.Э. Рейн-Волга-Иртыш. С.31.

19. Там же. С.29.

20. Подопригора Ю.И. Немцы Павлодарского Прииртышья. Алматы, 2010. с. 30

21. Из истории немцев Павлодарского Прииртышья. С.49-50.

22. Яковенко Ю.И. (Подопригора Ю.И.) Музей с. Константиновка: история и современное положение // Сибирская деревня : история, современное состояние, перспективы развития: сб. науч. тр. – Омск, 2002. Ч. 2. С.71-73.

23. Буданова Ю.П. Первые немецкие поселки в Кустанайском уезде. Село Надеждинка. История по материалам архивных документов и воспоминаний коренной жительницы села М.Я. Гофман (Белоусько) // Немцы Сибири: история и культура: материалы VI Международной науч.-практ. конф. – Омск: Издательский дом «Наука»; изд-во ОмГПУ, 2010. С.189.

24. Рецепты народной кухни этнических немцев Казахстана. – Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение», 2013. С.11.

25. Там же. С.10.

26. Из истории немцев Казахстана (1921-1957 гг.): сб. документов: архив Президента Республики Казахстан. – Алматы - М. : Готика, 1997. С.48.

27. Центральный Государственный Архив Республики Казахстан (ЦГА РК) Ф.15 Оп.1 Д.452 Л.26.

28. Архив Президента Республики Казахстан (АПРК) Ф.140 Оп.1 Д.55 Л.98; Мерц В. К. Немцы в Павлодарском Прииртышье // Германия – Центральная Азия – диалог культур: история, современность, перспективы: Материалы международной научно-практической конференции, Алматы, 1-2 ноября 2001 г. Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение», 2002. С.233.

29. Кригер В.Э. Указ. соч. С.96 – 97.

30. Бургарт Л.А. Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв. (по материалам всеобщих переписей населения 1897-1999 гг.). Усть-Каменогорск, 2002. С.16-17.

31. Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР: свет и тени национальной политики. 1917-1924 гг. М., 2004. С.607-608.

32. Бруль В., Кригер В. Казахстан // Немцы России: энциклопедия: т. 2; К – О. – М., «ЭРН», 2004. С.9.

33. Кригер В.Э. Рейн – Волга – Иртыш. С.84.
34. Подопригора Ю.И. Указ. соч. С.13-35.
35. Бургарт Л. А. Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв. С.22
36. История и культура немцев Казахстана. Алматы. 2017. С. 106
37. Бургарт Л. А. Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв. С.40-43
38. «Мобилизовать немцев в рабочие колонны... И. Сталин»: сб. док. (1940-е гг.) / Сост., предисл., коммент. д-ра ист. наук, проф. Н. Ф. Бугая. М., 2000. С.19.
39. Алдажуманов К.С. Расселение депортированных немцев в Казахстане в 1941–1945 гг. // История немцев Центральной Азии, 1998. С.113-119
40. Романов Ю.И. История политических репрессий и депортаций немцев в Казахстан в исторических исследованиях // История немцев Центральной Азии. С.281.
41. История российских немцев в документах. Т. I (1763-1992 гг.). М., 1993. С.176.
42. Там же, С. 177
43. Бургарт Л.А. Немецкое население Казахстана. С.45-60, 70-73, 77
44. История Казахстана: народы и культуры. С.403.
45. Бургарт Л.А. Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв.: (по материалам всеобщих переписей населения 1897-1999 гг.) / Л.А. Бургарт. – Усть-Каменогорск: Универсальное сервисное агентство, 2002. – 230 с.
46. Немцы России: энциклопедия: Т. 3. М., 2006. С.888 – 889.
47. Сакенова К.А. Характерные особенности этнокультурного облика сельских немцев Казахстана в местах дисперсного расселения (на материалах этносоциологического обследования Алматинской области) // История немцев Центральной Азии. С.171, 175
48. Хасанов Б. Языки народов Казахстана и их взаимодействие. Алматы, 1976. С.150.
49. Национальный состав населения Республики Казахстан. Алматы, 2000. Т.1. Итоги переписи населения 1999 г. в РК. С. 25.
50. Перепись населения 2009 г. // Министерство Национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике: <http://www.stat.gov.kz>
51. Курганская В.Д., Дунаев В.Ю. Общественное самоуправление немецкой диаспоры Казахстана: состояние и тенденции развития: науч.-аналит. отчет по итогам социолог. исследования / В.Д. Курганская, В.Ю. Дунаев. – Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение», 2013. С.179-180.

Қолданбалы этнояси
зерттеулер институты

Институт этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты талдамалық, зерттеу және сараптамалық қолдауды жүзеге асырады.

Бағыттар:

- этникалық топтардың өзара қарым-қатынастарын зерделеу үшін өңірлерге мониторингтік шығуларды жүзеге асыру;
- этносаралық қатынастар саласында әлеуметтік зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізу;
- этносаралық сала тақырыптары бойынша әдістемелік құралдар мен материалдар әзірлеу және басып шығару;
- ОМО, ЖАО қызметкерлері және басқа да мүдделі органдар/тұлғалар үшін оқыту семинарлары мен тренингтерін өткізу;
- жетекші шетелдік талдау орталықтарымен және сарапшылармен халықаралық ынтымақтастық және пікірталас алаңдарының жұмысын ұйымдастыру.

Директор
Талғат Бегімұлы Қалиев

Астана қаласы, Қонаев
көшесі, 14/3
Байланыс:
+ 7 (7172) 47-28-09
info@iaer.kz

Institute of Applied
Ethnopolitical Research

The Institute provides analytical, research and expert support for state policy in the field of interethnic relations.

Directions:

- implementation of monitoring visits to the regions to study the relationship of ethnic groups;
- organization and conduct of sociological research in the field of interethnic relations;
- development and publication of methodological manuals and materials on the topics of the interethnic sphere;
- conducting training seminars and trainings for employees of the central state bodies, local executive bodies and other interested bodies/persons;
- organization of discussion platforms and international cooperation with leading foreign analytical centers and experts.

Director
Talgat Kaliyev

Astana city, Konaev Street,
14/3

Contacts:
+ 7 (7172) 47-28-09
info@iaer.kz

Институт прикладных
этнополитических
исследований

Институт обеспечивает аналитическое, исследовательское и экспертное сопровождение государственной политики в сфере межэтнических отношений.

Направления:

- осуществление мониторинговых выездов в регионы для изучения взаимоотношений этнических групп;
- организация и проведение социологических исследований в сфере межэтнических отношений;
- разработка и издание методических пособий и материалов по тематикам межэтнической сферы;
- проведение обучающих семинаров и тренингов для сотрудников ЦГО, МИО и других заинтересованных органов/лиц;
- организация работы дискуссионных площадок и международное сотрудничество с ведущими зарубежными аналитическими центрами и экспертами.

Директор
Калиев Талгат Бегимович

город Астана, улица
Конаева, 14/3
Контакты:
+ 7 (7172) 47-28-09
info@iaer.kz

